

T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE'DE CARİ AÇIĞIN KRONİKLEŞMESİ
VE EKONOMİK BÜYÜMENİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ
ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

İŞLETME ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Zehra FIRAT

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. İsmail Cem AY

İstanbul,2015

TEZ TANITIM FORMU

ADI SOYADI: Zehra FIRAT

TEZİN DİLİ: Türkçe

TEZİN ADI: Türkiye' de Cari Açığın Kronikleşmesi ve Ekonomik Büyümenin Sürdürülebilirliği Üzerindeki Etkisi

ENSTİTÜ: İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

ANABİLİM DALI: İşletme

TEZİN TÜRÜ: Yüksek Lisans

TEZİN TARİHİ: 09.07.2015

SAYFA SAYISI: 99

TEZ DANIŞMANI : Yrd. Doç. Dr. İsmail Cem AY

DİZİN TERİMLERİ: Cari Açık, Ödemeler Dengesi, İhracat, İthalat, Sürdürülebilirlik, Ekonomik Büyüme

TÜRKÇE ÖZET: Türkiye' de tarihsel gelişimiyle cari açığın seyri ve sürdürülebilirliği hakkında yapılan bir analizdir.

DAĞITIM LİSTESİ: 1.İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne
2.Tez Danışmanı

Zehra FIRAT

BEYAN

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara atıfta bulunulduğu, kullanılan verilerde herhangi tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmını bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez olarak sunulmadığını beyan ederim.

Zehra FIRAT

09.07.2015

T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Zehra FIRAT' ın "Türkiye' de cari açığın kronikleşmesi ve ekonomik büyümenin sürdürülebilirliği üzerindeki etkisi" adlı tez çalışması, jürimiz tarafından İŞLETME ana bilim dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan
Doç. Dr. Ercan SARIDOĞAN

Üye
Yrd. Doç. Dr. İsmail Cem AY
(Danışman)

Üye
Yrd. Doç. Dr. Emre ERGÜVEN

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

... / ... / 2015

Enstitü Müdürü
Doç. Dr. Ragıp Kutay KARACA

ÖZET

Bir ekonominin makroekonomik performansının ölçülmesini sağlayan en önemli unsurlarından biri olan ödemeler bilançosunun temel kalemlerinden birisi de cari açıktır. Çünkü cari açık ulusal ekonominin dış ticaret dengesi ve dış dünya net faktör gelirlerinden oluşmaktadır. Günümüzde cari açıklar ekonomi politikaları üzerinde karar vericileri etkileyen en önemli unsulardan biri haline gelmiştir. Bunun sebebi ise cari açıkların kimi zaman ekonomik büyümenin doğal bir sonucu olarak görülürken, kimi zaman da ekonomik bunalımların ve krizlerin arkasındaki neden olarak kabul edilmiş olmasıdır. Bu çalışmanın amacı Türkiye için gerçekleşen cari açıkların ekonomiyi hangi yöne doğru ittiğinin tespit edilmesi ve sonuçlarının incelenmesidir.

Cari açıklar Türkiye’de Osmanlı İmparatorluğu’ndan bu yana kronikleşmiş durumdadır. Açıklara yönelik finansman sıkıntısı yaşanmadığı zamanlarda cari açıklar yüksek büyüme oranlarıyla sonuçlanmıştır. Ancak bu finansman nereye kadar devam edecektir? Eğer ekonomi bu açıkları üretken kaynaklara yapılan yatırımların getirisi ile finanse ediyorsa açıklar sürdürülebilir ve sorun çıkmaz. Lakin meydana gelen cari açıklar dışarıdan gelen likidite bolluğunun nimetleriyle ödeniyorsa sürdürülebilirliği risk altındadır çünkü dünyadaki konjonktürel hava bu finansmanı çok çabuk etkiler. Yani cari açıklar başta söylediğimiz kriz durumlarına yol açacaktır.

Çalışmamızda Türkiye’nin dışa bağımlı üretim yapısı, istikrarsız yönetim birimleri ve spekülatif hassasiyetleri olan piyasa yapısına değinilerek cari açıklara “verdiği tepkiler incelenmiştir. Cari açık kavramı Türkiye örneği üzerinde hem teorik olarak hem de tarihsel süreç itibarıyla incelenerek sonuçları ortaya konulmuştur. Yapılan çalışmalarda cari açıkların ekonomik büyüme dönemlerinde büyümeyle aynı yönde hareket ettiği tespit edilmiş ancak sürdürülebilirliğinin ekonominin yapısal işleyişine göre devam edeceği bilgisine ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cari açık, Ekonomik büyüme, Ödemeler bilançosu, İhracat, İthalat, Sürdürülebilirlik

SUMMARY

The most important factor to measure the macro-economic performance of an economy is current deficit. Because current deficit consists of international trade balance of economy and net factory income.

At the present time, current deficit is one of the most important element that effect the decisions on economy policies. This is because current deficit is accepted as both a result of economic growth and a result of economic depressions and crisis. This study aims to determine what the cause of current deficit is.

Current deficit has become a chronic problem since Ottoman Empire. When there is no financial problem about deficits, current deficit level has been resulted with high growth ratio. However it is not clear how long this finance last. If economy finances this deficit with productive sources, this deficit can be sustainable. However if current deficit is being financed with the cash coming from abroad, sustainability would be under risk. So, this current deficit may cause an economic crisis.

In this study, we researched Turkey's current deficit both theoretically and historically by referring foreign-dependent production system, inconsistent government units and easily speculative national market. As a result of the study, I confirm that current deficit moves the same direction with growth ratio, however this situation is only sustainable with the structural process of economy.

Keywords: Current deficit, Economic growth, Balance of international payments, Export, Import, Economic sustainability

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
SUMMARY.....	II
İÇİNDEKİLER	III
KISALTMALAR LİSTESİ	VII
ÖNSÖZ	VIII
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	3
1.ÖDEMELER BİLANÇOSUNA KAVRAMSAL BAKIŞ	3
1.1. ÖDEMELER BİLANÇOSU TANIMI VE ÖZELLİKLERİ	3
1.1.1. Cari İşlemler Hesabı	4
1.1.2. Sermaye ve Finans Hesabı.....	7
1.1.3. Net Hata ve Noksan Hesabı.....	9
İKİNCİ BÖLÜM	11
2. CARİ İŞLEMLER DENGESİ.....	11
2.1. CARİ İŞLEMLER DENGESİNİN TANIMI.....	11
2.2. CARİ İŞLEMLER DENGESİNİ AÇIKLAMAYA YÖNELİK FARKLI YAKLAŞIMLAR	12
2.2.1. Esneklik Yaklaşımı.....	12
2.2.2. Toplam Harcama Yaklaşımı.....	14
2.2.3. Dönemler Arası Yaklaşım	15
2.2.4. Mundell-Fleming Modeli.....	15
2.3. CARİ İŞLEMLER DENGESİNİN BELİRLEYİCİLERİ.....	18
2.3.1. Dış Ticaret Hadleri	18
2.3.2. Döviz Kuru ve Faiz Oranları	19
2.3.3. Mali Politikalar ve Bütçe Açıkları	20
2.4. CARİ AÇIĞIN NEDENLERİ.....	22
2.4.1. Yapısal nedenler	23
2.4.2. Kalkınma Hızı	23
2.4.3. Ekonomik Verimlilikteki Değişmeler	24

2.4.4.	Dışa Bağımlı Üretim Yapısı.....	24
2.4.5.	Halkın Tercihlerindeki Değişiklik.....	24
2.4.6.	İktisadi Dalgalanmalar.....	24
2.4.7.	Geçici Faktörler.....	24
2.4.8.	Spekülatif Amaçlı Sermaye Hareketleri.....	24
2.4.9.	Yurtiçi Yatırımlardaki Büyük Artışlar.....	25
2.4.10.	Ulusal Tasarruflardaki Azalma.....	26
2.4.11.	Yüksek Düzeyli Enerji İthalat.....	27
2.5.	CARİ İŞLEMLER AÇIĞININ SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ.....	28
2.5.1.	Sürdürülebilirlik kavramı.....	28
2.5.2.	Cari Açığın Sürdürülebilirliğini Etkileyen Faktörler.....	29
2.6.	CARİ İŞLEMLER DENGESİNİ SAĞLAMAYA YÖNELİK POLİTİKA UYGULAMALARI.....	32
2.6.1.	Kısa Vadeli Tedbirler.....	33
2.6.2.	Orta Vadeli Tedbirler.....	33
2.6.3.	Uzun Vadeli Tedbirler.....	34
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	37	
3. TEORİK BAKIŞ AÇISIYLA TÜRKİYE'DEKİ DIŞ TİCARET HADLERİNİN EKONOMİYE ETKİSİ VE CARİ AÇIĞIN SEYRİ.....	37	
3.1. DIŞ TİCARET HADDİ KAVRAMI VE HESAPLAMA YÖNTEMLERİ.....	37	
3.1.1.	Mal Değişimini Dikkate Alan Dış Ticaret Hadleri Tanımları.....	37
3.1.2.	Faktör Değişimini Dikkate Alan Dış Ticaret Hadleri Tanımları.....	39
3.1.3.	Fayda ve Gerçek Maliyeti Dikkate Alan Dış Ticaret Hadleri Tanımları...	40
3.2. DIŞ TİCARET HADDİNİN GELİŞİMİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLER.....	41	
3.3. TÜRKİYE'DE DIŞ TİCARET HADLERİNİN DÖNEMLER ARASI SEYRİ	47	
3.4. TEORİK AÇIDAN TÜRKİYE'DE DIŞ TİCARET HADLERİNİN EKONOMİYE ETKİSİ.....	53	
3.4.1.	Türkiye'de Dış Ticaret Hadlerinin Gelir Etkisi.....	53
3.4.2.	Türkiye'de Dış Ticaret Hadlerinin Kalkınma Etkisi.....	58
3.4.3.	Türkiye'de Dış Ticaret Hadlerinin Döviz Kuru İlişkisi.....	61
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	65	
4. TARİHSEL GELİŞİMİ İLE TÜRKİYE'DE DIŞ TİCARET DENGESİ VE CARİ AÇIĞIN SEYRİ.....	65	
4.1. OSMANLI İMP. DÖNEMİ DIŞ TİCARET ANLAYIŞI (1830- 1923).....	65	
4.1.1.	Osmanlı İmp.'da İlk Ticaret Politikaları (1830–1914).....	65
4.1.2.	Dünya Savaşı Sonrası Dış Ticaret Politikaları (1914–1923).....	68

4.2. CUMHURİYET DÖNEMİ DIŞ TİCARET POLİTİKALARI	68
4.3. 1923- 1938 Yılları Dış Ticaret Politikaları	68
4.3.3. 1960-1980 (Planlı Sanayileşme ve Kalkınma) Dış Ticaret Politikaları ...	74
4.3.4. 1980 – 1995 Yılları Dış Ticaret Politikaları	76
4.3.5. 1995 ve Sonrası Dış Ticaret Politikaları	79
SONUÇ VE ÖNERİLER	89
KAYNAKÇA.....	93
EK: Türkiye'nin 2014-2015 Yıllıklandırılmış Detaylı Ödemeler Bilançosu.....-	

TABLolar LİSTESİ

	SAYFA
Tablo 1: Türkiye’de Enerji İthalatı ve Cari Açığın Gelişimi(Bin \$)	28
Tablo 2: 2010 sonrası Literatür	44
Tablo 3: İhracat birim değer endeks rakamları, (2010=100)	47
Tablo 4: İthalat birim değer endeks rakamları, (2010=100)	48
Tablo 5 : Dış ticaret hadleri, (2010=100)	49
Tablo 6: 1980-2012 Döneminde Türkiye’nin Net Dış Ticaret Hadleri (2000=100)	49
Tablo 7: 1980-2008 Döneminde Türkiye’nin Dış Ticaret Hadleri (1989=100)	51
Tablo 8: Teoride Dış Ticaret Hadlerindeki Şokların Cari İşlemler Dengesi Üzerindeki Etkileri	60
Tablo 9: 1830–1911 Osmanlı İhracatı ve Başlıca Ülkelere Göre Dağılımı	67
Tablo 10: 1830–1911 Osmanlı İthalatı ve Başlıca Ülkelere Göre Dağılımı	67
Tablo 11: Dış Ticaret Göstergeleri, 1923-1929 (bin\$)	70
Tablo 12: Dış Ticaret Göstergeleri, 1930-1939 (bin \$)	71
Tablo 13: Dış Ticaret Göstergeleri, 1940-1946 (bin \$)	72
Tablo 14: Dış Ticaret Göstergeleri, 1947-1960 (bin \$)	73
Tablo 15: Dış Ticaret Göstergeleri, 1963-1980 (bin \$)	75
Tablo 16: Dış Ticaret Göstergeleri, 1981-1994 (bin \$)	78
Tablo 17: Yıllara Göre Dış Ticaret Göstergeleri,1995-2014 (bin \$)	83
Tablo 18: Yıllar itibariyle Ödemeler Dengesi Finansmanı hariç Cari Denge Hesabı verileri	85

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: AVRUPA BİRLİĞİ
AR-GE	: ARAŞTIRMA GELİŞTİRME
CAO	: CARİ AÇIK ORANI
DTÖ	: DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ
GB	: GÜMRÜK BİRLİĞİ
GSDTH	: GAYRİ SAFİ DEĞİŞİM TİCARET HADDİ
GSYİH	: GAYRİ SAFİ YURT İÇİ HASILA
GTH	: GELİR TİCARET HADDİ
NDTH	: NET DEĞİŞİM TİCARET HADDİ
NHN	: NET HATA NOKSAN
TCMB	: TÜRKİYE CUMHURİYETİ MERKEZ BANKASI

ÖNSÖZ

Bu tezin yazılması süresince yapmış oldukları katkı ve emeklerinden dolayı çok değerli hocam Yrd. Doç. Dr. İsmail Cem AY' a şükranlarımı sunarım. Ayrıca çalışmam esnasında yardımlarından dolayı Yrd. Doç. Dr. Alaattin Fırat'a teşekkürü borç bilirim. Bu zorlu süreçte göstermiş oldukları anlayıştan ötürü kıymetli aileme şükranlarımı sunarım.

Zehra FIRAT

09.07.2015

GİRİŞ

Ülkelerin dış dünyaya açılan penceresi konumundaki ödemeler dengesi; ülkenin diğer ülkelerle ilgili para arz ve talebi, iş potansiyelleri, verimliliği, yatırım imkânları ve rekabet gücü hakkında bilgi verir. Diğer bir ifadeyle ülkede uygulanan ekonomik ve mali politikaların sonuçlarının göstergesidir.

Ödemeler bilançosunun ekonomik analiz ve kapsam açısından en önemli kalemi cari açık hesabıdır. Ülkede yerleşik olan kişilerin mal, hizmet ve gelir akışı biçiminde olan ekonomik işlemleri ile yapılan karşılıksız transferlerin gösterildiği bir hesaptır. Cari dengesi fazla veren bir ülkede tasarrufların yatırımları aştığı dışarıdan kaynak ihtiyacının olmadığı aksine başka ülkeler için finansör konumunda olabileceği anlaşılır. Tersine cari açığı olan bir ülkeden bahsediyorsak tasarruf açığı olan dışa bağımlı finansman ihtiyacına sahip bir ülke söz konusudur.

Cari açık uzun vadede sürdürülebilirliği söz konusu olursa ki bu açıkların finanse edilebilirliği devam ettiği sürece sürdürülebilir, ekonomik büyümeyi sağlayan maliyetlerden biri olacaktır. Ya da açıkların finansmanı sorunu başladığında ekonomik krizlere sebep olan maliyetlerden biri olacaktır.

Çalışmamızın ilk bölümünde esas konumuz olan cari açığın, ödemeler bilançosunun bir kalemi olması sebebiyle genel hatları ele alınarak tanımına yer verilmiştir. Ödemeler dengesini oluşturan hesap grupları kısaca incelenerek cari hesap dengesinin tam olarak neyin parçası olduğu ve resmin bütününde neyin görüldüğünün anlaşılması sağlanmıştır.

İkinci bölümde cari işlemler dengesinin daha iyi anlaşılması için detaylı tanımını, hangi hesap gruplarından oluştuğunu anlatılmaktadır. Farklı yaklaşımlara göre cari işlemler dengesini açıklar. Bu yaklaşımlar; esneklik, toplam harcama ve dönemler arası yaklaşımı ile Mundell-Fleming yaklaşımıdır. Daha sonra cari açığın belirleyicileri ve nedenleri detaylı olarak incelenmiştir. Cari açığın en önemli unsuru sürdürülebilirlik kavramı ve açığın dengeye getirilmesi ile ilgili yaklaşım ve politikalar bu bölümde ele alınarak cari işlemler hesabı detaylı bir şekilde her açıdan açıklanmaya çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde yukarıda anlatılan bu bütün teorik bilgiler ışığında Türkiye'ye ait bir analiz yapılmıştır. Teorik bilgiler çerçevesinde Türkiye'de cari açığın seyri incelenmiştir. Bu konuda otorite olan fikir adamlarının görüşlerine yer verilmiştir.

Son bölüm olan dördüncü bölümde, cari işlemler hesabına Osmanlı İmparatorluğu'ndan başlayarak günümüze kadar olan süreyi kapsayan tarihsel bir bakış açısıyla bakılmıştır.

Sonuç bölümünde ise cari açığın kapatılması için geliştirilebilecek ekonomi politikalarından bahsedilmiştir.

Birçok farklı kaynaktan yararlanılarak cari açık kavramını açıklanmaya çalışılan bu tezin aynı zamanda araştırmacılar için cari denge kavramına hem teorik hem de tarihsel bakış açısıyla yaklaşarak ortaya atılan teorilerin gerçeklerle ne kadar örtüştüğünün de değerlendirilebilmesi açısından fayda sağlayacağı umulmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.ÖDEMELER BİLANÇOSUNA KAVRAMSAL BAKIŞ

1.1. ÖDEMELER BİLANÇOSU TANIMI VE ÖZELLİKLERİ

ÖDEMELER BİLANÇOSU

Makroekonominin dış dünyaya açıklan boyutu ödemeler bilançosudur. Ödemeler bilançosu, bir ekonominin dış dünya ile arasındaki ekonomik ve iktisadi ilişkilerini içeren önemli bir analiz aracıdır. Bu araç yabancı ödeme araçlarının ülkeye girişini ve ulusal ödeme araçlarının ülkeden çıkışını kayıt altına alır.

IMF'nin yapmış olduğu ödemeler bilançosu tanımına göre, belirli bir süre içinde bir ülkenin yerli vatandaşları ile yabancı ülkeler arasında yapılan ekonomik faaliyetler ve bu faaliyetlere bağlı değerlerin, transfer ödemelerinin ve rezervlerde meydana gelen değişikliklerin sistematik şekilde ve muhasebe kayıtlarına uygun olarak kaydedilmesi ile oluşturulan tablo ödemeler bilançosudur.¹

Ödemeler dengesinin ülkeler tarafından sistematik bir şekilde hazırlanıp sunulması II. Dünya savaşı sonrasında Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) kurulması ile birlikte başlamıştır.

Ödemeler bilançosu tüm ülkeler açısından büyük öneme sahiptir ve önemini artıran çeşitli faktörler vardır.

Birincisi; bir ülkenin ödemeler bilançosu verileri, o ülkenin bir iş ortağı olarak dünyanın geri kalanına, kendi iş potansiyelinden haberler verebilir. Eğer bir ülke önemli ödemeler bilançosu zorluklarına sahipse, o ülke ihracatını artıramaz. Onun yerine, ithalatını kısıtlamak için önlemler alınmasını teşvik ediyor ve ödemeler bilançosu durumunu iyileştirebilmek için sermaye akışını engelliyor olabilir.

İkincisi; ödemeler bilançosu verileri, uluslararası ekonomik rekabet ortamında ülkenin performansını değerlendirmek için kullanılabilir. Örneğin, yıldan yıla ticari açık veren bir ülkenin, endüstrisinin uluslararası rekabette yoksun olduğu tespiti yapılabilir.

ÖDEMELER BİLANÇOSUNUN TEMEL ÖZELLİKLERİ

Ödemeler bilançosunun, tanımında da belirtildiği üzere, bir ülkede yerleşik olmak ve ekonomik işlem gerçekleştirmek bu kavramın temel yapı taşlarıdır.

Ayrıca "çift kayıt esası" ve "otonom ve/veya denkleştirici" işlemler de önemli yapı taşlarıdır. Çift kayıt esası alacaklı ve borçlu olarak kaydedilen hesap hareketlerinin

¹ <http://www.ekonomizm.com/search/label/Kt%C3%BC%20Tezler>,(Erişim tarihi:15.04.2015)

denkliğini sağlayan esastır ve denkleştirici işlemler kaydedilen hareketlerin bilançonun denkliğine bozucu etki yapmamalarını sağlayan esastır.²

Ödemeler bilançosunda temel kayıt bir tarafın alacaklı diğer tarafın da borçlu olarak aynı meblağlarla muhasebeleştirilmesidir. Eşit değerlerle iki zıt kaydın yapılması bilançonun denkliğini sağlar. Alacak tarafına kaydedilen tutarlarla borç tarafına kaydedilen tutarların her zaman eşit çıkması çift kayıtlı muhasebe sisteminin gereği olarak bilançonun denkliğini ispatlar.

Aynı zamanda ödemeler bilançosu, bir ülkenin belirli bir dönemde diğer ülkelerle yaptığı tüm ekonomik işlemler neticesinde oluşan borç ve alacakları ifade ettiğinden uluslararası denge açısından da ülkelerin açık ve fazlaları birbirine eşit olmak zorundadır. Çünkü bir ülkenin açığı diğer bir ülkenin fazlası ile kapatılır. Sonuç olarak daima dengede bulunacağı için bu durum “ödemeler bilançosu dengesi” olarak tanımlanır.³

Ödemeler dengesi, ilgili ülkede uygulanan ekonomik ve mali politikaların sonuçlarını gösteren bir rapor sayılabilir. Sermaye hesabı cari işlemler hesabının dengeleyicisi rolündedir. Cari işlemler açığı varsa sermaye hesabı bunu dengelemek için dışarıdan sermaye girişinin gerçekleşmesi ile açığı kapatıcı rol; ya da, cari işlemler fazlası varsa dışarıya sermaye çıkışının gerçekleşmesi ile fazlayı dengeleyici rol oynar.⁴

Ödemeler bilançosunda uluslararası ekonomik işlemler yer alır. Bu işlemlerin bir kısmı, ekonomik işlemlerin içerisinde yer alan mal ve hizmet ticareti şeklinde gerçekleşebileceği gibi, bir kısmı da, günümüzde ekonomilerde daha fazla yer kaplamaya başlayan, sermaye hareketleri biçiminde gerçekleşmektedir.

Uluslararası ekonomik ilişkiler ödemeler bilançosuna rastgele değil, birbirlerine olan benzerliklerine ve ekonomik etkilerine göre gruplandırılmış olarak kaydedilirler.

Bu temel hesap grupları şunlardır;

- Cari İşlemler Hesabı
- Sermaye ve Finans Hesabı
- Net Hata ve Noksan Hesabı

1.1.1. Cari İşlemler Hesabı

Bir ülkenin mal ve hizmet ihracatı ile ithalatını içeren ödemeler bilançosunun analiz yapmak için kullanılan en önemli kalemi cari işlemler hesabıdır.

² Rıdvan Karluk, “*Uluslararası Ekonomi, Teori ve Politika*”, Beta Yayınevi, 9. Baskı, İstanbul 2009,s.577

³ Karluk,a.g.e. 578

⁴ <http://www.ekonomizm.com/search/label/Kt%C3%BC%20Tezler>,(Erişim tarihi15.04. 2015)

Cari işlemler hesabı bir ülkenin kendi ekonomik performansı hakkında bilgi verirken diğer ülkelerle olan ekonomik ilişkileri hakkında da bilgi edinebilme olanağı sunar. Bu hesap sadece ithalat ve ihracat verilerini değil ayrıca yabancı sermaye yatırımlarından elde edilen kazançları, yurtdışı işçi gelirlerini, lisans bedellerini, komisyonlar, kiralar gibi gelir hareketleri ile karşılıksız transferleri de kapsamaktadır.

Ülkede yerleşik olan kişilerin mal, hizmet ve gelir akışı biçiminde olan ekonomik işlemleri ile yapılan karşılıksız transferlerin gösterildiği bir hesaptır.⁵

Bu hesapta gelir ve gider niteliğindeki döviz giriş-çıkışları izlenir. Söz konusu işlemler neticesinde gerçekleşen döviz girişleri, döviz çıkışlarından büyükse cari işlemler hesabı fazla vermiş demektir ve buna genel olarak cari fazla denir.

Tersine ekonomik işlemler neticesinde gerçekleşen döviz çıkışlarının girişlerden büyük olduğu durumda ise cari işlemler hesabı açık vermiştir ki buna da cari işlemler açığı veya cari açık denir. Denge durumunda ise cari denge söz konusudur.

Dış dünya ile olan ticari ilişkilerini analiz etmekte kullanılan cari denge hesabı, hesap fazla verdiğinde dış varlıkların arttığına, açık verdiğinde ise borçların arttığına işaret eder. Dış varlıklar ya da borçlardan oluşan bu değişimler doğrudan yabancı sermaye yatırımı, portföy yatırımı veya dış borçlanma ile karşılanmaya çalışılır.

Cari işlemler hesabına kaydedilen işlemlerin tamamı kendi aralarında üç alt bölüme ayrılırlar. Bunlar; “Mal Ticareti Hesabı”, “Hizmet Ticareti Hesabı” ve “Tek taraflı Hesap’tır.”

1.1.1.1. Mal Ticareti Hesabı

Mal ticareti, ithalat ve ihracat verilerini gösterir. En kolay anlaşılabilen ve hesaplanabilen ticaret şeklidir. Mal ithalat ve ihracatı alışkanlıklara uygun olarak hemen hemen tüm ülkelerde, uluslararası ekonomik işlemlerin içinde en büyük yeri kaplar. Mal ticareti ulusal ekonomide üretim, teknoloji, verimlilik, vs. gibi alanlarda gerçekleşen uzun dönemli gelişmelerin bir sonucu olarak görüldüğünden, reel ekonomideki gelişmelerin nabzını tutan en önemli gösterge olarak kabul edilebilir.⁶

Dış ticaret bilançosu malların ithalat ve ihracatının arasındaki farkın toplamından oluşur. Bu kavram ödemeler bilançosu ile karıştırılmamalıdır. Ödemeler bilançosu ülkenin tüm uluslararası gelir ve giderlerini, dış ticaret dengesi (bilançosu) ise yalnızca dar anlamda mal ithal ve ihracatını kapsar.⁷

⁵ TCMB, Yıllık Rapor 2005, Ankara, s.22

⁶ <http://eyi2013.com/files/ABSTRACTS%20BOOK.pdf>, s.75, (Erişim tarihi: 03.03.2015)

⁷ Halil Seyidoğlu, “*Uluslararası İktisat: : Teori Politika ve Uygulama*”, Güzem Can Yayınları, İstanbul,2007,s.317

1.1.1.2. Hizmet Ticareti Hesabı

Bir ülkenin hizmet ithalatı ve ihracatından kaynaklanan hesap hareketleri cari işlemler bilançosunun hizmetler bölümünde yer alır. Mal ticaretinin fizikî, somut özelliğine karşın hizmet ihracatı ve ithalatı soyut bir niteliğe sahiptir. Bu sebeple görünmez ticaret olarak da adlandırılmaktadır.⁸

Hizmet ticareti hesabı turizm, uluslararası taşımacılık, bankacılık ve sigortacılık, yatırım gelirleri, yurt dışı işçi gelirleri, lisans bedelleri, kiralar, komisyonlar ve yurt dışı resmi hizmetler olarak bölümlendirilebilir.

1.1.1.3. Tek-Yanlı (Karşılıksız) Transferler

Transferler ülkelerin aralarında gerçekleştirdikleri bağış ve hibeler şeklinde yapılan tek taraflı karşılıksız ödemeleri içermektedir.

Gelen karşılıksız transfer ülke cari işlemler hesabının borç hanesine kaydedilir. Yapılan transfer mal şeklinde gerçekleştirilmişse kaydı denkleştirmek için, tek yanlı transferler hesabına borç kaydedilirken, mal hesabına aynı miktarda alacak kaydedilir. Ancak transfer para şeklinde gerçekleştirilecekse, hesap tek yanlı transferler borçlandırılarak ve sermaye ya da resmi rezervler hesabı alacaklandırılarak denkleştirilir.⁹

1.1.1.4. Cari İşlemler Dengesi

Cari işlemler hesabının alacaklı ve borçlu hesap kayıtları cari işlemler bilançosunu gösterir. Hesapların toplamının birbirine eşit olması cari işlemler dengesinin olduğunu gösterir. Toplam alacak kaydının toplam borç kaydından fazla olduğu bilançoda cari işlemler fazlasının olduğu, tersi durum da cari işlemler açığı olduğu anlaşılır.

Cari denge şu şekilde formüle edilebilir:

Cari Denge = Mal Dengesi + Hizmetler Dengesi + Tek Yanlı (Karşılıksız) Transferler

Bu toplamın sonucu artı (+) ise cari fazla, eksi (-) ise cari açık vardır.

Cari işlemler hesabındaki alacak ve borç birbirine eşit ise bilanço denk, alacak borçtan fazla ise cari fazla, borç alacaktan fazla ise cari açık meydana gelir. Örnek olarak analiz edecek olursak hizmet sektöründe gelişmemiş olan ekonomilerin, ihracat ve ithalat arasındaki fark olan dış ticaret dengesi (tradebalance)'nin negatif olması cari açığın en önemli sebeplerindendir.

Cari işlemler gelirleri ve giderlerinin tümü beraber incelendiğinde ülkenin dışa açıklık durumu ortaya çıkar. Toplam ithalat ve ihracat mal piyasalarında bir ülkenin

⁸ http://www.sobiad.org/eJOURNALS/dergi_HIA/arsiv/2012/sumru_bakan.pdf , (Erişim tarihi:15.03.2015)

⁹ Seyidoğlu ,a.g.e. , s.317

dünya genelinde ne kadar yer kapladığını gösterir. Bunun için de çoğunlukla dış ticaret hacminin milli gelire oranı kullanılır.

1.1.2. Sermaye ve Finans Hesabı

Uluslararası ekonomik işlemlerin diğer bir grubu da sermaye ithalat ve ihracatıdır. Sermaye işlemleri bir ülkenin yerleşik kişi ve kuruluşlarının başka ülkelerde yaptıkları harici yatırımlar (üretim tesisi, bina, arazi vs.), yabancı ülkelere gönderilen mali fonlar (yabancı, tahvil, hisse senedi, hazine bonusu, alım satım, yabancı bankalarda açtırılan mevduat hesapları vs.) dan oluşur.

Ülkenin dış dünyada yaptığı sermaye ve finans işlemleri ödemeler bilançosunun sermaye hesabına kaydedilir. Ödemeler Bilânçosu açısından, yurt dışına yapılan mal veya sermaye girişi döviz kazandırmakta ve bir alacak işlemi doğurmaktadır. Bunun tersine, mal ithali veya sermaye çıkışı döviz kaybettirmekte ve borçlandırıcı işlem yaratmaktadır.¹⁰

Cari işlemler hesabı ile sermaye hesabı eşitliği söz konusu olduğunda ödemeler bilançosunun yani ekonominin genel dengesinin, rezerv hesabında kayıt yapılmasına gerek olmadan sağlandığı anlaşılır.

Sermaye dengesi yurt içindeki faizler ile yurt dışındaki faizlerin görece düzeylerine ve bu düzeylerdeki uluslararası risk iştahına göre belirlenmektedir. Cari işlemler dengesiyle sermaye dengesi tam olmasa da birbiriyle yakından ilgilidir. Cari işlemler açığı veren bir ülke açığı kapatmak amaçlı dış dünyadan tasarruf ithal etmek durumundadır. Tasarruf açığını ancak bu şekilde karşılayabilir. Bu durum faizlerin yükselmesine neden olacak ve dış dünyadan mali sermayenin girişini özendirecektir. Dolayısıyla da sermaye dengesi fazla verebilir. Bir ülkenin mali piyasalarının yabancı ülke piyasaları ile bütünleşmesinin bir göstergesi de aralarındaki sermaye hareketliliğidir. Kısa vadeli sermayenin ülkeye giriş ve çıkışı mali piyasalarının yabancı ülke piyasaları ile yakınlığını gösterir. Sermaye hareketlerinin uluslararası serbest olması ülkelerin ekonomik politikalarını ve politika araçlarını belirlemede etkilidir.¹¹

Finans Hesapları sermaye şekline göre; Doğrudan yatırımlar, Portföy Yatırımları, Finansal Türevler, Diğer Yatırımlar ve Rezerv varlıklar olarak ayrılmaktadır. Bunlardan “Rezerv Varlıklar” hariç diğer kalemler, Varlık ve Yükümlülük ayırımında, “Doğrudan Yatırımlar” yatırımın yönüne göre; “Portföy Yatırımları” sektör ve

¹⁰ Seyidoğlu, a.g.e., s. 406

¹¹ <http://www.miiibf.com/files/TCMB-%C3%96demeler%20Dengesi.pdf>, (Erişim tarihi:15.03.2015)

enstrümana göre; “Finansal Türevler” sektörüne göre; “Diğer Yatırımlar” ise enstrüman, sektör ve vadeye göre alt gruplara ayrılmaktadır.¹²

1.1.2.1. Doğrudan Yatırımlar

Doğrudan Yatırım bir ekonomideki bir kuruluşun başka bir ekonomide faaliyet gösteren bir şirkette uzun vadeli ve kalıcı olarak şirket hisselerinin yüzde 10'unundan fazlasını almak suretiyle yaptığı yatırımdır.¹³

Doğrudan yatırım kalemi, yatırımın yapıldığı ülke ve yatırımı yapan ülke ayrımıyla; Sermaye ve Diğer Sermaye olarak iki kaleme ayrılır. Yatırımın yapıldığı ülke bakımından uzun vadeli ve kalıcı sermayedir.

Yabancı ülkelerde yaşayan bireylerin, Türkiye’de uzun soluklu bir şirket kurmak, bir şirkete ortak olmak ya da şube açmak gibi doğrudan yaptıkları yatırımlarla ülkeye getirdikleri sermaye ve bu yatırımlardan elde edilen karların dağıtılmadan sermayeye eklenmesi yabancı sermayedir.

Diğer Sermaye; yatırım yapılan kuruluşa sağlanan kredilerin kullanılması ve geri ödenmesinden oluşur. Yatırımın yapıldığı şirket ile yapan ana şirket arasındaki alacaklı borçlu ilişkisi sonucu gerçekleşen yatırımlardır.¹⁴

1.1.2.2. Portföy Yatırımları

Portföy yatırımları, menkul değerlere yapılan yatırımlardır. Devlet ya da özel kuruluşların bono ve tahvilleri ile hisse senedi ve diğer para piyasası araçlarını içermektedir. Portföy yatırımları yurt içindeki ekonomik birimlerin yurt dışındaki, yurt dışındaki ekonomik birimlerin de yurt içindeki sermaye piyasası faaliyetlerini ihtiva eder.

T.C. Merkez Bankası’na göre doğrudan yatırım ve portföy yatırımları arasındaki en önemli fark doğrudan yapılan yatırımlarda yatırım yapılan şirketin yönetimi ve denetimi hakkında söz sahibi olunabilirken portföy yatırımlarında yatırımcı ülkede yerleşik şirketin yönetiminde ve denetiminde söz sahibi olamamaktadır. Doğrudan yatırımda; yatırımcı, yatırım sermayesinin dışında üretim teknolojisi ve işletmecilik bilgisine katkıda bulunabilirken, portföy yatırımında, yabancı yatırımcının sermayeden başka bir katkısı bulunmamaktadır. Portföy yatırımlarının azalıp artmasında yurtiçi ve yurtdışındaki faiz oranları ve ülke politikaları etkili olmaktadır.¹⁵

1.1.2.3. Diğer Yatırımlar

Diğer yatırımlar; doğrudan yatırımlar, portföy yatırımları, finansal türevler ve rezerv dışında kalan diğer tüm sermaye hareketlerini kapsar. Yurtiçinde yerleşik

¹² TCMB, “*Ödemeler Dengesi Metodolojisi ve Türkiye Uygulaması*”, 2005, s.6

¹³ TCMB, a.g.e. s7

¹⁴ <http://www.tcmb.gov.tr/odemedenge/odemet.pdf>,(Erişim tarihi:05.04.2015)

¹⁵ TCMB,a.g.e. s8.

kişilerin yabancı ülkelerde yaşayanlara kullandığı ticari ve nakdi krediler, TCMB ile bankaların yabancı ülkelerde yaşayan kişiler adına açtıkları döviz hesapları bu hesapta takip edilir.¹⁶

1.1.2.4. Resmi Rezervler Hesabı

Rezerv varlıklar, ülkenin parasal yetkilisi olan T.C.M.B. tarafından ülke ödemelerinin kontrolü veya ödemelerde ortaya çıkan dengesizliklerin giderilmesi için döviz kurlarına müdahale şeklinde kullanılmak üzere hazır tutulan yabancı varlıklardır. Ayrıca, yurtdışından borçlanılmak istendiğinde teminat, güvence; yurtiçinde de gerekli hallerde tedbir amaçlı yeterlilik göstergesi olarak da resmi rezerv tutulur. Rezerv varlıklar, Parasal Altın, Özel Çekme Hakkı (SDR), Fon nezdinde ki Rezerv Pozisyonu Döviz Rezervleri, Diğer Alacak Hakları olarak adlandırılır.¹⁷

Bu hesapta, Merkez Bankasının döviz piyasasında uyguladığı politikalar sonucu meydana gelen uluslararası resmî rezervlerdeki hareketler izlenir. Piyasada döviz talebinin arzını aşması durumunda, eğer kur istikrarının sağlanması amaçlanıyorsa Merkez Bankası döviz satışında bulunur. Böylece resmi rezervlerde azalma olur. Döviz arzının talebin üzerine çıkması durumunda da kâr düşüşünü engellemek için piyasadan döviz satın alınarak resmi rezervler arttırılır.¹⁸

Merkez Bankasının yaptığı bu işlemler nedeniyle ülkenin uluslararası rezervlerindeki hareketlerin net sonucu ödemeler bilançosunun resmi rezervler hesabında izlenir. Uluslararası rezervler, ülkelere karşılaşılabilecekleri finansal krizleri önlenmede, makro ekonomik politika hedeflerine ulaşmada , kur ve para politikalarını sürdürmede büyük bir argüman yaratmaktadır.

1.1.3. Net Hata ve Noksan Hesabı

Net hata ve noksan hesabı ödemeler bilançosundaki muhasebe kayıtlarını denkleştirici hesaptır. Diğer adı "İstatistik Farklar" olan bu hesap tek bir kalemden oluşur.

İstatistik farklar, bilançonun otonom (çizgi üstü) işlemlerini oluşturan cari işlem ve sermaye hesapları ile denkleştirici (çizgi altı) işlemi olan resmi rezervler hesabının net bakiyelerini birbirine eşitleyen dengeleyici bir kalemdir.¹⁹

Kayıt özelliklerinin farklılaşması ve farklı kaynaklardan ulaşılan sonuçlar hesapların denkleşiminin sağlanmasını zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla hesapları eşitleyecek bu denkleştirici kaleme ihtiyaç vardır.

¹⁶ <http://www.tcmb.gov.tr/odemedenge/odemem.pdf>,(Erişim tarihi:05.04.2015)

¹⁷ TCMB, a.g.e.,'s.7

¹⁸ <http://www.iktisatokulu.com/cari-acik-ve-iktisat-politikasi>,(Erişim tarihi:05.04.2015)

¹⁸ Karluk, a.g.e. 2003,s.453

¹⁹ Karluk, a.g.e. 2003,s.453

Ödemeler dengesine ait hata ve eksiklikler kendini denkleştirici bir nitelik taşıyabilir. Ödemeler dengesinin borç kalemlerinin alacaklı kalemlere eşit olması ödemeler dengesi istatistik ve hesaplamalarının eksiksiz ve doğru olduğunu göstermez. NHN kaleminin yüksek tutarlar göstermesi, ödemeler dengesi istatistiklerinde ciddi sıkıntılarının olduğuna işarettir. NHN kaleminin ihracat ve ithalat değerleri toplamını % 5 aşması, ödemeler dengesinin hesaplanmasında ciddi noksan ve yanlışlıkların olduğunun ispatıdır.²⁰

²⁰ Karluk, a.g.e.2003,s.453

İKİNCİ BÖLÜM

2. CARI İŞLEMLER DENGESİ

2.1. CARI İŞLEMLER DENGESİNİN TANIMI

Ödemeler bilânçosunda en önemli hesap grubu cari işlemler hesabı olup bir ekonominin dış dünyayla arasındaki bağlantıyı ve döviz işlemlerini gösteren hesap cari işlemler hesabıdır.

Cari işlem hareketleri makroekonominin hareketli aktif çocuğudur. Bir ülkenin dünya ile irtibatını gösteren cari işlem hareketleri ülkelerin borçluluk ya da alacaklılık durumu hakkında rapor verir. Cari açık verileri ekonomik aktörlerin beklentilerini etkiler ve bu beklentiler doğrultusunda yatırım ve tasarruf kararları alınır.

Bir ülkenin belirli bir dönemdeki cari işlemler dengesi, o ülkenin net dış varlıklarındaki hareketleri gösterir. Eğer cari işlemler fazlası söz konusu ise alacaklı, açık söz konusu ise borçlu bir ülkeden söz edilir.

Net ihracat fazlası olan ülkenin bu fazla kadar net dış varlığı mevcuttur. Yani yabancılardan aldığından fazla satış yapmış demektir.

Net dış ticaret açığı olan ülke ise dışarıya sattığından fazla almış demektir.

Farklı bir anlatımla; bir ülke cari işlemler açığı veriyorsa bu ülkenin harcamaları ürettiğinden daha fazla demektir. Cari işlemlerin açık vermesi durumunda ithalatın azaltılması ve/veya ihracatın artırılması ya da ülkeye sermaye girişinin sağlanması gerekmektedir.²¹

Diğer taraftan cari işlemler dengesi tasarruflar ile yatırımlar arasındaki fark olarak tanımlanmaktadır. Bu da cari işlemler açığı veren bir ülkede tasarruf açığının olduğuna işaret eder. Ülke bu tasarruf açığını yurtdışından tasarruf ithal ederek giderebilir. Bunun sonucunda tasarruf açığı yurtiçindeki faizleri arttıracak, yurtdışından yurtiçine sermaye girişi gerçekleşerek sermaye hesabında fazla oluşacaktır. Bu durum yurtdışı borçların artması demektir. Cari işlemler hesabının fazla verdiği durumlarda ise bu fazlalık sermaye hesabında kullanılarak yurtdışına sermaye çıkışına sebep olmaktadır. Bu durum ise yurtdışından alacakların artması anlamına gelmektedir.²²

Cari İşlemler Hesabı üç ana hesaptan oluşmaktadır.

İlki en büyük önem arz eden **dış ticaret hesabı**dır ki ithalat ve ihracat kalemleri bu hesabın içinde incelenir. Bir ülkenin yabancı ülkelerle olan ilişkilerini analiz etmeyi sağlar. İkinci önemli hesap hizmet hesabıdır, bu hesabı oluşturan kalemler

²¹ Sabriye Bozok, "Türkiye'nin Cari Açıkları Çerçevesinde Sermaye Hareketlerinin Analizi", Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar, 2008, s.1-2 (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**)

²² Bozok, a.g.e., s.13

turizm gelir ve giderleri, dış borçların faiz ödemeleri ve yabancılara kullandırdığımız kredilerden elde ettiğimiz kârlar, ülkemizdeki yabancı yatırımcıların elde ettiği gelirlerden ülke dışına çıkan transferlerdir. Üçüncü kalem ise, Türkiye'nin ödeme yapmadan gerçekleştirdiği ithalat ve gelir elde etmeden gerçekleştirilen ihracat ile ülke dışındaki işçilerimizin gelirlerinden ülkeye aktarılan dövizlerdir.²³

2.2. CARI İŞLEMLER DENGESİNİ AÇIKLAMAYA YÖNELİK FARKLI YAKLAŞIMLAR

Cari işlemler dengesini açıklamaya yönelik çeşitli teoriler geliştirilmiştir. Bu teorileri “Esneklikler Yaklaşımı”, “Toplam Harcama Yaklaşımı”, “Dönemler arası Yaklaşım” ve “Mundell-Fleming Modeli” olarak adlandırarak inceleyebiliriz.

2.2.1. Esneklik Yaklaşımı

Esneklikler yaklaşımı, göreceli olarak değişen uluslararası fiyatların dış ticaret dengesine yaptığı belirleyici etkiye dayanarak cari işlemler dengesini açıklar. Devalüasyon yapılması halinde dış ticaret dengesinin nasıl değiştiğini inceler.

Devalüasyon, ulusal paranın yabancı paraya göre yapılan para politikası müdahalesi ile değersizleştirilmesi demektir. Sonucunda ihracat gelirlerinin artıp, ithalat giderlerinin azalması beklenir.

Bu etki Marshall-Lerner koşuluna bağlıdır. Bir ülkenin parasını devalüe etmesi halinde, bu operasyonun ödemeler bilançosunu dengeye getirebilmesi ihraç ve ithal malları talep esnekliklerine bağlıdır. İlk defa Marshall ve daha sonra Lerner ve J. Robinson tarafından geliştirilmiş olan bu teoriye Marshall-Lerner koşulu denilmiştir.²⁴

Bu yaklaşım ancak gümrük tarifesi ve kısıtlarının olmadığı, devalüasyon sonrası fiyatların sabit kaldığı ve uluslararası piyasalarda tam ikame imkanının olduğu koşullarda geçerlidir.

Devalüasyon, ödemeler bilançosuna üç şekilde etki eder:

İlk etki, ithal malların fiyatlarında ülke para biriminin değer kaybına bağlı olarak gerçekleşen yükselme nedeniyle ithalatın azalması; ikinci etki ihraç mallarının fiyatlarında yine aynı nedene bağlı ucuzlama nedeniyle ihracatın artması ve üçüncü olarak da belli bir ihracat miktarının daha önceki dönemlere göre devalüasyondan sonra daha az döviz geliri elde edilmesidir. Bu etkilerin kesin sonuçlarını ihracat ve ithalat esneklikleri belirler. Esneklikler toplamı birden büyükse etki olumlu yönde gerçekleşecektir.²⁵

²³ Emin Ertürk, *Uluslararası İktisat*, 2. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul, 1996, s.438

²⁴ Onur Kumbaracıbaşı; *Dış Ticaret Teorisi ve Uluslararası Ekonomi*, San Matbaası, Ankara, 1973, s.103

²⁵ Seyidoğlu, a.g.e. s.455

Sabit kur sistemi uygulayan ülkelerde iç ve dış fiyatlar arasındaki dengenin bozulması başka bir deyişle yurt içi fiyatlar dış fiyatlardan daha hızlı artarken döviz kurunun sabit tutulması ülkenin cari işlemler bilançosunun açık vermesine neden olur. Bu doğal bir sonuçtur, çünkü sabit kurlardan yurt içi enflasyon oranının göreceli olarak yükselmesi ülkenin ihraç ettiği mal ve hizmetlerin yabancı para cinsinden pahalılaşmasına yabancı mal ve hizmetlerin ulusal para ile ucuzlamasına neden olur. Buda cari işlemler bilançosunun veya yalnızca mal ihracat ve ithalatının dikkate alınması durumunda dış ticaret bilançosunun açık vermesi sonucunu doğurur.²⁶

Sabit kur rejimi uygulayan bir ekonomide ödemeler bilançosu açık vermişse hükümetin yapacağı devalüasyon ithal mal fiyatlarını pahalılaştırmış; yerli malların fiyatlarını da döviz kuru cinsinden ucuzlatmış olur. İhracatı arttırıcı ithalatı azaltıcı etkide bulunur. Böylece esneklik yaklaşımına göre ithal malın yurt içi talebi kısıtlanmış, döviz giderleri azaltılmış, devalüasyonun cari açığı kapatmaya yönelik etkisi gerçekleşmiş olur. Ayrıca ihraç mallarının yabancı para cinsinden ucuzlaması sonucu ihracat artar böylece döviz gelirlerinin artması sağlanır.²⁷

Ülkede dalgalı kur rejimi uygulanmış olsaydı döviz kuru otomatik olarak yükselecek ve dış dengeyi sağlayıcı mekanizmalar harekete geçecekti.

Kısa dönemde ithalat ve ihracatın döviz kuruna olan esnekliklerinin düşük olduğunu yapılan ampirik çalışmalar gözlemlenmiştir. Yani kısa dönemde Marshall-Lerner koşulu gerçekleşmemektedir. Buna rağmen uzun dönemde esnekliklerin yüksek olduğu ve birden büyük olabileceği de anlaşılmıştır. Bu durumda devalüasyonun kısa dönem etkisi dış ticaret açığını arttırmak için kullanılabilir. Bunun nedeni, döviz gelirleri bakımından kısa dönem için devalüasyon ithalatı pahalılaştırma ve ihracatı ucuzlatma yönünde; ihracat hacmini arttırma ithalat hacmini daraltma bakımından daha önemli olmuştur. Ekonomik birimlerin kendilerini yeni fiyatlara göre ayarlamaları zaman alacağından devalüasyonun beklenen etkisi daha sonra gerçekleşecek ve ticaret dengesi yeniden kurulacaktır. Net ihracatta ortaya çıkan bu gelişmeyi gösteren eğriye J harfine benzediği için J eğrisi etkisi denir.²⁸

Zamanla Marshallyan esneklik analizine çeşitli eleştiriler geliştirilmiştir. Bunlar; kısmi denge analizi olmasından ötürü arz – talep ilişkileri göz ardı edildiğinden ve fiyatlar göreceli olarak değiştiğinden genel denge analizine yönelik eleştiriler; Keynesyen bakış açısına sahip değişken ithalat ve ihracat harcamalarının yarattığı

²⁶ Seyidoğlu, a.g.e, s.455

²⁷ Seyidoğlu, a.g.e, s.455

²⁸ <http://halituzan.com/1980-sonrasi-turkiyede-cari-acik-sorunlari-ve-cozum-onerileri>,(Erişim tarihi:10.04.2015)

çarpan etkisinin göz ardı edilmesine yönelik eleştiriler ve; parasalcıların önemseydiği devalüasyon sonrası dış rezerv birikiminin etkilendiği tasarruf oranları ve ekonomiye geri kazanımlarının ihmal edilmesi eleştirileridir. Ayrıca bu yaklaşım kısmi olup, ödemeler dengesinin tamamını kapsamamaktadır.²⁹

Yapısal sorunlardan kaynaklanan cari işlemler dengesizliklerinin ithal ikameci politika uygulamalarının getirilmesiyle sanayinin kalkındırılması sonucu giderilebileceğini yapısalci gelenek savunmaktadır.³⁰

2.2.2. Toplam Harcama Yaklaşımı

Esneklikler yaklaşımı fiyat değişikliklerinin ithalat, ihracat ve cari işlemler dengesine olan etkilerini incelerken değişkenlerin gelir üzerindeki etkilerini ihmal etmiştir.

Esneklikler yaklaşımında olası devalüasyonun dış ticaret dengesi üzerindeki etkisi ele alınırken toplam harcama yaklaşımında ise gelir üzerindeki etkisi ele alınır. Milli Gelir hesaplarına göre düşünüldüğünde, ulusal tasarruflarla yurtiçi yatırımların birbirine eşit olması cari işlemler dengesini ifade eder. Tasarruflar ile yatırım arasındaki farkın artıp azalması cari işlemler dengesine ya düzeltici ya da bozucu etki eder.³¹

Ticaret dengesi, gelir ile toplam harcama eşitse söz konusudur. Ticaret dengesinin negatif olması ülkenin gelirlerinden fazla harcama yaptığına işarettir. Yeniden ticaret dengesinin kurulması gelir artışının harcama artışından fazla olması ile veya harcamaların gelirden daha fazla azalması ile söz konusu olabilir.

Devalüasyon, fiyat değişimleri ve marjinal harcama eğilimleri sonucu reel gelirden azalmaya sebep olabilmektedir. Marjinal harcama eğilimine göre harcamalarda gerçekleşen değişiklikler fiyat düzeylerine etki eder.³²

Toplam harcama yaklaşımı, yüksek esneklik oranlarının devalüasyon sonrası cari işlemler dengesini olumsuz etkilediğini göstermiş olsa da marjinal harcama eğilimi ve devalüasyon ticaret hadleri üzerinde ciddi etkilere sebep olabileceğinden eleştirilmiştir.³³

²⁹ <http://yakinsamak.blogspot.com/2012/03/cari-islemler-dengesi-ve-cari-aciklarin.html>, (Erişim tarihi:10.04.2015)

³⁰ S. Edwards, *Does the current account matter?* National Bureau of Economic Research Working Paper Series, 2001, s.4

³¹ Mahfi Eğilmez ve Ercan Kumcu, *Ekonomi Politikası, Teori ve Uygulaması*, Remzi Kitapevi, Ankara, 2013, s.4 15

³² Fritz Machlup, *International Monetary Economics*, George Allan and Unwin Ltd, London, 2000, s.

11

³³ John H Makin; " *The Impact of Fiscal Policy on the Balance of payments: Recent Experience in the United States*", Università in the Bocconi Conference on Fiscal Policy, Economic Adjustment and Financial Markets, 1998, s.23

2.2.3. Dönemler Arası Yaklaşım

Dönemler arası yaklaşım, değişken fiyatların makroekonomik belirleyicilerini hesaplar, gerçekleşen ve gelecekteki fiyatların tasarruf ve yatırımlar üzerindeki etkilerini araştırır.

Cari işlemler dengesinde oluşacak açık veya fazlalar; hane halkı, firmalar ve hükümetlerin dönemler arası vermiş oldukları kararların bir sonucudur. Cari dengenin açık veya fazla vermesi net ulusal tasarrufu ya da borçlanmayı gösterir.³⁴

Dolayısıyla beklentiler cari işlemler açığının veya fazlasının belirlenmesinde önemli bir belirleyicidir.

2.2.4. Mundell-Fleming Modeli

Bu model para ve maliye politikalarının yanı sıra uluslararası sermaye akımlarının etkilerini de incelemiştir. Analizin amacı iç ve dış dengenin birlikte döviz kuruna müdahale yapmadan, para ve maliye politikalarının kullanılarak sağlanmasıdır.

Dış dengenin sağlanması için para ve maliye politikaları beraber çalıştırılır. Para arzındaki daralma, faizlerin yükselmesine sebep olur ve yabancı yatırımcıya cazip gelerek sermaye girişini teşvik eder, çıkışını caydırır. Döviz kurunu değiştirmeden para ve maliye politikalarını ters yönde işleterek ödemeler bilançosu dengesi sağlanabilir. Kamu harcamalarının azaltılması, ithalatı azaltarak ödemeler bilançosunun fazla vermesine sebep olabilir.³⁵

Geleneksel döviz kuramlarının aksine Robert Mundell ve J. Marcus-Fleming tam sermaye hareketliliği varsayımıyla döviz kurlarını incelemiştir. Para ve maliye politikalarının; sabit ve esnek döviz kuru uygulamalarının seçilmesinin ne şekilde etki yaptığını anlamaya çalışmıştır. Sermaye hareketleri, cari işlemler hareketlerine göre oldukça çok daha büyük ve hızlı bir gelişme göstermiştir. Böyle bir gelişme varken döviz kurlarının belirlenmesinde sermaye hareketlerine yer verilmemesinin eksiklikleri bu yaklaşımla giderilmeye çalışılmıştır. Ödemeler bilançosu için geleneksel kuramlarda sermaye hareketleri göz önüne alınmayarak sadece mal ve hizmet hareketleri analiz edilmiştir.³⁶

Döviz kurları veya ulusal fiyat düzeylerindeki artışlar, Mundell -Fleming modeline göre kamu açıklarından dolayı gerçekleşen yabancı sermaye girişlerinin reel kurlar üzerindeki baskılarından oluşur. Mundell –Fleming modeline göre, esnek kur sistemi varken bütçe açıkları faizleri yükseltir, yükselen faizler ulusal paranın yabancı

³⁴ <http://halituzan.com/1980-sonrasi-turkiyede-cari-acik-sorunlari-ve-cozum-onerileri>, (Erişim tarihi:15.04.2015)

³⁵ <http://www.iktisadi.org/ikiz-acik-teorisiyle-ilgili-dusunurlerin-yaklasimlari.html>,(Erişim tarihi:15.04.2015)

³⁶ Seyidoğlu, 2007,s.805-806

ülkelere göre değerini arttırır; bu durum ithalatı teşvik edici ihracatı caydırıcı etkide bulunarak cari işlemler açığının oluşmasına sebep olur. Sabit kur sisteminde ise bütçe açıkları reel gelir ya da reel fiyat düzeylerini arttırarak cari işlemler dengesine olumsuz etki etmektedir.³⁷

Bütçe açıkları hem esnek hem de sabit kur politikalarının benimsenmesi halinde cari işlemler dengesi üzerinde etkili olmaktadır. Cari açık sorununun olmadığı durumlarda ise kamu maliyesindeki istikrar ve dış ticaret dengesi bir arada gerçekleşmektedir. Yurt içi yatırımların sabit kalması ve mali disiplinin sürdürüldüğü durumlarda dış ticaret dengesinin daha düşük bütçe açıklarıyla gerçekleşmesi söz konusu olabilir. Mali disiplin sağlanmadan gerçekleştirilen devalüasyonlar enflasyonist baskı yaparak dış dengenin sağlanmasını zorlaştırır. Ve mali disiplinin sağlanmadan nominal kurların çapa olarak kullanılması cari açıkları sürdürülemez bir sürece sokar. Bu yapı, Arjantin ve bazı Asya ülkelerinde meydana gelen ekonomik krizlere benzerdir.³⁸

Mundell-Fleming modeline yapılan en büyük eleştiri analizin kısa dönem için geçerli olmasına ve cari açığı kapatmak için gelen yabancı sermayenin uzun dönemde borç yükünü arttırarak borçlanmayı kronikleştirici etkisinin olmasına gelmiştir. Model döviz kuru ve para talebinin dünya faiz oranlarıyla belirli bir gelir düzeyinde para arzına eşit olduğu varsaymaktadır. Döviz kurunun gelecekte değişme beklentisi yoktur. Tam sermaye hareketliğinin aksine sınırlı sermaye hareketliliği mevcut sayılabilmektedir.³⁹

2.2.5. PARASAL (MONETARİST) YAKLAŞIM

Döviz kuru oluşumunu açıklamaya çalışan teorilerden biri olan parasal yaklaşımın temel amacı ödemeler dengesini sağlayan mekanizmayı ortaya çıkartmaktır.

Bu yaklaşımın ortaya koyduğu süreç hem otomatik denkleştirici özelliğe sahiptir hem de hükümetlerin denkleştirici olarak kullanabilecekleri bir politika aracıdır.

Ödemeler dengesi, parasal denge ya da dengesizliğin bir fonksiyonu haline gelmektedir. Yaklaşım, dış ticaret ve ödemelerde tam olarak serbestleştirilmiş bir sistem varsaymaktadır. Sabit kur sistemi varsayımı mevcuttur.⁴⁰

Bu yaklaşımın temel özellikleri şöyle özetlenebilir:⁴¹

³⁷ <http://halituzan.com/1980-sonrasi-turkiyede-cari-acik-sorunlari-ve-cozum-onerileri>,(Erişim tarihi:17.04.2015)

³⁸ http://iibf.ogu.edu.tr/dergi/dergi/2007-1/2007_1_3.pdf,(Erişim tarihi:17.04.2015)

³⁹ Bedia Gök," *Türkiye'de Cari Açık Ve Kısa Süreli Sermaye Hareketleri*" Sosyal Bilimler Enstitüsü Mersin Üniversitesi, Mersin,2008,s.27 (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**)

⁴⁰ <http://asbava.blogspot.com.tr/2011/02/ds-denklemede-parasalc-yaklasm.html> (Erişim tarihi:02.06.2015)

⁴¹ <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iuifm/article/viewFile> (Erişim tarihi:03.06.2015)

- Ekonomide fiyatlar ve ücretler esnektir.
- Para uzun dönemde etkisizdir.
- Para talebi birkaç değişkene bağlı istikrarlı bir fonksiyodur.
- Fiyatlar veridir.
- Sabit kur rejimi varsayımı mevcuttur.
- Para piyasasında dengenin sağlanması tüm piyasaların etkinliği için önemlidir.

Parasal yaklaşımda, para arzı ve talebi en önemli değişkenler olarak rol oynamaktadır. Diğer yaklaşımlardan farklı olarak mal ve hizmet piyasalarının yanı sıra sermaye piyasalarını da analize katarak daha gerçekçi bir yaklaşım sergilemektedir. Ödemeler bilançosu ya da döviz kuru dengesizliği, daima para arzı ya da para talebi fazlasının akışıyla birleşeceğinden, ödemeler bilançosu ve döviz kuru değişiklikleri parasal olgulardır. Bu, parasal olmayan etkenlerin, tarifelerdeki, verimlilik oranındaki ya da devalüasyondaki bir artış biçiminde, ödemeler dengesi üzerindeki etkilerinin para piyasası çerçevesinde analiz edilmesi gerektiği anlamına gelmektedir.⁴²

Genişletici para politikası sonucu para arzında meydana gelecek artış ile tüketim eğilimi artacak dolayısıyla ithalat talebi yükselecektir. Döviz kaybı yaratacak olan bu durum sonucunda ödemeler dengesinde açık meydana gelecektir.

Tersi durumda da yani iç ekonomik amaçlarla daraltıcı politika uygulaması sonucu para arzı azalır harcama talebi azalır ve sonuç olarak ödemeler dengesinde fazla meydana gelir. Ödemeler dengesi açığı ya da fazlası esasen geçici ve kendi kendini düzeltebilen para stoku dengesizliğinin parasal bir göstergesidir ve yurtiçi para politikası kullanılarak giderilebilir.⁴³

Parasal yaklaşım, ödemeler bilançosu dengesinin kendi için otomatik denkleştirme mekanizması olduğunu da açıklamaktadır.

Devalüasyon yurtiçi fiyat düzeyini arttırarak para talebini yükseltir ancak bu durum yalnızca geçici bir fazla oluşturabilir. Sabit bir yurtiçi kredi stoğu durumunda, talep fazlasını karşılamak için yurtdışından para akışı gerçekleşecektir ve ödemeler dengesi fazlası oluşacaktır. Sterilizasyon olmaması durumunda, bu fazla para piyasasında denge sağlanana kadar devam edecektir. Böylece, devalüasyon para

⁴² www.geocities.ws/emrah2007/parasal.doc (Erişim tarihi:06.06.2015)

⁴³ <http://asbava.blogspot.com.tr/2011/02/ds-denklemede-parasalc-yaklasim.html> (Erişim tarihi:02.06.2015)

dengesi fazlasının emilimi yoluyla, dengelenmeyi sağlamaktadır. Devalüasyonun uzun dönemde ödemeler bilançosu üzerinde etkisi yoktur.⁴⁴

1) Fiyat düzeyi ve faiz oranları sabitken, reel gelir artarsa, ödemeler bilançosu dengeye yönelir,

2) Reel gelir ve faiz oranları sabitken, fiyatlar artarsa, ödemeler bilançosu dengeye yönelir,

3) Reel gelir ve fiyat düzeyi sabitken, faiz oranları artarsa, ödemeler bilançosu dengeye yönelir,

4) Reel gelir, fiyat düzeyi ve faiz oranları değişmeksizin, döviz kurları yükselirse (devalüasyon) ödemeler bilançosu değişmez ve

5) Yurtiçi krediler artarsa ödemeler bilançosu aynı büyüklükte bozulur.

2.3. CARİ İŞLEMLER DENGESİNİN BELİRLEYİCİLERİ

Cari işlemler dengesinin yurtiçi belirleyicileri; mali politikalar, bütçe açıkları ve reel döviz kuru şeklinde sıralanabilirken, yurt dışı belirleyicileri dış ticaret hadleri ve yurtdışı reel faiz oranı olarak belirtilebilir. Cari işlemler hesabı dört temel kalemden oluşur. Bunlar, dış ticaret, hizmetler, yatırım geliri ve cari transferlerdir. Dış ticaret dengesinin en önemli unsurları ihracat ve ithalat kalemleridir. Hizmetler dengesi; turizm, inşaat, finans ve diğer hizmetlerin gelir ve gider hareketlerinden oluşmaktadır. Yatırım geliri dengesi ise doğrudan yatırımların, portföy yatırımlarının ve diğer yatırımların hareketlerini izlemektedir.⁴⁵

Bir ülkenin sadece dış ticaret dengesine bakmak suretiyle ülkenin uluslararası ekonomik ilişkilerinin ne düzeyde olduğunu anlamak doğru sonuca ulaştırmayabilir. Dış ticaret açıkları yüksek olan bir ülkede görünmeyenler kalemin fazla vermesi cari açığı düşürücü etki yapacaktır. Ülkemiz için de aynı durum geçerlidir. Bunun yanında karşılıksız transfer hesabının fazla vermesi yine dış ticaret açıklarının cari açığı daha az etkilemesine sebep olacaktır. Yurtdışında çalışan vatandaşlarımızın ülkemize gönderdikleri dövizler bu konuya en güzel göstergedir.

2.3.1. Dış Ticaret Hadleri

Bir ülkenin uluslararası sahada oluşan ihraç fiyatları ile ithal fiyatlarının birbirine oranlanması olarak tanımlanan dış ticaret hadleri; yapılan ticaret sonucu, tarafların sağladıkları fayda ve ya zararları göstermektedir.

⁴⁴ www.geocities.ws/emrah2007/parasaL.doc (Erişim tarihi:06.06.2015)

⁴⁵ Prof.Dr. Nurhan Yentürk, “2006 Yılı Türkiye Ekonomisinde Cari Açık ve Finansmanı”, İstanbul Bilgi Üniversitesi,2006,s.11

Dış ticaret haddi, toplam harcamalar içinde dış ticaret payı yüksek olan ülkelerde, ödemeler dengesine ve milli gelire ciddi etki eder. Ayrıca dış ticaret hadleri, ülkeler arasında artan gelir farklılıklarını da azaltıcı bir rol oynar. Yani dış ticaret haddinin pozitif yönde ilerlemesi durumunda, ülkenin kişi başına düşen geliri açısından iyileşme söz konusu olacaktır.⁴⁶

Geçici süreli olarak dış ticaret hadlerinde meydana gelen bozulma, reel gelirden azalmaya ve reel faiz oranlarında değişmeye sebep olur. Reel gelirden meydana gelen daralma harcamaları kısıtlayıcı etki ederek bilançoyu olumsuz yönde etkiler.

Kalıcı bir bozulmanın meydana gelmesi durumunda ise gelirden ve harcamalarda aynı oranda bir azalma meydana gelir ve bunun neticesi tasarruf oranında belirsiz bir etkiye sahip olur.

Cari işlemler dengesinin kısa vadeli dalgalanmalarında dış ticaret hadleri önemli kalemlerindedir. Piyasa istikrarı olmayan bir ekonomide karar alıcı aktörler tasarruf ve tüketim davranışlarını değişen gelir düzeylerine göre yeniden ayarlarlar. Bu tür ülkeler yabancı yatırımcılar için cazip görünmez.

2.3.2. Döviz Kuru ve Faiz Oranları

Reel döviz kuru, aynı para birimi ile ölçülmüş yurtdışı fiyatlarının yurtiçi fiyatlara oranıdır. Reel döviz kuru ülkelerin rekabet gücü hakkında bilgi edinmeyi sağlar.

Esneklikler yaklaşımında değinildiği üzere döviz kuru artışı yani devalüasyonun dış ticaret dengesini iyileştirici bir sonuç doğurması Marshall-Lerner Koşulu'na bağlıdır. Arz esnekliklerinin sonsuz olması varsayımı altında, bu koşul ithal mallarının yurtiçi talep esnekliği ile ihracat malları dış talep esnekliği toplamının 1'e eşit veya 1'den büyük olması şeklinde ifade edilir. Bu koşul altında döviz kuru cari denge ile pozitif ilişkilidir. Dönemler arası ikame göz önüne alındığında ilişkinin yönü konusu belirsizdir.⁴⁷

Toplam gelirin artması, diğer koşulların sabit olduğu durumda toplam yabancı mal talebinin artmasına sebep olacak, döviz talebi artacak yani ithalat artarak dış ticaret bilançosunun açık vermesine neden olacaktır. Bu açığın giderilmesi ödemeler bilançosunun açık vermesine sebep olur. Döviz talebinin artışı sonucu kur yükselir. Kurun yükselmesi ihracatı artırıp, ithalatı düşürdüğü için dış açığı giderici etki eder.

Benzer şekilde tercihler değişirse, yabancı mallara talep artışı söz konusu olursa döviz talebi artar ve dış açığa neden olur, bunun sonucunda da yine kur yükselir, ihracat artar, ithalat azalır ve dış denge sağlanmış olur. Buna benzer bir durum

⁴⁶ Volkan Bektaş, "Cari İşlemler Dengesi ve Cari Açıkların Sürdürülebilirliği :Türkiye Uygulaması" Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çukurova Üniversitesi, Adana, 2007, s.25 (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

⁴⁷ Serdar Erkılıç, "Türkiye'de Cari Açığın Belirleyicileri", Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası İstatistik Genel Müdürlüğü Uzmanlık Yeterlik Tezi, Ankara, 2006, s.26

enflasyon oranları için de geçerlidir. Bir ekonomide fiyatlar genel düzeyinin hızla yükselmesi, döviz talebini artırıcı etki yapar. Böylelikle kurun yükselmesine ve ihracatın artmasına ithalatın azalmasına neden olur.⁴⁸

Faiz oranlarının cari işlemler dengesi üzerinde biri doğrudan diğeri dolaylı olmak üzere iki etkisi mevcuttur. Dış borç ödemelerine faiz oranları doğrudan etki ederken, toplam harcamaların faizlerdeki dalgalanmalara göre değişmesi faizlerin dolaylı etkisidir. Buna göre borç sahibi ülke için yüksek faiz daha fazla para ödenmesine ve harcanabilir gelirin azalmasına sebep olur. İlk etki cari işlemler dengesini bozma yönünde gerçekleşirken ikincisi iyileştirme yönünde gerçekleşir.⁴⁹

Diğer taraftan yurtiçi mallara olan talepteki artış sonucu maliye politikası uygulamaları ile gelir ve para talebinin artması ve böylece faizlerin yükselmesi söz konusu olacaktır. Faizlerin artışı sonucunda gerçekleşen sermaye girişi döviz kurunun düşerek para biriminin değer kazanmasına böylelikle de, rekabet gücünün azalmasına neden olur. Nihayetinde cari işlemler dengesini bozucu bir durum yaşanacaktır.

2.3.3. Mali Politikalar ve Bütçe Açıkları

Ödemeler bilançosundaki dengesizliklerin otomatik denkleştirme mekanizmalarıyla giderilme imkânı olmadığı zaman ekonomi yöneticileri para ve maliye politikalarına başvururlar. Maliye politikası araçları vergiler ve kamu harcamalarıdır. Mali politikalar ekonominin uyarılması için kaldıraç niteliğindedir.

Ricardo denkliğinde vergilerdeki ve transferlerdeki hareketler toplam talebi etkilemez. Ricardocu Denklik Hipotezine göre, mevcut dönemde vergilere yapılan indirimlerin tüketicilerin gelecekte yeniden vergi artışı yapılacağı beklentilerinden dolayı tüketimlerini arttırmaları ile sonuçlanmamaktadır. Sebebi de; rasyonel davranışa sahip hane halkının, harcanabilir gelirlerindeki artışı gelecekteki vergilere yapılacak artışları ödeyebilmek için tasarruf etmesidir. Sonuç olarak vergi gelirlerindeki artışa karşın kamu harcamalarının da değişmediği varsayımı altında bütçe açıklarına sebep olan vergi gelirlerindeki azalmanın cari açık ile ilişkisi yoktur.⁵⁰

Rasyonel davranan bireyler vergilere yapılan indirimlerin borçlanma ya da tekrar vergi artırımını ile sonuçlanacağını tahmin edecektir. Kamu harcamalarının

⁴⁸ Bektaş, a.g.e.2007,s.27

⁴⁹ Prof. Dr. Sübidey Togan ve Prof. Dr. Hakan Berument, " *Cari İşlemler Dengesi, Sermaye Hareketleri ve Krediler*" Bankacılar Dergisi, Sayı 78, 2011,s.16

⁵⁰ Arş. Gör. Fatih Yücel ve Arş. Gör. Ahmet Yılmaz Ata, " *Eş-Bütünleşme Ve Nedensellik Testleri Altında İkiz Açıklar Hipotezi: Türkiye Uygulaması*" Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler Dergisi, 2003, Cilt:12 Sayı:12 ,s.21

değişmediği varsayımı ile devletin borçlanması veya bütçe açıkları özel kesim harcama tutumlarını etkilememektedir.⁵¹

Geleneksel yaklaşımın başlangıç noktası ise, vergilendirme yerine bütçe açığına katlanmanın toplam tüketici talebini artıracığı yolundaki varsayımdır. Diğer bir ifadeyle, bütçenin açık vermesi durumunda arzulanan özel tasarruflar vergi indirimi yapılması durumundan daha az artar; böylece arzulanan ulusal tasarruf düşer. Küçük ve açık bir ekonomide bütçe açıklarının uluslararası reel faiz oranı üzerindeki etkisi dikkate değer değildir. Dolayısıyla geleneksel analizde; ev sahibi ülkenin vergi toplamak yerine bütçe açığına katlanması yüksek reel faiz oranından çok, artan dış borçlanmaya yol açar. Ev sahibi ülkenin beklenen reel faiz oranı, dünya piyasalarını etkileyebilecek kadar yüksekse ya da artan borçları, yabancı kreditorlerin bu ülkenin yükümlülükleri üzerinde beklenen yüksek getiri talebine neden oluyorsa artar. Sonuçta, bir ülkenin bütçe açığının kısa dönemde yurtiçi yatırımları dışlaması ve uzun dönemde, düşük ulusal servet stoku (yabancıların yerleşikler üzerindeki yüksek alacak hakları) baskısı yüzünden cari işlemler açığı ortaya çıkacaktır.⁵²

Bu yüzden cari vergiler yerine bütçe açığına katlanılmasının toplam talep üzerinde farklı bir etkisi olmayacaktır. Açık bir deyişle, bütçe açıkları ve vergilendirme ekonomi üzerinde aynı etkiye sebep olacaktır. Kamu tasarrufunda bir azalmaya neden olurken diğer taraftan cari bütçe açığı ile planlanan özel tasarruflarda telafi edici bir artışa neden olur. Böylece planlanan toplam tasarruf miktarı değişmez.⁵³

Maliye politikası değişimleri ile cari işlemler dengesi üzerinde yapılan çalışmalar iki ayrı tip modele dayanır. Birincisi, ekonomiyi oluşturan ajanların davranışlarını göz önüne almaksızın ekonominin bütünüyle nasıl çalıştığını açıklayan varsayılmış davranışsal ilişkilerden türetilen geleneksel yaklaşımdır. Mundell -Fleming Modeli bu açıklamalara temel oluşturur. İkincisi ise, bireysel optimize edici davranışlardan önemli ilişkiler türetir. Bu iki yaklaşım, mali politikalar ve cari işlemler dengesi bağlantısında farklı sonuçlar vermektedir.⁵⁴

Maliye politikasının açık bir ekonomide sabit ve esnek döviz kuru uygulamasıyla işleyişinin klasik analizi Mundell tarafından yapılmıştır. Mundell –Fleming Modeli maliye politikası ile cari işlemler dengesi arasındaki bağlantı konusunda net

⁵¹ Güner Polat, "Cari İşlemler Açığının Sürdürülebilirliği ve Türkiye Üzerine Bir Uygulama", Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2008,s.28-29 (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**)

⁵² Polat,a.g.e.2008,s.30

⁵³ Polat,a.g.e.2008,s.31

⁵⁴Colm Kearney ve Mehdi Monadjemi, "**Fiscal Policy And Current Account Performance: International Evidence on theTwin Deficits**", Journal of Macroeconomics, Vol. 12, Issue 2,1990, s. 197

açıklamalar sunmaktadır. Mali genişleme, ulusal geliri artırır ve yabancı döviz piyasalarında yurtiçi parayı güçlendirir. Bu iki etki ithal edilen mal talebinin artması sonucunu doğurur.⁵⁵

Ayrıca döviz kurunun değerlendirilmesi ihracat talebinin düşmesine sebep olur. Böylece ticaret dengesi bozulmuş olur.

Genişletici maliye politikası, mallar için talep fazlası yaratabilir, bu da çıktı ve fiyatlarda artışa yol açar. Nominal para stoku sabitken, faizlerde yukarı doğru bir baskı oluşur. Böylece ortaya çıkan sermaye girişi döviz kurunun değerlendirilmesine neden olur. Bu, Mundell-Fleming Modeli' nin temel özelliğidir Geçici bir mali genişleme sonrası, ani bir reel değer kazancı olacaktır. Daha sonra talep fazlası nedeniyle fiyat artışları devam eder. Zaman içinde döviz kurunun aşırı değerlendirilmesi, maliye politikası uygulamaları sona ermiş olsa bile devam edecektir. Böylece resesyon ortaya çıkar ve reel döviz kuru ilk düzeyine döner.⁵⁶

Sonuç olarak, vergilerle finanse edilmiş geçici mali genişlemeler cari işlemler dengesi açığına sebep olurken, sürekli politikalar belirsiz etkilere sahiptir.

2.4. CARI AÇIĞIN NEDENLERİ

Cari açık bir ülkenin ürettiğinden fazlasını tükettiği anlamına gelir. Üretileni aşan harcamalar diğer ülkelerden borçlanılarak karşılanır. Ürettiğimizden fazla yaptığımız harcamaların niteliğine bakacak olursak bu harcamalar tüketim için de olabilir, yatırım için de olabilir. Eğer üretilenden daha fazla yapılan harcama kazançlı yatırımlara dönüşüyorsa borçlar kolaylıkla ödenebilir. Fakat bu harcama kısa sürede geri dönüşü zor olan kamu yatırımlarında ya da bütçe açığını kapatmada kullanılıyorsa, dışarıdan borç alınmasını gerektirir ki bu da mutlaka cari açık sorununu getirir.⁵⁷

1980'li yılların başından itibaren finansal serbestleşmenin gerçekleştirilmeye başlanması ile uluslararası sermaye, ülkeler arasındaki getiri farklılıklarını göz önünde bulundurarak serbestçe hareket etmeye başlamıştır. Sermaye girişleriyle özellikle gelişmekte olan ülkelerde ulusal para değerli hale gelmiş, tüketim, yatırım harcamaları, ithalat artmış ve büyüme süreci artarak devam etmeye başlamıştır. Diğer taraftan, ülkelere hızlı sermaye giriş/çıkışları, döviz kurları ve faiz oranlarındaki değişimlerle reel ekonomiye bazı sorunlar çıkarmıştır. Sermaye girişinin hızlanması döviz kuru belirsizliklerine ve kurda ulusal paranın aşırı değerlendirilmesine sebep olmaktadır. Böylece ithal malları ucuzlarken, ihraç malları pahalılaşır. Ve bu malları

⁵⁵ <http://halituzan.com/1980-sonrasi-turkiyede-cari-acik-sorunlari-ve-cozum-onerileri>,(Erişim tarihi:20.04.2015)

⁵⁶ Gök ,a.g.e.2008,s.30

⁵⁷ Erkılıç, a.g.e.2006,s.22

üreten sektörlerde daralma meydana gelir. Borçlar artarak, cari işlemler açığını büyütür.⁵⁸

Açık bir ekonomide, dış dünya ile gerçekleşen ticaret dolayısıyla, yatırımlar ve yurtiçi tasarruflar her zaman birbirine eşit olmaz. Cari işlemler dengesinin açık vermesi durumunda yatırımlar yurtiçi tasarruflardan fazla ya da cari işlemler dengesi fazla vermişse yatırımlar yurtiçi tasarruflardan az olarak gerçekleşecektir. Karşılıksız sermaye aktarımlarının olmadığı varsayımı altındaki bu analizde yatırımlar, dış tasarruflara denk gelerek cari denge sağlanır. Cari işlemler açığı ekonomide harcamaların gelirlerden fazla olduğunu gösterir. Ortaya çıkan açık dışarıdan sermaye girişi ya da rezervlerin azaltılması ile finanse edilmeye çalışılır. Harcamaların gelirlerden daha az olması cari işlemler fazlasının ortaya çıkmasını sağlar. Bu fazla sonucu dışarıya sermaye ihraç edilir veya rezervler arttırılır.⁵⁹

Açıkları doğuran sebeplerini genel olarak gruplandırabiliriz. Bunlar yapısal nedenler, iktisadi dalgalanmalar, süreli nedenler ve spekülâtif döviz kurudur.

2.4.1. Yapısal Nedenler

Yapısal nedenler ekonominin bünyesinden kaynaklanır. Enflasyon düzeyi, ulusal paranın değeriyle ilgili durumlar yapısal nedenler arasında gösterilir. Bir ekonomide harcamaları arttırmaya yönelik olarak uygulanan politikalar ihracat ve ithalat talebini artırır. Buna bağlı olarak ortaya çıkan talep artışı ile birlikte fiyatlar artarken merkez bankası müdahalesi sonucu kur yükselmezse ulusal para aşırı değerlenmiş olur. Ulusal paranın değerinin artması ise ihracatı pahalılaştırır. İhracatın pahalılaşması sonucu ihracat gelirlerinde daralma meydana gelir. Buna karşın ulusal para cinsinden yabancı ülke malları göreceli olarak ucuzlayacağından ithalat talebinin arttığı görülür.⁶⁰

Bu etkenler dışında, ekonomik verimlilikteki değişimler, teknolojik ilerleme ya da geri kalmışlık ve iyi yönetilemeyen bir ekonomik yapı diğer yapısal nedenler arasında sayılabilir.

2.4.2. Kalkınma Hızı

Az gelişmiş ülkeler genellikle, yeterli bir kalkınma hızını gerçekleştirebilmek için, önemli hacimlerde makine, donatım ve ara malları ithal etmek zorundadırlar. Oysa bu ülkelerin döviz gelirleri, genellikle ihtiyaçlarına oranla oldukça sınırlıdır. Dolayısıyla kalkınma hızının göreceli olarak yükseltilmesi dış ödeme açıklarının ve dış borçların büyümesine yol açabilir.⁶¹

⁵⁸ Bektaş, a.g.e.2007, s.19

⁵⁹ <http://halituzan.com/1980-sonrasi-turkiyede-cari-acik-sorunlari-ve-cozum-onerileri>, (Erişim tarihi:21.04.2015)

⁶⁰ Erkiş, a.g.e.2006, s.30

⁶¹ Seyidoğlu, a.g.e. 2007, s.330

2.4.3. Ekonomik Verimlilikteki Değişmeler

Teknolojik imkânları yüksek olan ülkeler rekabet güçlerini kullanarak dış ticaretlerini olumlu etkilerken gelişmekte olan ülkeler rekabet güçleri olmadığı için ihracat gelirlerinde daralma yaşayabilirler.

2.4.4. Dışa Bağımlı Üretim Yapısı

Bazı kritik hammaddeler yönünden aşırı derecede dışa bağımlı olunması dış dengenin sağlanamaması yönünden bir başka etkidir. Bu gibi ülkeler, dünya hammadde fiyatlarında ortaya çıkabilecek değişikliklerde herhangi bir etkiye bulunamaz ve ciddi şekilde etkilenirler. Dünya enerji buhranı esnasında petrol ithalatçısı durumundaki az gelişmiş ülkelerin büyük dış açıklar ve dış borçlar vermeleri bunun açık bir göstergesidir.⁶²

2.4.5. Halkın Tercihlerindeki Değişiklik

Halkın tercihlerinde meydana gelebilecek değişimler talep edilen mal veya hizmetlerin fiyatlarını etkileyecektir. Örnek verecek olursak, Yabancı mallara olan talepte bir artış söz konusu olursa, dış denge bundan olumsuz yönde etkilenir.

2.4.6. İktisadi Dalgalanmalar

Bir ekonominin genişleme aşamasında meydana gelen bir dalgalanma, gelir ve harcama artırıcı yönde etki edeceğinden, fiyatların artmasına ve ödemeler bilançosunun açık vermesine neden olur. İktisadi daralma durumunda ise tersine gelişmeler meydana gelir ve dış fazlalık oluşur. Dış açık ve fazlalığın kronik hale gelmesi ekonomiler için ciddi bir sorundur.⁶³

2.4.7. Geçici Faktörler

Beklenmedik bir şekilde ortaya çıkan, ekonominin dengesini bozan, ekonomi yönetimlerinin iradeleri dışında gerçekleşen olay ve durumlardır. Geçici faktörlerin bir kısmı kendiliğinden sona erer bir kısmı ise ekonomi üzerinde köklü değişimlere sebep olur ve dış açıkların artmasına neden olabilir.

2.4.8. Spekülatif Amaçlı Sermaye Hareketleri

Kısa vadeli sermayenin ülkeye giriş ve çıkışlarından cari denge ciddi olarak etkilenir. Örneğin, ulusal parada değer kaybının beklendiği durumlarda yoğun biçimde döviz satın alınması veya diğer ülkelerdeki yüksek faiz oranlarından yararlanmak için fonların büyük miktarlarda yurtdışına ihraç edilmesi, dış açık sorununun boyutlarını büyütür. Ekonominin kırılğan bir yapıya sahip olmasına neden olur.⁶⁴

⁶² Togan ve Berument, a.g.e.2011,s.13

⁶³ Erkılıç, a.g.e.2006,s.30

⁶⁴ <http://www.1bilgi.com/page/931>(Erişim tarihi:20.04.2015)

Son yıllarda sermaye hareketlerinin küreselleşmesi ile birlikte mali krizler de sık sık ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunun önemli bir nedeni, faiz ve kur hareketliliklerinin kısa vadeli sermaye akımlarının değişikliklerine veya değişme ihtimallerine karşı verdiği anlık ve etkili tepkilerdir. Özellikle yaşanan bütçe açıklarının yüksek faiz politikası izlenerek kısa vadeli borçlanma ile karşılanması, bu ülkeleri mali krizlere açık bir hale getirmektedir. Uygulanan aşırı değerlenmiş kur politikası ve bankacılık sektöründeki denetim ve düzenleme eksiklikleri, ülkeden kısa süreli sermaye çıkışlarının mali krize dönüşmesine zemin hazırlamaktadır.

2.4.9. Yurtiçi Yatırımlardaki Büyük Artışlar

Yurtiçi yatırımlardaki artışların birçok nedeni olabilir. Ülkenin üretim yapısında modernizasyona gidilmesi, yeni doğal kaynakların bulunması ve ARGE 'nin geliştirilmesi, ticaret ve sermaye piyasası liberalizasyonu gibi yapısal ekonomik reformlar, enflasyonda düşüş, gelir veya sermaye üzerinde negatif etkisi olan bir vergide indirim ya da bütçe açıklarının azalması şeklindeki istikrar sağlayıcı ekonomi politikaları ileride yüksek büyüme oranlarına ve yatırımcılar için yüksek kâr getirili işlere olan beklentiyi kuvvetlendirir. Bu durumda, ülkenin kamu ve özel tasarrufları toplamına eşit olan ulusal tasarruflar, yeni yatırım projelerini finanse etmekte yetersiz kalacak ve dışarıdan kaynak sağlanması yoluna gidileceğinden cari işlemler hesabı açık verecektir.⁶⁵

Yurtdışından borçlanması halinde dikkat edilecek iki husus vardır. Bunlardan birincisi, yabancı yatırımcılardan gelen kaynakların uluslararası piyasalarda var olabilecek rekabet gücü olan yerli malların üretilmesinin sağlanmasında kullanılması şartı.

İkincisi ise, tüm ekonomik unsurlara yapılacak yatırımlardan elde edilecek gelirlerin borçlanma maliyetini karşılayacak kadar olması şartıdır. Ancak bu durumda yapılan yatırımlar fayda getirir. Geliri maliyetini karşılayamayan yatırımlar borçlanmaya sebep olur bu da kısmen zarar demektir.

Yatırımların artmasının cari açığı artırıcı etkide bulunması beklenen bir olgudur. Yatırımlardaki artış, ülkede döviz arzını artıracığından döviz kurlarını düşürmekte ve ulusal paranın değerini yükseltmektedir. Ulusal paranın değerindeki artış ise ithalatı artırıcı yönde etkide bulunacağından cari işlemler açığını artıracaktır. Debelle ve Faruquee'ye göre, uzun dönemde istenen net yabancı varlık pozisyonu, cari işlemler açığının temel belirleyici faktörlerini etkilemektedir. Şöyle ki, cari açığın belli başlı

⁶⁵ <http://www.1bilgi.com/page/931>(Erişim tarihi:20.04.2015)

belirleyicileri olan yatırım ve tasarruf davranışları net yabancı varlık pozisyonu üzerinden akım dengesini etkilemektedir.⁶⁶

Tarihsel olarak ithalat ve ihracat arasındaki farklılıkların giderilmesi amacıyla borçlanılması, borç stokunun artmasına sebep olmuş ve cari açığın en büyük belirleyicisi olarak süre gelmiştir.

2000'li yıllara kadar uygulanan ekonomi politikaları, yüksek oranlı enflasyon hadleri, faiz oranlarının yüksek olması, kamu sektörünün tasarruf açığı sonucu meydana gelen bütçe açıkları, cari açıkları oluşturmuştur. Yabancı ülkelerden borçlanılarak finansmanına çalışılan cari açık borçlanma sonrası disiplinli bir ekonomi politikası uygulanmaz ise kronikleşmeye başlar.

Gelir düzeyinin düşük seviyede olması, yatırımların artarak tasarrufların azalması, ihracat hacminin ithalatı karşılayacak kadar büyük olmaması, ara malı ve hammaddeye bağımlı ithalat yapısı, dışarıya borç yükünün fazlaşması ve spekülative sermaye hareketleri cari açıkların oluşmasına ve kronikleşmesine sebep olan diğer unsurlardır. Cari açığın komplike bir sorun haline gelmesinin nedeni yukarıda sayılan etkenlerin bir arada ya da eş zamanlı olarak gerçekleşmesi sayılabilir.⁶⁷

2.4.10. Ulusal Tasarruflardaki Azalma

Gelişmekte olan ekonomilerde, yurtiçi tasarrufların yetersizliği nedeniyle, tasarruf-yatırım denkleminin kurulamaması iktisadi büyümenin önündeki en önemli engellerden biridir. Vadesi gelen borçları ödeyebilmek ve cari işlemler açığını kapatabilmek için genellikle ekonomiler dış borçlanmayı tercih ederler ya da mecburdurlar. Dış kaynak gereksiniminin azaltılmasının en temel yolu ekonomik büyümenin sağlanması ile cari fazla verilmesidir.

Bir ekonomi en sorunsuz yeni sabit sermaye yatırımları yapıldığında büyüyebilir. Yatırımların mümkün olduğu ölçüde yurtiçi tasarruflardan karşılanması sorunsuz büyümenin bir diğer koşuludur. Aksi takdirde yatırımların yabancı sermaye ile finanse edilmesi beraberinde bazı maliyetler getirir. Mal ve hizmet üretimi için gelen doğrudan yabancı sermaye, ülkede uzun süre kalabilir ancak sıcak para denen kısa vadeli portföy yatırımları, en küçük bir riskte kaçar. Bu maliyete katlanmamak, ekonomideki kırılganlığı ve cari işlemler açığını azaltmak için yatırımların yurtiçi tasarruflar ile finanse edilmesi önemlidir.⁶⁸

⁶⁶ Yusuf Bayraktutan, Işıl Demirtaş ; "**Gelişmekte Olan Ülkelerde Cari Açığın Belirleyicileri: Panel Veri Analizi**", Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2011,1-2,s.22.

⁶⁷ Arş. Gör. Pelin KARATAY, "**Cari Açıklar ve Sürdürülebilirliği**", <http://www.mevzuatdergisi.com>, 2008,sayı24,(Erişim tarihi:20.04.2015)

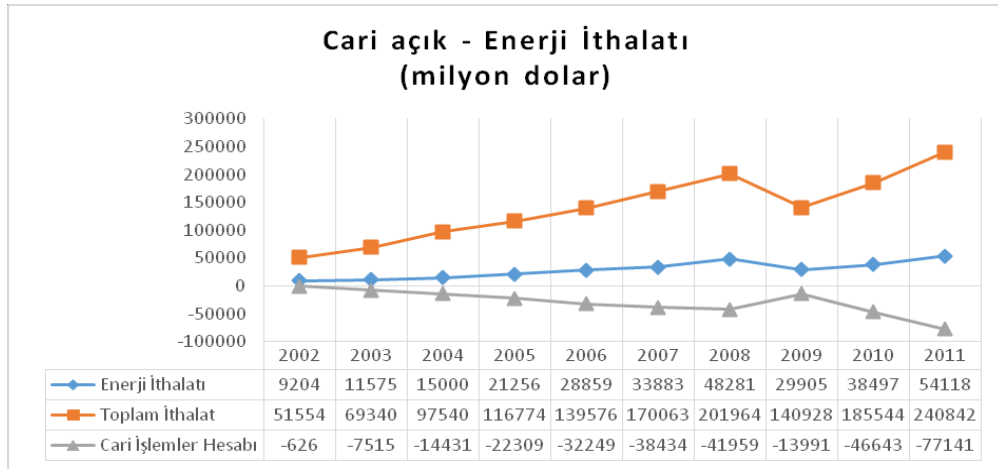
⁶⁸ Arş. Gör. Pelin Karatay, a.g.e. (Erişim tarihi:20.04.2015)

Kısa dönemde kamu tasarruflarında meydana gelen bir azalmanın, özel tasarruflarca kapatılacağı varsayılsa da, Marga Peeters'in "Global Ekonometrik Model" uygulamasında tasarruflardaki hareketlerin, yatırımları etkileyeceği ve aralarındaki farkın bütçe açıklarını oluşturarak cari açığa sebep olacağını göstermiştir. Ancak Peeters bu çalışmayla yatırımlardaki yükselişin, tasarruflardaki düşüşe göre cari açığı daha az etkilediğini tespit etmiştir.⁶⁹

2.4.11. Yüksek Düzeyli Enerji İthalat Oranları

Enerjide dışa bağımlı ülkelerin çoğunda enerji tüketimi, enerji ithalatı ve cari açık arasında doğru orantılı ilişki mevcuttur. Özellikle yüksek büyüme trendine sahip gelişmekte olan ülkelerde artan enerji talebi petrol ve doğalgaz gibi enerji kaynaklarının tüketiminde ve dolayısıyla ithalatında artışlara sebep olmakta artan ithalat yeterli döviz girdisi olmayan ülkelerde ciddi cari açığa yol açmaktadır. Türkiye'de 1990 yılında enerji ithalatı toplam talebin yaklaşık % 52'si iken bu oran 2010 yılında % 72'ye yükselmiştir.⁷⁰

Şekil 1: Türkiye'de Cari Açık ve Enerji İthalatının Gelişimi(2002-2011)

Kaynak: Doç. Dr. Murat DEMİR, "Enerji İthalatı Cari Açık İlişkisi, Var Analizi İle Türkiye Üzerine Bir İnceleme", Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, 2013, sayı 9, s. 14

⁶⁹ İ. Söyler, "Türkiye'nin Dış Borçlarının Ekonomik Açından Değerlendirilmesi." Maliye Dergisi, Maliye Bakanlığı Ankara, 2001, s. 20

⁷⁰ Doç. Dr. Murat DEMİR, "Enerji İthalatı Cari Açık İlişkisi, Var Analizi İle Türkiye Üzerine Bir İnceleme", Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, 2013, sayı 9, s. 14

Tablo 1:Türkiye’de Enerji İthalatı ve Cari Açığın Gelişimi(Bin \$)

Yıllar	Cari Açık	Toplam İthalat	Enerji İthalatı	Enerji İthalatı/	Enerji İthalatı/
2000	-99.200.000	54.502.821	9.540.584	17,5	-9,6
2001	37.600.000	41.399.083	8.339.366	20,1	22,1
2002	-6.260.000	51.553.797	9.203.888	17,8	-147,0
2003	-75.540.000	69.339.692	11.575.069	16,6	-15,3
2004	-14.198.000	97.539.766	14.407.288	14,7	-101,4
2005	-21.449.000	116.774.151	21.255.586	18,2	-99,0
2006	-31.836.000	139.576.174	28.859.098	20,6	-90,6
2007	-37.781.000	170.062.715	33.883.135	19,9	-89,6
2008	-40.438.000	201.963.574	48.281.193	23,9	-119,3
2009	-12.168.000	140.928.421	29.905.305	21,2	-245,7
2010	-45.447.000	185.544.332	38.497.229	20,7	-84,7
2011	-75.092.000	240.841.676	54.117.539	22,4	-72,0

Kaynak: Doç. Dr. Murat DEMİR, ” *Enerji İthalatı Cari Açık İlişkisi, Var Analizi İle Türkiye Üzerine Bir İnceleme*”, Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi,2013,sayı 9,s.14

Tablo 1’e bakıldığında Türkiye’de toplam ithalatın 2000’li yıllardan itibaren yaklaşık % 20’sinin enerji ithalatından oluştuğu, 2000-2011 dönem ortalaması alındığında cari açığın yaklaşık % 80’nin enerji ithalatından kaynaklandığını söylenebilir. 1990-2000 periyodunda ise cari açığa sebep kalemlerden biri olan enerji girdilerinin payı çok daha düşük düzeylerde seyretmiştir.

Enerji ithalatının cari açıktan çıkarıldığında büyük oranda cari açık sorunun kalkmasına karşın enerjinin talep esnekliğinin çok düşük olması, enerji ithalatının cari açık üzerindeki baskısının, kısa vadede ortadan kaldırılmasını güçleştirmektedir.⁷¹

Esnek döviz kuru politikasının olduğu dışa açık bir ekonomide kamu harcamalarının artması ulusal tasarrufları azaltacaktır. Tasarrufların azalması faizleri yükseltir ve yabancılar için cazip bir yatırım ortamı oluşur. Ulusal paraya olan talebin artması, değerini de arttıracaktır ve böylece değerli hale gelen ulusal para ithalatın artışına sebep olarak cari işlemler dengesinin bozulmasına neden olacak ve cari açık oluşacaktır.⁷²

2.5. CARİ İŞLEMLER AÇIĞININ SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ

2.5.1. Sürdürülebilirlik kavramı

Harcamalar ve gelirler arasındaki uyumlu ve uzun dönemli bir ilişkinin korunması, sürdürülebilir bir makroekonomik ortam ve ekonomi için çok önemlidir. Temel bir makroekonomik gösterge olan cari işlemler açığı ekonomide sürdürülebilirliğin mevcudiyeti için büyük önem taşımaktadır.

Büyümeyi sağlayan aktörün ithalat olduğu bir ülke ulusal parasının değerli olmasını ister. Bu ülkede cari açık söz konusu ise bu açığın temel nedeni dış

⁷¹ Emrah Doğan, ”Türkiye’de Cari Açık Sorununun Yapısal Nedenleri Ve Ekonomik Etkileri”, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir,2014.s.88(*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*)

⁷² Gök,a.g.e.2008,s.43

ticaretteki açıktır. Bu açığın nasıl finanse edileceği ya da finansmanda sıkıntı yaşanıp yaşanmadığı sürdürülebilirlik ile ilintilidir.⁷³

Gelişmekte olan ülkelerde cari işlemler dengesinin açık vermesinin en temel sebebi, cari işlemler hesabının alt kalemi olan dış ticaret dengesinde meydana gelen dengesizliktir. Bu dengesizliğin oluşmasının sebebi ise gelişmekte olan ülkelerin, ekonomilerini geliştirmeleri için teknoloji, yatırım ve ara malı ithali yaparak bu gelişimi sağlamaya çalışmalarıdır. İhracat gelirleri ithalat giderlerini karşılayamadığından dolayı cari işlemler dengesinin açık vermesine neden olur. Bu açıkları kapatmak için gelişmekte olan ülkeler finansman ararken ekonomik kriz yaratmadan cari açığı sürdürülebilir düzeyde tutmaya çalışırlar. Bu noktada önemli olan cari açığın ekonomik kriz yaratmadan sürdürülebilirliğinin sağlanmasıdır. Cari açığın sürdürülebilirliği yüksek dış borcu olan ülkeler açısından da önemli bir konudur. Çünkü cari açığın sürdürülebilirliği, dış borçlanmanın sürdürülebilirliği anlamına gelir. Nitekim Maastricht Kriterleri arasında cari açığın sürdürülebilir olması maddesinin yer alması konunun önemini gösteren diğer bir göstergedir. Sürdürülebilirliğin en önemli göstergesi cari açığın Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla'ya oranıdır.⁷⁴

Cari işlemler dengesi, ekonomik performansın önemli göstergelerinden biridir. GOÜ'de yüksek oranlı ve uzun süreli cari işlem açıkları ekonomide ciddi sorunlara yol açabilir. Uzun dönemde, bu açıkların varlığı yurtiçi faiz oranlarının görece olarak artmasına ve gelecek nesillerin, artan borç yükü nedeniyle hayat standartlarının düşmesine neden olabilir. Bu açıkların varlığı makroekonomik dengesizliğin döviz kurunun değerlendirilmesi veya sıkı para ve maliye politikaları uygulanarak düzeltilmesi gerekebilir.⁷⁵

2.5.2. Cari Açığın Sürdürülebilirliğini Etkileyen Faktörler

a. Cari Açığın Büyüklüğü

Cari işlemler Açığı / Gayrisafi Milli Hasıla olarak ifade edilen cari işlemler açığının hacmi sürdürülebilirliği etkilemektedir.

Cari açık konusunda genel görüş, GSYİH' nin %5'ini aştığı zaman tehlike sinyallerinin çılmaya başlamasıdır. Fakat hızlı büyüme oranı, ihracatın GSYİH 'ya oranı, tasarruf yatırım dengesi, finansal yapı, sermaye hareketleri hacmi ve yapısı cari açıkların sürdürülebilirliğini belirlemektedir. Eğer cari açıklar kısa dönemli borçlanmalar ve dış rezervler tarafından karşılanıyorsa veya tüketim

⁷³ Bektaş, a.g.e.2007,s.52

⁷⁴ Arş. Gör. Pelin Karatay, a.g.e.,(Erişim tarihi:20.04.2015)

⁷⁵ Anıl Akçağlayan ; "*Tüketim Dalgalanmaları ve Cari İşlemler Dengesi: Türkiye Deneyimi 1987-2003*", İktisat İşletme ve Finans Dergisi, Mayıs 2006,21,s.242

harcamalarından kaynaklanıyorsa tehlikenin boyutu daha fazlalaşmaktadır. Cari açıkların büyümesi 1990 sonrasında birçok gelişmekte olan ülkede krizlerin temel sebeplerinden biri olarak sayılmaktadır.⁷⁶

Büyük ve sürekli olarak meydana gelen açıklar; hem ekonomilerin büyümesini ve büyümenin sürdürülebilmesini, hem de yurt dışından kaynak aktarımının sağlanabilmesinin önünde önemli bir engeldir.

b. Yatırım/Tasarruf Oranı

Cari açığın sürdürülebilirliğinde yatırım/tasarruf oranı önem arz etmektedir. "Yatırım/Tasarruf" oranında, yatırımların tasarruflardan büyük olması yatırımların büyümeyi arttırdığı anlamına gelmektedir. Böylelikle cari açıklar kriz sebebi olmadan sürdürülebilir. Yatırım düzeyi arttıkça, daha yüksek verimlilik kapasitesine sahip olunacak ve bunun sayesinde gelecek dönemlerde daha yüksek ve daha kalıcı büyüme sağlanacak, dönemler arası ödeme gücü kuvvetlenerek artacaktır. Yüksek düzeyde gerçekleşen yatırım ve tasarruf oranlarının olduğu ülkeler, yabancı sermaye sahipleri için cazip alanlardır. Böyle ülkeler yatırımcılar nezdinde güvenilir ve itibarlı limanlardır.⁷⁷

Tasarruf oranlarının düşmesiyle oluşan bir cari açık, yatırım artışıyla oluşan bir açıktan daha riskli olabilmektedir. Verimli sermayeye yapılan yatırımlar gibi belli yatırım türleri diğerlerine göre sürdürülebilir cari açıklar için oldukça önemlidir.

Tasarruflar ve yatırımlar arasındaki fark ancak yurtdışından borçlanarak kapatılabilmektedir. Yurtdışından gelen kaynak, ticaret amacıyla yapılan üretim kapasitesini arttırmaya yönelik yatırımlara yöneliyorsa ileride borç ödeyebilme kolaylaşacağından sürdürülebilirliği olumlu etkilemektedir.

Yurtdışından gelen kaynak, ihraç mallarına yönelik üretime değil de, örneğin gayrimenkul alımı gibi alanlara yönelirse, ileride üretimi arttırıcı sermaye stoğuna katkıda bulunulmadığından sürdürülebilirlik olumsuz etkilenmektedir.

Yatırım artışı ile birlikte gelecek üretim ve milli gelir artışı, dış borçluluğu arttırmadan sürdürülebilirliği sağlayabilmektedir.

Tasarruf-yatırım dengesi bakımından ele alındığında; cari işlemler açığı veren ülkenin gelirinden fazla harcama yapmak istediğine, cari fazla veren ülkenin ise harcamaların üzerindeki gelirlerini diğer ülkelere borç verdiği sonuçlarına ulaşılır. Ülkelerden alınan borçlar geri dönüşünü sağlayacak kadar yeterli getiriye sahip alanlara yatırıldığında sorun teşkil etmemektedir. Borçlanma yatırım için kullanılırsa ve sermayenin reel getirisi borçlanma maliyetinden düşük değilse, cari işlemler açığı

⁷⁶ Ar. Gör. Begüm Erdil Şahin, " *Türkiye'nin Cari Açık Sorunu*", Ekonomi Bilimleri Dergisi, 2011, Cilt 3, Sayı 2, s.53

⁷⁷ Bektaş, a.g.e, 2007, s.57

sürdürülebilir olacaktır. Tersi durumda yani borçlanma tüketime yönelik ya da karlılığı düşük alanlara yapılan yatırımlara yönelir ise cari işlemler açığı sürdürülemez olacaktır.⁷⁸

c. Dışa Açıklık Durumu (İhracat/GSYİH Oranı)

Dışa açıklık oranı, ihracatın gayri safi milli hasılaya oranıdır. Bir ülke dış borcunu finanse edebilmek ve azaltabilmek için döviz kaynağı olarak ticari malların üretimine dayalı bir yatırım sistemi benimsemelidir.

Güçlü bir ihracat sektörüne sahip olan ülkelerde borç finansmanı daha kolay sağlanabilir, çünkü borç finansmanının, toplam ihracat gelirleri içindeki payı daha düşüktür olacaktır.

Dış ticaretin mal bileşimi, kırılganlığın önemli bir göstergesi olup mal fiyatlarının dalgalanması dar ihracat tabanlı ülkeler için dış ticaret hadlerinde daha büyük bir etki yaratmaktadır. Dış ticaret hadlerinin dalgalanması ise ekonominin cari işlemler açığını sürdürebilme gücünü zayıflatabilmektedir.⁷⁹

Sanayileşmiş ülke gruplarına nazaran, gelişmekte olan ülkelerde dış dengenin belirleyicisi olarak iç dengenin sağlanması şartı daha fazla önem taşır. Ülkenin dış ticaretini yaptığı mallara yönelik üretimine ağırlık vermesi dış borçlarını azaltabilecek döviz kazancı yaratılması gerekir.

d. Sermaye ve Finans Hareketlerinin Yapısı

Bir ülkede sermaye hareketlerinde serbestlik derecesi ne kadar fazla ise, ülkenin olumsuz dış şoklara karşı duyarlılığı o kadar fazladır. Ülkeye sermaye girişi olduğu sürece ithalat yapılabilmekte ve dış açık finanse edilmektedir. Dış açığı finanse edebilecek sermaye sağlanamaz ise ithalat ve ekonomi daralma sürecine girmektedir.⁸⁰

Sermaye hareketleri uzun vadeli ve doğrudan yatırımlar şeklinde olursa cari işlemler açığının sürdürülebilirliği artacak, kısa vadeli olursa sürdürülebilirlik azalacaktır.

Gelişmiş ülkelerdeki cari açığın etkili bir sermaye oluşum sürecinin varlığı nedeniyle sürdürülebildiğini, ABD'nin dünya finans sisteminin merkezi olan bir ülke olma özelliğinden dolayı cari açığı sürdürülebildiğini gösterir.⁸¹

⁷⁸ Anıl Akçağlayan, a.g.e. Mayıs 2006,21,s.247

⁷⁹ Yusuf Demir, "Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde Türkiye'de Cari Açıkların Sürdürülebilirliği" Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazi Osman Paşa Üniversitesi, Tokat,2012,s.75 (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**)

⁸⁰ Y. Timur. "Cari İşlemler Ve Bütçe Açığı Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Teori ve Uygulama" ,Sosyal Bilimler Fakültesi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, 2005, s. 16(**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**)

⁸¹ Ender Çekim, "**Türkiye'de cari açık sorunu**" Sosyal Bilimler Fakültesi, İst. Ticaret Üniversitesi, İstanbul, 2009, s.47

e. Politik İstikrarsızlıklar ve Belirsizlikler

Zayıf bir iktidar veya rejimdeki değişme tehlikesi, uluslararası finansal kesimin sermaye akışını etkileyerek cari açığın finansmanının sağlanmasını engelleyebilir. Bu gibi politika ve finansal çevrenin iktisadi değişkenlere ilişkin beklentilerinin kötüleşmesi ödemeler dengesi ve döviz kuru krizlerine sebep olabilmektedir. Bu krizler cari açıkları beraberinde getirerek ekonomiyi etkiler.

f. Yüksek Büyüme Hızı

Ülke ekonomilerindeki hızlı büyümeler cari işlemler açıklarına sebep olmaktadır. Ekonomik büyüklüğün birkaç ölçütünden biri olan gayri safi yurt içi hasıla (GSYİH)'deki hızlı artış, uzun vadede yapılan yatırımları arttırıcı etki yapacağından cari açıkların sürdürülebilir olduğu düşünülebilir.

GSYİH'deki büyüme yüksek yatırım oranlarına imkân vermektedir. Aynı zamanda büyümedeki yükseliş beklenen gelirden artışa ve özel tasarruf oranlarında geçici düşümlere neden olur. Genel olarak, diğer koşullar sabit varsayılırken hızlı büyüme Dış Borç/GSYİH oranında küçük bir artışa yol açacağından ve ülkenin dış borcun ödenebilmesine imkân sağlayacağından yüksek büyüme oranları cari işlemler açığının sürdürülebilir olmasına yardımcı olur.⁸²

2.6. CARİ İŞLEMLER DENGESİNİ SAĞLAMAYA YÖNELİK POLİTİKA UYGULAMALARI

Her ticari işlemin ödemeye ilgili bir karşılığı olduğuna göre cari açığa sahip olan bir ülkede öncelikle bu açığın finansmanı gerekir. Cari açık ya uluslararası rezervler ile veya dışarıdan borçlanılarak finanse edilir. Sabit kur varsayımı altında cari açığa finansman sağlayabilmek için, baskı altına almak ve tedavi edici tedbirler almak gerekmektedir.

Cari açığı gidermede kullanılan resmi rezervler ve dış borçlanma kapasitesi sınırsız olmadığından uzun süreli açık durumunda sadece finanse etmek yeterli olmayıp bunların tedavi edilmesi de gerekmektedir. Dalgalı kur sisteminde ise döviz kurları arz ve talebe göre kendiliğinden değiştiğinden dış denge otomatik olarak sağlanır.⁸³

Cari işlemler dengesini sağlamaya yönelik olarak alınan tedbirleri uzun vadeli ve kısa vadeli tedbirler olarak ikiye ayırmak mümkündür. Bu şekilde bir ayrıma gidilmesinin sebebi her iki tedbirin de farklı sonuçlar meydana getirmesinden kaynaklanmaktadır.

Alınabilecek tedbirler şu şekilde sıralanabilir.

⁸² Çekim, a.g.e.2009,s.48

⁸³ Seyidoğlu, a.g.e. 2007,s.333

2.6.1. Kısa Vadeli Tedbirler

Cari işlemler hesabının açık vermesi durumunda uygulanacak kısa vadeli (bir yıla kadar olan) tedbirler; iç talebi azaltmaya yönelik tedbirlerdir ve kısa vadeli sermaye akımlarına karşı tedbirler olmak üzere iki bölümde incelenebilir.

a. İç Talep Genişlemesini Önlemeye Yönelik Tedbirler

Gerçekleşen yüksek cari açık rakamlarının arkasındaki en önemli nedenlerden biri iç talepte yaşanan genişlemedir. Cari açık milli gelir hesaplarına göre yapılan tanımlamada özel kesim tasarrufları ile yatırımları arasındaki dengesizlik ile kamu sektörünün tasarruf ve harcamaları arasındaki dengesizlikten meydana gelmektedir. Özel sektör yatırımlarının tasarruflarından fazla olması halinde, ya kamu kesimi tasarruflarının artırılması ya da özel sektör yatırımlarının kısılması gerekmektedir ki iç talep dengede kalabilsin.⁸⁴

b. Kısa Vadeli Sermaye Akımlarına Yönelik Tedbirler

Cari açığın finansmanında sürdürülebilirliğin sağlanması için, asıl olan uzun vadeli doğrudan yatırımlardan faydalanılması gerekmektedir. Kısa vadeli sermaye yatırımlarının ülkeye girişini azaltabilecek bir takım tedbirler gerekmektedir, çünkü kısa vadeli sermaye akımlarının en önemli sakıncası cari açığın sürdürülemez duruma geldiği algısını oluşturması ve ekonomiyi finansal krizlere sürüklemesidir.

Boratav'a göre gereken tedbirin bir yolu da sermaye hareketlerinin denetlenmesidir. Ancak bu şekilde sermaye hareketlerinin denetlendiği bir durumda iktisadi büyüme, ekonomiyi finansal krizlere sürükleyen aşırı sermaye girişine gereksinim duymadan sağlanacak; cari açığın "sürdürülemez" olduğu algılamaları ve ekonomiyi finansal bir krize sürükleyen boyutta çalkantılar muhtemelen gerçekleşmeyecektir.⁸⁵

2.6.2. Orta Vadeli Tedbirler

Oluşacak dengesizlik durumunda iç talepteki artışı önlemek ya da oluşan talebi azaltmak amacıyla kısa vadeli tedbirler yeterli etkiyi sağlayamayacağından orta vadede (1-5 yıl) etkisi görünen bazı maliye politikası tedbirlerine başvurulabilmektedir. Maliye politikaları; karardan uygulamaya geçilmesi süreci görel olarak kısa vadeli politikalardan daha uzun zaman alan politikalardır; uygulamaya konduklarında ise etkileri kısa sürede ortaya çıkar. Sonuç olarak maliye politikası tedbirlerinin etkinliğinin, para politikası tedbirlerine göre daha fazla olacağı öngörülmüştür.⁸⁶

⁸⁴ Arş. Gör. Pelin Karatay, a.g.e.(Erişim tarihi:22.04.2015)

⁸⁵ Boratav, "2004 Büyümesi Mercak Altında", Cumhuriyet,06.04.2005, s.2

⁸⁶ Boratav,a.g.e.2005,s.2

2.6.3. Uzun Vadeli Tedbirler

Kısa ve orta vadede uygulanacak tedbirlerin etkisi ve faydası daha çok iç talepteki artışların engellenmesine yönelik olarak gerçekleşmektedir. Uzun vadede uygulanacak tedbirler ise daha çok cari açığa neden olan yapısal sorunların çözümüne yönelik olarak gerçekleştirilir. Bu tedbirler kalıcı olmakla beraber uygulama açısından oldukça güçtür.

a. İhracata Yönelik Tedbirler

Cari dengeyi oluşturan en büyük kalemler mal ihracatı ve mal ithalatı kalemleridir. Cari açığın oluşmamasına yönelik tedbirler uygulayan bir ülkenin ithalat tutarını azaltırken ihracat tutarını arttırması gereklidir. Bunun için uygulanacak en etkin yol ihracata teşvikleridir. Bu teşviklerin bir kısmı vergi teşvikleri biçiminde olduğu gibi, bir kısmı da kamu harcama araçları ile yapılabilmektedir.

İhracatın artmasına bağlı olarak üretim ve istihdam düzeyi de artacak ve dış borç düzeyi buna bağlı olarak azalacaktır. Ve bu artışa bağlı olarak da ülkenin dışarıya olan bağımlılığın da azalma meydana gelecek bu ise cari işlemler açığının azalmasını sağlayacaktır. Ancak bu durum ihracatın yöneldiği sektörlerin hammadde ve yarı mamul üretimine dayalı sektörler olması halinde gerçekleşebilir.⁸⁷

b. Hizmetler Sektörüne Yönelik Tedbirler

Ekonomilere bakıldığında hizmet sektörünün hem istihdamdaki payının, hem de cari dengeye olan katkısının büyük olduğu anlaşılır. Hizmetler hesabında yaşanacak artışın cari açık üzerindeki azaltıcı etkisi ise kaçınılmaz olacaktır. Sektörün taşıdığı önem dolayısıyla Türkiye, hizmet ticaretindeki liberalizasyon sürecinde hep olumlu bir tavır sergilemiştir. Nitekim Türkiye, taahhüt listesi açısından gelişmiş ülkeler seviyesinde bulunmaktadır.

D.T.Ö. 'nün 2013 raporuna göre 2012 yılı hizmet ticareti, küresel ticaretin yaklaşık %19'luk kısmını kapsamaktadır. Ülkemiz ise hizmet ticaretinde 42 milyar \$ ile 17. büyük ihracatçı ülke olmuştur.⁸⁸

c. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına Yönelik Tedbirler

Türkiye yüksek oranlı büyümeyi ancak yüksek cari açıklar vererek sağlayabilmektedir. Cari açık finansmanı dış borçlanma ya da kısa vadeli sermaye akımları tarafından sağlandığı takdirde ekonomi üzerinde olumsuz etkiler gerçekleşmezken, cari açıklarını finanse edebileceği finansman kaynaklarını bulamadığı takdirde krizler ile karşılaşılması olasılığı artırmaktadır.

⁸⁷ <http://halituzan.com/1980-sonrasi-turkiyede-cari-acik-sorunlari-ve-cozum-onerileri>(Erişim tarihi:22.04.2015)

⁸⁸ D.T.Ö. 2013 Dünya Ticaret Raporu Genişletilmiş Özet
http://www.iib.org.tr/files/downloads/PageFiles/%7B93984b9b-53a1-4dd4-a720-fbdf72c110a%7D/Files/EK_DTO_%20Raporu.pdf (Erişim tarihi:22.03.2015)

Ülkemizin doğrudan yabancı sermaye girişi sağlayabilme konusunda sahip olduğu potansiyelinin artırılması için bazı maliye politikası tedbirlerine ihtiyaç vardır. Türkiye'nin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çekmemesinin gerisindeki en önemli birinci sebep geçmiş dönemlerde yaşanan iktisadi ve siyasi istikrarsızlıklardır.

Bu bakımdan son yıllarda ülkemizde gerçekleştirilen istikrarın yapısal düzenlemeler ile kalıcı hale getirilmesi son derece önemlidir. Bu bakımdan kamu kesiminin yabancı yatırımcıyı ülkeye çekebilme için uygulaması gereken birinci öncelikteki maliye politikası araçları, istikrarı korumaya yönelik olanlardır.

Yabancı sermaye yatırımlarının gelişmemesinin diğer bir nedeni ise geçmiş dönemlerde enflasyon muhasebesi sisteminin uygulanmaması dolayısı ile fiktif kârların vergilendirilmesidir. 2003 yılında yapılan düzenleme ile ülkemizde enflasyon düzeltilmesi uygulanmaya başlanmıştır.⁸⁹

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının önündeki üçüncü engel ise ekonomideki kayıt dışılıktır. Kayıt dışı ekonomiyi önlemeye yönelik olarak alınacak tedbirler hem yabancı sermaye sahipleri açısından hem de yerli yatırımcı açısından önemlidir. Ülke içinde çeşitli sektörlerde ağırlığı hissedilen kamu kesiminin varlığının azaltılması ve piyasa mekanizmasının işleyişini engelleyecek uygulamalara izin verilmemesi Türkiye'ye olan güvenin sağlanması açısından son derece önemlidir.

Yabancı sermaye yatırımlarına yönelik dördüncü tedbir serbest bölgelere ilişkin uygulanabilecek maliye politikası teşvikleridir. Mevcut serbest bölgelerin alt yapı ve üst yapı olanaklarının iyileştirilmesi ve kurulma çalışmaları devam eden serbest bölgelerin de faaliyete geçirilmesi gerekmektedir.

Son olarak doğrudan yabancı sermaye girişine hız kazandırması için özelleştirme uygulamaları yoğunlaştırılmalıdır. Aslında, bu konuda alınması gereken maliye politikası tedbirleri daha genel nitelikte olup Türkiye'nin sadece doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını arttırmaya yönelik değil, aynı zamanda ekonomimizde beklenen atılımın gerçekleştirilebilmesi açısından da önerilebilecek tedbirlerdir.

Makroekonomik hesaplar, ekonominin performansının değerlendirilmesini ve bu hesaplar aracılığıyla belirlenen ilişkileri kullanarak gelecekle ilgili öngörü yapmaya ve planlamaya yardımcı komple bir sistemdir. Makroekonomik hesaplar; Milli Gelir, Ödemeler Dengesi, Para, Kamu Maliyesi ve Fon Akımları Hesaplarını kapsamaktadır.⁹⁰

Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla (GSYİH), ekonomik faaliyetlerin genel düzeyini göstermesi açısından, en belirleyici değişkendir. Belirli bir dönemde, ülkede yerleşik

⁸⁹ [http://halituzan.com/1980-sonrasi-turkiyede-cari-acik-sorunlari-ve-cozum-onerileri\(24.04.215\)](http://halituzan.com/1980-sonrasi-turkiyede-cari-acik-sorunlari-ve-cozum-onerileri(24.04.215))

⁹⁰ Söyler ,a.g.e.2001,s.23

Üretim birimleri tarafından üretilen nihai mal ve hizmetlerin değerlerinin toplamı GSYH'yi oluşturmaktadır. GSYH'nin hesaplanmasında kullanılan yöntemler üretim, harcama ve gelir yöntemleridir.

demeler dengesi ise bir ülkede yerleşik olan ekonomik aktörlerin diğer ülkelerle gerçekleştirdiği ticareti gösteren bir tablodur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TEORİK BAKIŞ AÇISIYLA TÜRKİYE'DEKİ DIŞ TİCARET HADLERİNİN EKONOMİYE ETKİSİ VE CARİ AÇIĞIN SEYRİ

3.1. DIŞ TİCARET HADDİ KAVRAMI VE HESAPLAMA YÖNTEMLERİ

Dış ticaret hadleri, bir ekonominin sattığı mallarla satın aldığı malların fiyatlarındaki değişimlerden kaynaklanan, kazanç veya zararı gösteren kalemlerdir. Dış ticaret haddi kavramı, D.Ricardo tarafından “Bir ülkenin ihracat fiyatlarının ithalat ünitesine karşılık değiştirildiği oran” şeklinde, Marshall tarafından ise “mübadele oranı” şeklinde ifade edilmiştir.⁹¹ Teoride dış ticaret haddi kavramı hesaplama yöntemlerine genellikle üç farklı kategoriye ayrılmaktadır. Aşağıda dış ticaret haddi kavramına ilişkin hesaplama yöntemleri detaylı bir şekilde anlatılmaktadır.

3.1.1. Mal Değişimini Dikkate Alan Dış Ticaret Hadleri Tanımları

Mal değişimini dikkate alan tanımlar, üretilen mal ve hizmetlerin ülkeler arasındaki ticaretini içermektedir.

Taussing değişim ticaret hadlerini dikkate alarak net ve gayrisafi olmak üzere ikili bir ayım yapmıştır.⁹²

Net Değişim Ticaret Hadleri: Mal ticaret hadleri olarak da tanımlanan bu kavram, ihracat fiyatlarının ithalat fiyatlarına oranlanması ile aşağıdaki şekilde ifade edilebilir.⁹³

$$N = \frac{P_x}{P_m}$$

Burada N= net değişim ticaret haddini, Px = ihrac fiyatları endeksini, Pm = ithal fiyatları endeksini göstermektedir.

Dış ticaret haddinin yükselmesi ülke lehine olup, ülke dışından ülke içine kaynak transferi etkisi yaratır. Dış ticaret hadlerinin düşmesi ise fiyatların aleyhte gelişmesi nedeniyle dış dünyaya kaynak transferi yapıldığı anlamına gelir. Örneğin, ihrac malı fiyatlarının ithal malı fiyatlarından daha hızlı artması (ki bu durumda dış ticaret hadleri ülke lehine gelişmiştir), ülkenin fiyat değişimleri yoluyla nispi olarak daha fazla kazanç elde ettiğini gösterir.⁹⁴

Literatürde en çok net değişim ticaret haddi kavramı kullanılmaktadır. Bu kavramla ilgili olarak dikkat edilmesi gereken nokta fiyat endekslerinin

⁹¹ Seyidoğlu, a.g.e. 2009, s.562

⁹² Nurdan Aslan, D. Yörük, "*Teoride ve Uygulamada Dış Ticaret Hadleri Ve Kalkınma İlişkisi*" Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, 2008, Sayı 2,s.36

⁹³ S. Oktar, L. Dalyancı, "*Dış Ticaret Hadlerinin Cari İşlemler Dengesi Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği*" Marmara Üniversitesi İ.İ.B. Dergisi, 2012, 32, s.2

⁹⁴ U. Utkulu, İ. Aydemir "*Türkiye'de Dış Ticaret İşlemleri ve Uygulaması (Teoriden Pratiğe)*", İkinci Baskı, Gazi Kitabevi, Mayıs, 2008,s.8-9

hesaplanmasında, endekse girecek malların mümkün olduğu kadar ihracat ve ithalatın yüzde olarak büyük bir bölümünü yansıtmaktadır.⁹⁵

Net ticaret hadleri, mal ticaretini içerdiğinden nispi fiyat ilişkilerine göre değişmektedir. Bu durumda, alışveriş yapan aktörlerde verimliliklerin nisbi olarak değişmesi yanıtıcı sonuçlara sebep olabilir. Bu verimliliği daha hızlı yükselen ülkede maliyetlerin düşmesi ve ihracat fiyatlarına yansiyarak endeksin aleyhine bir tablo oluşması anlamına gelmektedir.

Gayrisafi Değişim Ticaret Hadleri: Ticaret hadlerinin, ithalat hacim endeksinin ihracat hacim endeksine oranına gayri safi değişim ticaret hadleri adı verilmektedir.

$$G = Q_m / Q_x$$

G= Gayri Safi Değişim Ticaret Hadleri

Q_x= İhracat Miktar Endeksi

Q_m= İthalat Miktar Endeksi

Bu oranın yükselmesi, ülkenin belirli bir hacimdeki ihracatı karşılığında daha çok ithalat yapabileceğini gösterir. Net değişim ticaret hadleri ile gayrisafi değişim ticaret hadlerinin denk olması durumu ancak dış ticaret mal hareketlerini kapsıyor ise ve ihracat hacmi ithalat hacmine denk geliyorsa mümkün olur. Ancak yukarıdaki koşullar realiteden uzak olduğundan net ve gayrisafi değişim ticaret hadlerinin denkliği mümkün değildir. Çünkü gerçek hayatta ülkeler arasındaki ticaretin konusu mal ve hizmet piyasaları dışında sermaye piyasalarını da içermektedir. Dolayısıyla dış ticaret dengesindeki bir değişim sadece mal ya da hizmet ihracından değil sermaye hareketlerinden de kaynaklanıyor olabilir.⁹⁶

Gelir Ticaret Hadleri: Gelir ticaret hadleri, net değişim ticaret hadlerinin kapsamında olmayan dış ticaret hacminin de denkleme katılması sonucu; net değişim ticaret hadleri ile ihracat hacim endeksinin çarpımı olarak ifade edilir. Çünkü dış ticaret hacmi aynı zamanda toplam kazancın ya da zararın fiyat değişmelerinden kaynaklanan kısmını da etkiler.⁹⁷

Ayrıca gelir ticaret hadleri, ihracat değer endeksi ile ithalat fiyat endeksinin birbirine oranıdır. Gelir ticaret hadleri kavramı Dorrance tarafından literature katılmıştır.

$$I = D_x / P_m = (P_x / P_m) * Q_x$$

I= Gelir Ticaret Hadleri

⁹⁵ E. C. Hepaktan, & H. Karakayalı, "1980-2008 döneminde Türkiye'nin dış ticaret hadlerinin analizi" Sosyal Bilimler , 7(2), 2009, s.200

⁹⁶ N. Aslan, D. Yörük , a.g.e.2008,s.37

⁹⁷ İsmail Küçükaksoy ve İsmail Çifçi, "Dış Ticaret Hadlerinin Dış Ticaret Dengesine Etkisi: HarbergerLaursen-Metzler Hipotezinin Türkiye Uygulaması" Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 2014, 1(2), 103-129,s.123

Dx= İhracat Değer Endeksi

Qx= İhracat Hacim Endeksi

Gelir ticaret hadleri, bir ülkenin ithalat kapasitesini ihracat verilerini kullanarak belirlediği için ihracatın satın alma gücünü ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla bu tanımlamaya “ihracata dayalı ithalat kapasitesi endeksi” de denilebilir. Gelir ticaret hadlerindeki bir değişiklik net değişim ticaret hadlerindeki veya ihracat hacmindeki değişikliklerden meydana gelebilir. Birinde meydana gelen bir artışla, diğerinde meydana gelen azalış birbirine eşittir dolayısıyla gelir ticaret hadleri değişmeden aynı kalır.⁹⁸

3.1.2. Faktör Değişimini Dikkate Alan Dış Ticaret Hadleri Tanımları

Mal ticaretini dikkate alan dış ticaret hadleri tanımları verimlilik farklılaşmalarını göz önüne almamıştır. Hâlbuki verimlilikteki değişiklikler de ticaret hadlerine etki etmektedir. Şöyle ki net değişim ticaret hadleri ülke için dezavantajlı hale gelmişse dahi, verimlilikte meydana gelen bir yükseliş ve ihraç mallarının üretim maliyetindeki bir düşüş, ülkenin refahını yükseltebilir.⁹⁹

Tek Faktörlü Ticaret Hadleri: Net değişim ticaret hadlerinin ihracat sektöründeki verimlilik endeksi ile çarpılması sonucunda tek faktörlü ticaret hadleri (single factorial terms of trade) elde edilir.

$$S = \frac{P_x}{P_m} \times V_x$$

S= Tek faktörlü ticaret hadleri,

Vx= İhracat sektöründeki verimlilik endeksidir.

Uygulamada verimlilik artışlarını hesaplamak oldukça güç bir iş olmakla beraber tek faktörlü ticaret hadleri dış ticaretten doğan kazançların gösteriminde iyi bir araçtır. Çünkü net değişim ticaret hadlerindeki aleyhe bir gelişme ihracat sektöründeki verimlilik artışları ile giderilebilir ve ülke bu gelişmeden kayba uğramayabilir. Bu tip ticaret haddindeki bir artış, ihracat için tasarruf edilen bir birim girdi karşılığında daha çok ithalat yapılabileceğini gösterir.¹⁰⁰

Çift Faktörlü Ticaret Hadleri: Net değişim ticaret hadleri ihracat ve ithalat piyasalarından sağlanan fayda değişimleri ile düzeltilmiş ise, buna çift faktörlü ticaret hadleri (double factorial terms of trade) adı verilir.

$$D = \frac{P_x}{P_m} \times \frac{V_x}{V_m}$$

⁹⁸ Aslan, Yörük ,a.g.e. 2008,s. 38

⁹⁹ Erol İyibozkurt, ‘*Uluslararası İktisat: Teori ve Politika*’, Üçüncü Baskı, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1995,s.109

¹⁰⁰ Altan Aldan ve Murat Üngör, “ *Milli Gelir, Yurtiçi Hasıla Ve Dış Ticaret Hadleri Üzerine Bir İnceleme*” ODTÜ Gelişme Dergisi, 39 (Ağustos), 2012, 179-196,s.5-8

D= Çift faktörlü ticaret hadleri,

Vm= İthalat sektöründeki verimlilik endeksidir.

Çift faktörlü ticaret haddindeki bir artış, ihracat sektöründe kullanılan bir birim girdi karşılığında daha fazla miktarda yabancı girdi elde edilebileceğini gösterir. Fakat ülke ekonomisi için önemli olan, ihraç ettiği bir birim girdi karşılığında ne kadar yabancı girdi değil, ne kadar ithal malı elde etmesidir.¹⁰¹

3.1.3. Fayda ve Gerçek Maliyeti Dikkate Alan Dış Ticaret Hadleri Tanımları

Ticaretten kazanılan toplam miktarın faydasıyla analiz yapmak için faydalılığı göz önünde bulunduran ticaret haddi kavramları geliştirilmiştir.¹⁰²

Gerçek Maliyet Ticaret Hadleri: Reel maliyet ticaret hadleri, tek faktörlü ticaret haddi endeksi ile ihracat katsayılarının faydasızlık katsayıları endeksinin çarpımı ile elde edilir.¹⁰³

$$R = S_x \frac{1}{D_x}$$

R= gerçek maliyet ticaret haddi,

Dx=ihraç mallan üretimine katılan faktörlerin zahmet endeksidir.

Söz konusu ticaret haddi, gerçekleşen birim maliyetler karşısında ithal edilebilecek mal miktarındaki değişimleri göstermektedir. Uygulamada zahmet endeksinin hesaplanmasında çeşitli zorluklar olduğu için çok fazla kullanılmamaktadır. Gerçek maliyet ticaret haddindeki artış, ihracat üretim metotlarındaki yeniliklerden veya ihracatta kullanılan faktör oranlarındaki değişiklikten kaynaklanmış ise, birim gerçek maliyet başına sağlanan ithalat miktarı artıyor demektir.¹⁰⁴

Fayda Ticaret Hadleri: Fayda ticaret haddi endeksi, piyasada tüketimi kısıtlanarak ihraç mallarının üretimi için kullanılmak üzere ithal edilen malların birim başına sağladığı nispi faydanın tespiti ile hesaplanır. Bu endeks reel maliyet ticaret haddi endeksinin ithal edilebilen ve ikame edilen yerli malların nispi faydalılık endeksi ile çarpılması yoluyla bulunur.¹⁰⁵

$$F = R * (U_{0m} / U_{0a})$$

F= Fayda Ticaret Hadleri

(U_{0m} / U_{0a})= Vazgeçilen Yurt İçi Malların ve İthal Edilen Malların Nispi

¹⁰¹ Aldan ve Üngör, a.g.e. 2012, 179-196 ,s.5-8

¹⁰² Yörük, Aslan, a.g.e. 2008,s. 39

¹⁰³ İyibozkurt, a.g.e. 1995, s.109

¹⁰⁴ Aslan, Yörük ,a.g.e. 2008,s.42

¹⁰⁵ İyibozkurt,a.g.e.1995,s.111

Faydalılık Endeksi: Bu formülde, vazgeçilen malları ithal edilen malları, U ise fayda endeksini göstermektedir. Reel maliyet ticaret haddi endeksi ile çarpımı sonucunda ikame edilen yerli malların ve ithal edilen malların nispi faydalılık endeksine ulaşılmaktadır. İthalat ve ihracatın teknik ve faydalılık katsayılarını ölçmenin söz konusu olmamasından dolayı bu iki ticaret haddi kavramı genellikle dikkate alınmamaktadır.¹⁰⁶

3.2. DIŞ TİCARET HADDİNİN GELİŞİMİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLER

Dış ticaretin az gelişmiş ülke ekonomilerinde kalkınmaya yönelik negatif etkileri olduğuna ilişkin eleştirilerden biri de dış ticaret hadlerini esas alan görüştür. Buna göre, karşılıklı alışveriş yapan gelişmiş ülkeler ile az gelişmiş ülkeler arasındaki dış ticaret hadleri, uzun dönemde az gelişmişlerin aleyhine işlemektedir. Uluslararası ticaretin az gelişmiş ülkeler için dezavantaj olduğu görüşünün öncüleri Prebisch ve Singer' dir.

Prebisch ve Singer'in görüşlerine göre, az gelişmiş ülkelerde tarım ağırlıklı ihracat ürünlerine olan talep yapısı nedeniyle bu ürünlerdeki verimliliğin ve üretimin artması ihracat gelirlerinde olumlu etki yapmayacaktır. Verim artışı ile edinilen fayda talep yapısı dolayısıyla fiyatları aşağı çekerek eriyecektir. Bir taraftan ekonomik şartların olumlu seyrettiği dönemlerde fiyatlar, ücretler ve karlar hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde artış yönünde olacaktır. Hâlbuki ekonomik şartların olumsuz seyrettiği dönemlerde gelişmiş ülkelerde ücretler azalmaya karşı dirençliyken, gelişmekte olan ülkelerde sendikal gücün zayıf olması, ücretlerin gelişmiş ülkelere göre daha dirençsiz olmasına sebeptir. Ücretlerin düşmesi ürün fiyatlarına yansıtacağından nihayetinde gelişmekte olan ülkelere doğru değer transferine sebep olur.¹⁰⁷

Dış ticaret hadlerinin bozulmasındaki diğer neden de, sanayileşmiş ülkelerde monopolistik piyasaların hakim olmasına karşın az gelişmiş ülkelerin ihracat sektöründe tam rekabet şartlarının mevcut olmasıdır. Başka bir deyişle sanayileşmiş ülke veya ülkelerdeki bir kaç şirket bir araya gelerek kartel oluşturabilirken, az gelişmiş ülkelerdeki geleneksel ürünleri üreten çok sayıdaki üretici için bu şekilde bir birleşme olanaksızdır.¹⁰⁸

Dış ticaret hadlerinin gelişmekte olan ülkelerin aleyhine olup olmadığı konusu (hesaplama tekniklerinin farklılığı nedeniyle) en çok tartışılan konulardandır.

Az gelişmiş ülkelerin dış ticaret hadlerinin olumsuz seyretmesi nedeniyle ticaretten zarar görmelerinin esas nedeni iki sebebe bağlanmaktadır. Bunlardan biri

¹⁰⁶ Aslan, Yörük a.g.e.2008,s. 40

¹⁰⁷ Aslan, Yörük a.g.e.2008,s. 45

¹⁰⁸ Utkulu, Aydemir a.g.e.2008,s.11

ücretlerin, diğeri tarımsal ürünlere ve hammaddelere talebin gelir ve fiyat esnekliğinin düşüklüğüdür. Bu şekilde az gelişmiş ülkeler her şeyden önce talebin gelir ve fiyat esnekliğinin yüksek olduğu malların üretimine ve ticaretine yönelmeli ve işçi ücretlerini yükseltecek yapısal değişiklikleri gerçekleştirmelidirler.¹⁰⁹

Uluslararası ticaretin az gelişmiş ülkeler aleyhine seyrettiğini öne süren diğeri bir iktisatçı da Argihiri Emmanuel'dir. Emmanuel'in geliştirdiği kuramın en önemli kısmı, eşitsiz mübadelenin, mallar arasında değil ülkeler arasında olduğunu düşünmesidir. Bu şekilde Singer-Prebisch tezinden farkı anlaşılmaktadır. Uluslararası hareketli sermaye ve hareketsiz işgücü olmasından dolayı eşitlenen kar marjları ve sürekli hale gelen ücret farklılıkları oluşmaktadır. Bu farklılaşma eşitsiz mübadeleye sebep olmaktadır.¹¹⁰

Keynesyen ve Neo-Klasik iktisatçılara göre, dış ticaret dengesinin bozulması tarafların pazarlık güçlerinin birbirinden farklı olmasından dolayıdır. Tekelleşme, arz ve talep pazarlık gücüne etki eden faktörlerdir.

Neo-klasik iktisatçıların savunduğu; uluslararası mübadelenin, tarafların hepsine koşulsuz fayda sağladığı şeklindeki savına aykırı olarak; Prebisch ve Singer'in uluslararası ticaretin gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasında gelir ayrılıklarını arttırdığını, Emmanuel ve Amin'in denk olmayan bir mübadele yoluyla gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere değer kaybının söz konusu olduğunu yada Sunkel ve Stewart'ın teknolojik gelişmişlik sayesinde sanayileşmekte olan ekonomilerin sanayileşmiş ekonomilere bağımlı hale geldiğini savunan tezleri dikkat çekicidir.¹¹¹

Özellikle Keynes ve Kindleberger, azalan verimler kanununu gereği tarım sektöründe ve ham madde üretiminde ticaret hadlerinin gelişmekte olan ülkelerin lehine olacağını öne sürmüşlerdir. Bu görüşü eleştirenlere göre ise Engel Kanununun işlenmesi neticesinde gelir ve fiyat esnekliği birden az olmakta ve tarımsal ürün ile ham maddelerin talep miktarı oransal olarak düşmektedir. Bundan dolayı ticaret hadleri çoğunlukla ham madde ihracatçısı ve tarıma dayalı ekonomilerde aleyhte gerçekleşmektedir.¹¹²

Haberler ise, dış ticaret hadlerini az gelişmiş ülkelerin aleyhine bir durum olarak gören ve bu görüşün aksini savunan iki tarafa da karşı çıkmaktadır. Bir ülkenin ticaret hadlerindeki azalmanın o ülkenin aleyhine bir durum olmayacağını söylemiştir. Engel kanununu baz alanların beklentilerinin, dış ticaret hadlerinde, gelişmekte olan ekonomiler aleyhine kötüleşme olması, dolayısıyla bu ülkelerde katı

¹⁰⁹ Utkulu, Aydemir ,a.g.e.2008,s.12-13

¹¹⁰ Aslan, Yörük a.g.e 2008,s. 52

¹¹¹ Oktar, Dalyancı,a.g.e ,2012, 32, s.4

¹¹² Aslan, Yörük a.g.e. 2008,s. 52

ithalat sınırlamalarının yapılması düşünülmektedir. Azalan verim kanununu baz alanlar ise, dış ticaret hadlerinde sanayileşmiş ülkeler aleyhine gerçekleşecek bir kötüleşmeyi bekledikleri için sanayi ülkelerinde daha korumacı politikaların uygulanmasını düşünmektedirler. Ticaret hadleri aynı anda iki yöne birden hareket edemez.¹¹³

.Birleşmiş Milletler Teşkilatının raporlarına göre bu mübadele süreci, az gelişmiş ülkelerde sermaye teşekkülüne imkan sağlayan önemli ve faydalı bir kaynaktır. Az gelişmiş ülkelerin kalkınmalarına katkı sağlayacak sermaye mallarını temin etmelerine, İhraç maddelerindeki fiyat artışları, karlılıklarını arttırarak yardımcı olacaktır. Ancak Nurkse göre önlem alınmadığı müddetçe dış ticaret hadlerinin iyileşmesiyle artan gelirler dolayısıyla az gelişmiş ülkeler kendi ürettikleri ürünleri ya da ithal ettikleri ürünleri daha çok tüketeceklerdir. Dolayısıyla Nurkse, bu açıdan dış ticaret hadlerinden sağlanan faydanın sermaye teşekkülü için güvenilir bir kaynak olmadığını söyler. Yani ülkeler arası mübadelede kendiliğinden oluşacak bir sermaye teşekkülü mekanizması mevcut değildir.¹¹⁴

Birleşmiş Milletlerin belirli bir zaman aralığı için yaptığı hesaplamalara göre dış ticaret hadlerinin ilkel maddelerden çok sınai mallarına yönelik artış gösterdiği; dönem sonunda ise ortalama olarak belli miktardaki ilkel madde ihracatının alım gücünün % 60 oranında azaldığı belirlenmiştir.

Tabloda dış ticaret hadlerinin uzun dönemli gelişimi konusunda farklı görüşlere sahip iktisatçılar sınıflandırılmıştır.

Bu sınıflandırmadan da anlaşılacağı gibi, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra konuyla ilgili olarak yapılan çalışmalarda, dış ticaret hadlerinin büyük oranda az gelişmiş ülkeler aleyhine gerçekleştiği veya dış ticaret hadlerinin uzun dönem eğilimlerine yönelik istatistik ve teorik bulguların yetersiz olduğu ortaya çıkmıştır. Klasik görüşü destekleyici uygulama sonuçlarının azlığı, bu görüşün teorik dayanaklarının yetersiz olduğu şeklinde sonuçlar elde edilmiştir. Klasik görüşü destekleyen sonuçların az olması, bu görüşün geçerliliğinin diğer görüşlere göre daha zayıf olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Türkiye'de 2010 yılından sonra yapılan çalışmalar ve bu çalışmalar ışığında cari açığın değerlendirilmesine ait literatür tablo olarak gösterilmiştir.

¹¹³ İyibozkurt, ,a.g.e.1995, s.120

¹¹⁴ Aslan, Yörük e.g.e.2008,s. 52

Tablo 2: 2010 Sonrası Literatür

YAZAR ADI	YIL	ESER ADI	ESER TÜRÜ	DEĞERLENDİRME
KÖKSAL GÜNEŞ	2014	Uluslararası petrol fiyatlarındaki değişimin cari açık üzerine etkisi: Türkiye örneği (1980-2012)	Yüksek Lisans Tezi	Bu tezde yapılan bütün modellemeler sonucunda petrol fiyatları ile cari açık arasında pozitif yönlü bir ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla enerji arz güvenliğini de düşünerek Türkiye hem cari açığını daraltabilmek hem de enerjide dışa bağımlılığı azaltabilmek için alternatif kaynak arayışı içinde olmalıdır.
EMRAH DOĞAN	2014	Türkiye'de cari açık sorununun yapısal nedenleri ve ekonomik etkileri	Yüksek Lisans Tezi	Çalışmada Türkiye için geçerliliği araştırılan "Dönemler arası Tüketimin Giderilmesi" modelinden elde edilen asıl cari denge ve optimal cari denge serileri, gelişmekte olan ülkelerde dış finansmana dayalı ekonomik büyümenin beraberinde getirdiği cari açığın optimal sürdürülebilirlikten uzak olduğu ve ekonomide kırılmalara neden olduğu tespit edilmiştir.
LEYLA YAŞAR	2013	Türkiye'de cari açık sorunu ve etkileri:1980-2011 dönemi	Yüksek Lisans Tezi	Türkiye ekonomisi için 1980-2011 dönemi verileriyle yapılan uygulamada bütçe açıkları ile cari açık arasındaki nedenselliğin yönünün bütçe açıklarından cari açıklara doğru olduğunu destekler nitelikte bulgular elde edilmiştir. Bütçe dengesinin kontrol edilmesi var olan nedensellik ilişkisi sayesinde cari işlemler dengesi üzerinde de etkili olacaktır.
DOĞAN BARAK	2013	1980'den sonra Türkiye'de cari açık problemi ve sürdürülebilirliği	Yüksek Lisans Tezi	Türkiye'de cari açıkların sürdürülebilirliği Husted (1992) modeli ile test edilmiştir. Yapılan çalışma sonucunda Türkiye'nin ihracatını ithalatını karşılayamadığı ve uzun dönemde Türkiye'de cari işlem açıklarının sürdürülebilir olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
SERKAN KURNAZ	2013	Türkiye'de cari açık sorunu ve finansmanında vergi teşvikleri ile dış ticaret üzerinden alınan vergilerin rolü	Yüksek Lisans Tezi	Cari işlemler açığının sürdürülebilirliği, finansman kaynağının borç yaratıp yaratmadığı ile birlikte değerlendirilmektedir. Cari işlem açıkları ile mücadelede etkinlik yapısal faktörlerin çözümüne bağlı olup, yurt içi tasarruf oranlarını artırılması beşeri sermayenin daha da güçlendirmesi gerekmektedir. Gerek uzun vadeli gerekse kısa vadeli önlemler çerçevesinde vergi politikasının cari açıkları mücadelede etkin bir araç olarak kullanıldığı görülmektedir.
GÜNAY ÖZTÜRK	2013	2000 yılı sonrası Türkiye'nin cari açık sorunu	Yüksek Lisans Tezi	Cari açık, ekonominin gelirinden daha fazlasını harcamasından kaynaklandığına göre, aradaki farkın sürdürülebilir şekilde karşılanması yani finansmanı önemlidir. Türkiye istikrar içerisinde büyümeyi sağlayıcı makroekonomik politikaları uygulamaya devam etmeli, ekonominin ara malı ve enerji ihtiyacını yerli üretimle karşılamak için bu sektörlere olan teşvikler artırılmalı, uygulanan bütçe disiplini sürdürülmeli ve cari açık/GSYH oranının % 3 seviyelerinde devam ettirilmesini sağlayıcı politikalara yoğunlaşılmalıdır.

YUSUF EKREM AKBAŞ	2012	Ekonomik büyüme, cari açık ve kısa vadeli sermaye akımları arasındaki karşılıklı ilişkinin incelenmesi: OECD ülkeleri üzerine bir araştırma	Doktora	Bu testlere göre, G7 ülkelerinde kısa vadeli sermaye akımlarından cari açığa doğru, kısa vadeli sermaye akımlarından ekonomik büyümeye doğru nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Cari açık makroekonomik dengeyi bozan bir durumdur. Cari açık sermaye girişiyle ya resmi rezervlerle ya da dış borçlanmayla karşılanabilir. Sadece sermaye girişiyle makroekonomik sorunları çözmek mümkün değildir. Ekonomiler için reel sektör de en az finans sektörü kadar önemlidir.
ERKAN OLTULU	2012	Bütçe açığı ve cari açık ilişkisi:1980-2011 Türkiye örneği		Türkiye için 1980-2011 döneminde bütçe açığı cari açık ilişkisi eş bütünleşme modeli ile incelenmiştir ve seriler arasında uzun dönemli ilişki bulunamamıştır. Eş bütünleşme denkleminde göre ise bütçe açığının cari açığı pozitif etkilediği bulunmuştur. Sonuç olarak, elde edilen sonuçlar, Ricardo'nun denklik teorisini desteklemektedir.
YUSUF DEMİR	2012	Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde Türkiye'de cari açıkların sürdürülebilirliği	Yüksek Lisans Tezi	Cari açıkların sürdürülebilirliğine ilişkin çeşitli kriterler var olsa da temel olarak cari açığın sürdürülebilirliğinin temel göstergesi, dış finansal yükümlülüklerin yerine getirilmesidir. Sürdürülebilirlik analizinde, zaman serileri kullanılmıştır. Ulaşılan sonuçlara göre ithalat ile ihracat arasında uzun dönemli bir eş bütünleşme tespit edilmiş, ülkenin incelenen dönemde verdiği cari açıklarının sürdürülebilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
GÖKHAN BAYRAK	2011	Türkiye'de cari açık ve cari açığı etkileyen faktörlerin ekonometrik analizi	Yüksek Lisans Tezi	Yapılan VAR analizinde cari açık ile cari açık, cari açık ile GSYİH büyüme oranı, cari açık ile ara mal ithalatı ve cari açık ile petrol fiyatları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. İhracatın ithalatı karşılama oranı ile cari açık arasında ise negatif yönde bir ilişki olduğu görülmüş fakat veriler istatistik olarak anlamsız çıkmıştır. Yine para arzı(M2) ile cari açık arasındaki ilişki de anlamlı sonuçlar vermemektedir.
GÜLDEM KERİMOĞLU	2011	Türkiye'de enerji tüketimi, büyüme ve cari açık ilişkisi	Yüksek Lisans Tezi	Yapılan ekonometrik analizler ve çalışmamız doğrultusunda, GSYİH, enerji tüketimi ve cari açık arasında pozitif yönlü bir etkileşimin olduğu saptanmıştır. Türkiye'nin toplam ithalat payı içerisinde enerji ithalatımız gittikçe artış göstermektedir. Uygun politikalar ve alternatif enerji kaynaklarına yönelim gerçekleşmediği sürece dışa bağımlılığımızın artacağı da aşikârdır.
FATİH EKŞİ	2010	Türkiye'de cari açık ve finansmanı (1980-2009)	Yüksek Lisans Tezi	Cari işlemler dengesinin açık vermesindeki en büyük payın dış ticaret dengesinde olduğu görülmektedir. Dış ticaret açığımızın ithalat yönünden fazla olmasının da en önemli nedenleri arasında enerjide dışa bağımlılık Türkiye ekonomisinde büyüyen cari açığın, ekonomiyi kırılgan hale getirdiği açıktır.
ŞERMİN KOÇ	2010	Cari açık, borçlanma ve büyüme bağlamında 1990 yılından sonra Türkiye'de yaşanan ekonomik krizlerin analizi	Yüksek Lisans Tezi	Olası bir krizde çalışmada incelenen değişkenlerin çok fazla etkilenmemesi tek bir faktöre bağlı olmasa da mevcut değişkenlerin özellikle cari açık ve iç borcun mümkün olduğunca kontrol altında tutulması olası krizlerde ülke ekonomisinin aşırı dalgalanmasını önleyecektir.

Yrd. Doç. Dr. Kemal YAMAN	2011	Cari Açık Probleminin Türkiye Ekonomisi Açısından Değerlendirilmesi Riskler ve Sonuçlar	Makale	Yüksek cari açığa sahip ülkeler iç talebi bütçe açığı ile canlandırmamalı, bunun yerine ekonomik politikalarının ağırlıklarını inandırıcı bir mali konsolidasyon ile vurgulamalıdır. Önemli olan nokta, ev sahibi ülkenin ihracatının ve ithalatının doğrudan yabancı yatırımcı için tamamlayıcı veya ikame edici davranış olup olmadığıdır. Sonuç olarak; Türk ekonomisi kırılgandır ve yüksek bir olasılıkla eğer yabancı sermayeyi kaybederse yeni bir ekonomik kriz ile karşılaşmamız kaçınılmazdır.
Prof. Dr.Vefa Tarhan	2013	Cari açıkta son gelişmeler ve dış finansmanla ilişkisi	Makale	Büyüme dengesiz ve ihracat yerine iç talep kaynaklı olmakta. Yani, büyüme düşük kaliteli olarak cari açık yaratan bir büyüme olarak gerçekleşmektedir. Bu büyümenin yarattığı finansman ihtiyacı için kullanılan finansmanın kalitesinin de zaman içinde bozularak uzun vadeden kısa vadeye kaymıştır.
Yrd.Doç.Dr.İsmet Göçer	2013	Türkiye’de Cari Açığın Nedenleri, Finansman Kalitesi ve Sürdürülebilirliği: Ekonometrik Bir Analiz	Makale	Türkiye’de cari işlemler açığı zayıf formda sürdürülebilir. Sürdürülebilirliğin artırılabilmesi için; enerjide dışa bağımlılıktan kurtulunmalı, ihracat artırılıp, ithalat azaltılmalı, sermaye malları ve aramalarının yurt içinde üretimi teşvik edilmeli, daha çok doğrudan yabancı yatırım çekilmeye çalışılmalı, faaliyet gösteren yabancı yatırımcıların kârlarını, kendi ülkelerine transfer etmek yerine, tekrar yurt içinde yatırıma dönüştürmeleri teşvik edilmelidir.
Doç. Dr. Turan Subaşat	2010	Küresel Kriz Çerçevesinde Türkiye'nin Cari Açık Sorunsalı	Kitap	Türkiye’deki cari açığın asıl belirleyicisinin dış ticaret dengesindeki bozulmadır. Dış kaynaklar ve cari açıkla beslenen ekonomik büyümenin, kriz döneminde daralan cari açık ile küçüleceği görülmektedir.
Doç.Dr.Murat Çak	2013	Türkiye’de Cari Açık	Kitap	Türkiye de cari açığın kronikleşmesi ve riskli hale gelmesinin analizi ve uzun vadeli yapısal değişimlerin gerekliliği ile ilgili çalışmadır.
Prof.Dr.Ercan Uygur	2012	Türkiye’de Cari Açık Tartışması	Kitaptan alıntı	Türkiye “zamanlar arası optimizasyon yaklaşımı” yaklaşımının temel bir önermesini doğrulamıyor. Cari açık yükseldiğinde daha çok tüketim malları ithalati yükseliyor, yani özel tasarruf azalıyor. Diğer yandan da ithalat yoluyla yatırım yükseliyor.
Yrd.Doç.Dr.H.Naci Bayraç, Emrah Doğan	2014	Türkiye’de Cari Açık Sorunu Üzerine Mikro Temelli Bir Yaklaşım	Makale	“Dönemler arası Tüketimin Giderilmesi” modelinden elde edilen sonuçlar gelişmekte olan ülkelerde dış finansmana dayalı ekonomik büyümenin beraberinde getirdiği cari açığın optimal sürdürülebilirlikten uzak olduğu ve ekonomide kırılganlıklara neden olduğu belirlenmiştir. Temel sorun kaynağı olan iç tasarruf açığı ve sermaye yetersizliğinin yapısal reformlarla yatırıma dönüştürülerek dışa bağımlılığını azaltılması gerekmektedir.
Doç.Dr. Osman Nuri Aras, Yrd. Doç.Dr. Mustafa Öztürk ve Arş. Gör.Eren Erdoğan	2012	Türkiye'nin Cari Açık Sorunu ve Soruna Çözüm Noktasında Yeni Yatırım Teşvik Sisteminin Değerlendirilmesi	Makale	Temel olarak ithal ikame politikaları ile cari açığı azaltmayı hedefleyen yeni teşvik sistemi daha çok orta ve uzun vadede etki edecek şekildedir. Sürdürülebilir büyüme ancak cari açık sorunu çözülebildiğinde mümkün olacaktır.

3.3. TÜRKİYE'DE DIŞ TİCARET HADLERİNİN DÖNEMLER ARASI SEYRİ

Türkiye, 1923 – 1929, 1950 – 1960 yılları arasında kısmen liberal politikalar uygulamış, ancak bu uygulamalar programlı bir liberalizasyon politikasına dayanmayan, uluslararası konjonktürün etkisiyle geçici olarak gerçekleştirilen uygulamalar olarak kalmıştır.¹¹⁵

1980 yılı sonrası Türkiye'nin dış ticaret yapısı değişmiş, ithal ikameci sanayileşme politikalarından, ihracatı teşvik eden politikalara yönelmiştir. İthalat bu dönemde ara malı ağırlıklı yapıya sahipken, ihracatta sanayi ürünlerinde yoğunlaşmıştır.

Bu dönemden sonra dış ticaret hacminde hızla genişleme olmuş, aynı zamanda ihracatın yapısı da sanayi ürünlerine doğru ağırlık kazanmıştır. İthalatın yapısı ise, ağırlıklı olarak ara mallara dayanmaktaydı. Bu yapıdan dolayı da ihracat ithalata bağımlı durumdaydı.¹¹⁶

Daha önce de belirtildiği üzere literatürde en fazla net dış ticaret haddi kavramı kullanılmaktadır. Aşağıda TÜİK' ten alınan ihracat ve ithalat birim değer endeks rakamları ile dış ticaret hadlerine ilişkin verilere yer verilmiştir. Söz konusu tablolarda baz yıl olarak 2010 yılı belirlenmiş ve aylar itibariyle ABD Doları cinsinden verilere yer verilmiştir.

Tablo 3:İhracat birim değer endeks rakamları, (2010=100)

	ABD Doları											
	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
1997	77,8	77,3	78,1	74,6	76,8	75,6	74,7	74,3	71,7	71,9	73,7	74,0
1998	73,4	72,5	72,3	72,5	71,8	71,2	71,4	71,3	71,9	73,1	71,4	71,5
1999	72,5	71,3	69,3	67,8	66,5	65,2	66,4	66,2	63,1	66,8	65,6	65,1
2000	65,8	65,8	65,3	64,9	63,3	64,4	65,1	63,7	62,8	62,2	63,0	64,4
2001	66,8	65,6	64,9	63,9	63,0	61,8	64,6	61,4	60,6	58,6	58,8	61,2
2002	60,3	60,6	60,4	60,4	60,6	61,7	62,2	61,2	61,4	61,8	62,5	64,2
2003	65,6	68,1	67,8	67,0	69,2	70,4	68,9	67,9	68,7	70,6	72,0	74,6
2004	78,4	79,4	78,8	78,8	80,3	81,2	80,5	80,0	80,0	81,6	84,4	85,7
2005	86,8	86,5	87,9	86,6	86,6	85,9	85,0	85,0	85,9	84,2	83,6	83,4
2006	86,3	85,5	86,6	88,0	90,4	90,2	90,1	90,3	87,9	87,3	88,7	91,8
2007	93,0	93,5	94,7	96,7	98,5	98,5	101,1	99,6	100,8	104,4	107,8	109,6
2008	110,7	112,1	116,8	119,2	120,5	123,4	128,1	125,0	121,8	108,0	99,5	99,2
2009	95,1	90,9	89,8	91,7	93,8	96,4	97,1	98,6	100,2	101,5	103,3	102,2
2010	100,9	98,6	98,7	99,7	97,9	96,1	98,8	98,2	99,4	103,7	104,1	103,9
2011	107,0	109,5	111,7	114,6	114,0	114,7	114,7	113,5	110,7	109,3	109,5	108,3
2012	108,2	109,7	109,3	109,2	107,6	106,5	106,9	107,7	108,8	108,9	108,2	109,8
2013	110,8	111,0	109,3	108,4	108,1	108,6	107,5	108,2	107,4	107,5	107,5	108,2
2014	109,3	108,3	107,7	108,0	108,1	108,7	109,5	107,3	105,5	104,8		

Tablodan da görüleceği üzere ihracat birim değer endeksinin en düşük olduğu yıllar 2000 - 2002 yıllarıdır. Aylar itibariyle endeksin seyri incelendiğinde ise azı yıllar

¹¹⁵ M. F. Gökalp, " *Liberalizasyon Sürecinde Türkiye'de Dış Ticaret Hadleri Trendi ve Dış Ticaret Hadlerindeki Değişmelerin Gelir Etkisi*". D.E.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi,2000, 15/1, 49-65,s.50

¹¹⁶ Gökalp,a.g.e.2000,s.51

haricinde çok fazla dalgalı bir seyir izlemediği görülmektedir. 2007 yılında yılsonuna doğru artış eğiliminde olan bir trend izlediği görülürken 2008 yılı hariç diğer yıllarda endeksin fazla oynaklık göstermediği görülmektedir. Ayrıca 2008'in temmuz ayında zirve yapan endeksin 2008 yıl sonuna doğru hızla düştüğü görülmektedir.

Tablo 4: İthalat birim değer endeks rakamları, (2010=100)

	ABD Doları											
	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
1997	67,8	62,1	63,0	64,9	60,6	61,4	61,3	58,8	60,9	62,1	62,6	61,1
1998	61,1	61,6	61,2	63,7	58,6	59,5	57,5	59,4	58,5	60,2	57,6	57,3
1999	56,9	55,5	54,2	57,0	54,2	53,5	54,4	56,8	56,9	59,0	59,1	59,1
2000	58,8	59,0	58,4	60,3	56,1	59,3	58,4	59,5	60,1	59,6	58,7	59,3
2001	60,6	61,3	61,9	63,0	59,5	57,5	58,0	57,2	59,3	56,7	54,6	55,8
2002	55,0	55,1	55,9	59,2	56,7	57,6	58,2	58,1	59,8	60,1	59,6	61,2
2003	61,5	64,0	64,1	67,0	64,7	64,3	64,0	62,8	64,0	65,6	65,4	68,1
2004	70,8	71,4	72,9	76,3	72,2	72,7	74,2	75,3	75,7	78,4	79,6	80,2
2005	80,7	80,0	81,1	85,3	80,2	78,7	78,3	78,9	80,3	80,2	79,1	79,7
2006	82,3	81,7	82,4	89,0	88,0	87,2	88,7	90,6	88,7	88,2	87,9	90,9
2007	88,2	88,7	90,3	96,4	93,9	93,3	95,9	94,9	96,3	100,1	103,7	104,9
2008	107,1	108,2	112,5	122,6	118,5	123,0	127,4	123,9	119,7	112,5	102,8	98,2
2009	92,4	90,6	90,2	89,6	86,4	89,5	90,1	92,3	93,3	96,9	98,7	97,4
2010	97,8	97,8	98,5	100,7	99,0	96,7	97,0	98,4	99,5	104,4	105,2	104,9
2011	107,7	110,7	113,5	117,5	116,8	116,7	116,9	118,7	116,3	116,3	114,7	112,9
2012	111,0	112,7	114,6	115,2	112,6	110,3	108,8	109,7	111,9	111,9	111,7	112,7
2013	111,9	114,0	112,0	111,1	109,3	108,8	107,5	108,9	108,8	110,4	108,8	110,2
2014	108,7	109,7	110,3	109,5	108,2	108,5	108,1	107,4	105,7	103,9		

Tablodan da görüleceği üzere ithalat birim değer endeksinin en düşük olduğu yıllar 1999 ve 2001 yıllarıdır. Aylar itibariyle endeksin seyri incelendiğinde ise 2004 2007 yılları arasında endeksin nisan aylarında artış gösterdiği daha sonra yıl sonuna kadar önce azalan sonra artan bir eğilimde olduğu görülmüştür. Ayrıca ihracat birim değer endeksine paralel şekilde 2008'in temmuz ayında zirve yapan endeksin 2008 yılsonuna doğru hızla düştüğü görülmektedir. Diğer taraftan endeksin 2010 yılından sonra önceki yıllara göre yükseldiği tespit edilmiştir.¹¹⁷

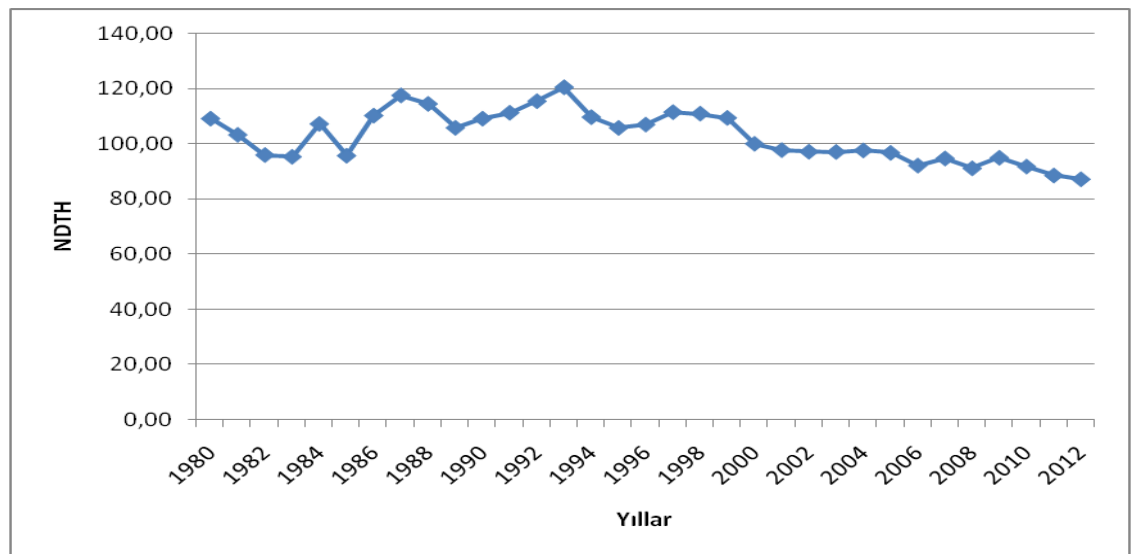
¹¹⁷ Hepaktan, Karakayalı, a.g.e, 2009, s.206

Tablo 5: Dış ticaret hadleri, (2010=100)

	ABD Doları											
	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
1997	114,9	124,3	124,0	115,0	126,7	123,1	121,9	126,5	117,8	115,7	117,7	121,0
1998	120,1	117,7	118,1	113,7	122,6	119,8	124,1	120,1	123,0	121,3	123,9	124,6
1999	127,4	128,5	127,8	118,9	122,5	121,9	122,0	116,6	110,9	113,3	111,0	110,1
2000	111,9	111,6	111,9	107,7	112,8	108,7	111,4	107,2	104,5	104,3	107,3	108,7
2001	110,3	107,0	104,9	101,5	105,8	107,5	111,3	107,3	102,1	103,4	107,6	109,6
2002	109,7	110,0	108,1	102,0	106,8	107,1	106,9	105,4	102,7	102,9	104,7	104,9
2003	106,6	106,3	105,7	100,1	106,8	109,4	107,8	108,1	107,3	107,6	110,1	109,5
2004	110,6	111,2	108,1	103,4	111,2	111,6	108,5	106,3	105,6	104,2	106,0	106,9
2005	107,6	108,1	108,4	101,5	107,9	109,1	108,5	107,6	107,0	104,9	105,7	104,7
2006	104,9	104,7	105,1	98,8	102,7	103,4	101,6	99,7	99,1	99,0	100,9	101,0
2007	105,5	105,5	104,9	100,3	104,9	105,5	105,4	104,9	104,6	104,2	104,0	104,5
2008	103,4	103,5	103,8	97,2	101,6	100,3	100,6	100,9	101,8	96,0	96,8	101,0
2009	102,9	100,3	99,6	102,3	108,6	107,7	107,7	106,9	107,4	104,7	104,7	104,9
2010	103,1	100,8	100,1	99,0	98,9	99,4	101,8	99,7	99,9	99,2	99,0	99,0
2011	99,4	98,9	98,4	97,5	97,6	98,3	98,1	95,6	95,2	94,0	95,4	95,9
2012	97,5	97,4	95,4	94,8	95,6	96,5	98,2	98,2	97,2	97,4	96,9	97,5
2013	99,0	97,4	97,6	97,5	98,9	99,8	100,0	99,3	98,7	97,4	98,8	98,2
2014	100,6	98,8	97,6	98,6	99,9	100,2	101,3	99,9	99,8	100,9		

Tablodan da görüleceği üzere endeksin en yüksek değerlerine 1997 ve 1998 yıllarında ulaştığı görülmektedir. En düşük değerler ise 2011,2012 ve 2013 yıllarında saptanmaktadır. Bu duruma söz konusu yıllardaki ithalat birim değer endeksindeki yükseliş ile ihracat birim değer endeksindeki nispi olarak görülen stabilitenin neden olduğu düşünülmektedir.

Dış ticaret hadlerinin aylar itibariyle seyri incelendikten sonra net dış ticaret hadlerinin 1980'den sonraki yıllık değerlerine bakmanın faydalı olacağı düşünülmektedir. Aşağıdaki tabloda 1980 – 2012 yılları arasındaki Türkiye'nin net dış ticaret haddi verileri baz yıl 2000 olacak şekilde yer almaktadır.

Tablo 6: 1980-2012 Döneminde Türkiye'nin Net Dış Ticaret Hadleri (2000=100)

Net değişim ticaret hadlerindeki düşmenin, genellikle dış ticaretten doğan kayıpları gösterdiği şekilde yaygın bir görüş vardır. Ancak böyle bir yorum yapılırken çok dikkatli olunması gerekmektedir.¹¹⁸Bu nedenle aşağıda net dış ticaret haddi dışındaki değişkenlerden yararlanılarak yorumlar geliştirilmeye çalışılacaktır.

Bu açıdan, net değişim ticaret hadlerinin (NDTH), gayri safi (brüt) değişim ticaret hadlerinin (GSDTH) ve gelir ticaret hadlerinin (GTH) yani mal değişimine dayanarak hesaplanan ticaret hadlerinin yorumlanması bir ülkenin dış ticaret yapısını anlamak için önemlidir.¹¹⁹

¹¹⁸ E. Kip "*Türkiye'nin Dış Ticaret Hadlerindeki Değişmelerden Doğan Kayıp ve Kazançları: Gelir Etkisi*", Çankaya Üniversitesi, Gündem, Nisan 2005, Sayı 21.s.24

¹¹⁹ Hepaktan ve Karakayalı,a.g.e. 2009,s.199

Tablo 7: 1980-2008 Döneminde Türkiye'nin Dış Ticaret Hadleri (1989=100)

<i>Yıl</i>	<i>P_x</i>	<i>P_m</i>	<i>Q_x</i>	<i>Q_m</i>	<i>NDTH</i>	<i>GSDTH</i>	<i>GTH</i>
1980	34.08	45.63	45.87	107.17	74.83	244.10	34.45
1981	38.52	50.75	71.15	124.31	76.06	186.39	53.95
1982	39.14	50.90	89.24	122.13	76.90	140.99	68.70
1983	39.56	47.33	96.33	145.44	83.70	155.14	81.41
1984	42.24	45.50	118.66	216.91	92.92	184.62	110.38
1985	86.16	88.14	68.81	122.17	97.80	178.10	66.97
1986	81.83	76.02	70.24	148.78	107.83	213.70	75.71
1987	85.65	78.54	82.31	186.86	108.99	232.03	89.84
1988	92.39	84.37	100.40	166.25	109.8	170.74	109.70
1989	102.45	102.09	98.51	121.11	100.38	124.57	99.24
1990	114.51	109.28	102.98	179.23	105.16	179.17	107.37
1991	112.47	109.39	108.22	162.24	102.77	150.38	111.31
1992	115.01	109.38	115.42	181.74	105.24	157.68	121.63
1993	112.57	101.06	121.96	242.92	111.42	201.55	135.38
1994	109.99	104.14	148.33	181.41	106.21	125.19	155.79
1995	123.90	121.68	157.79	234.68	101.81	148.17	160.66
1996	118.40	114.32	173.03	303.69	103.59	176.13	179.06
1997	112.79	104.36	196.47	375.34	108.09	190.80	212.11
1998	108.23	100.09	215.56	365.97	108.16	169.89	233.20
1999	100.90	94.58	222.06	361.46	106.82	162.67	236.02
2000	96.51	98.86	247.03	479.62	97.64	193.71	241.07
2001	94.08	98.57	301.93	360.57	95.44	120.22	288.12
2002	92.32	97.35	349.91	436.04	94.88	124.38	331.60
2003	101.61	105.06	427.04	581.42	96.70	135.55	413.36
2004	117.79	118.25	491.08	735.52	99.66	150.02	488.81
2005	123.64	124.07	539.66	811.78	99.66	150.41	537.44
2006	127.96	134.80	605.74	880.32	94.99	145.77	574.67
2007	124.21	127.17	580.03	852.63	97.69	148.08	566.54
2008	125.37	129.38	596.14	827.74	96.90	138.85	577.66

Kaynak: HEPAKTAN ve KARAKAYALI, 1980-2008 Döneminde Türkiye'nin Dış Ticaret Hadlerinin Analizi, 2009: 200.

Türkiye'nin net değişim ticaret hadleri, Türkiye ekonomisinin dünya ekonomisi ile ilişkilerini arttırdığı 1986 yılı sonrasında, 100'ün üzerine çıkmıştır. 1987-1997 döneminde, diğer yıllara nazaran daha yüksek değerler alan net değişim ticaret hadleri, 1998 yılından itibaren düşüşe geçmiştir. 1999 yılından sonra net değişim ticaret hadleri değerlerinin 100'ün altına düşmesi nedeniyle ülkenin fiyatlar bazında dış ticarettten zararlı olduğu tespit edilebilmektedir. 2009 – 2012 yıllarında da aynı seyir devam etmiştir.

Türkiye 1980-2008 arası gayri safi (brüt) değişim ticaret hadleri için dalgalı seyretmekle beraber çoğunlukla 100 düzeyinin üstünde gerçekleşmiştir. Sadece kriz dönemleri olan 1994, 2001 ve 2008 yıllarında, önceki yıla nazaran azalma gerçekleşmiştir. Türkiye kriz dönemlerinde dış ticaretinde, bir birim ihracat malı için, bir birimden daha az ithal malına ihtiyaç duymaktaydı. Bu bağımlı dış ticaret yapısına rağmen gayri safi değişim ticaret hadlerindeki artış, olumlu bir sürece işaret etmektedir.¹²⁰

Türkiye'nin 1980-2008 döneminde gelir ticaret hadleri, devamlı bir yükseliş trendine geçmiştir. Türkiye ekonomisinde 1994, 2001 ve 2008 yıllarında gerçekleşen kriz dönemlerinde net değişim ticaret haddi ile gayri safi değişim ticaret hadlerinde meydana gelen kötüleşmeler, gelir ticaret hadleri ile düzeltilebilmiştir. Yani, Türkiye'nin dış ticaretten sağladığı kazancın sebebi ihracat hacmindeki artıştan kaynaklanmıştır.

2001 ve 2002 yıllarında, net değişim ticaret hadleri ile gayri safi (brüt) değişim ticaret hadleri, 100 değerinden düşük değerler almıştır. 2001 yılındaki kur müdahalesiyle, ithalat pahalanmış ve ara malı ithalatı yapılamaz hale gelmiştir. İthalat %24 küçülmüştür. Türkiye'de ithalat hacminin %70'i ara mallarından oluşmaktadır dolayısıyla ara malı ithalatına bağlı olan üretim yapısından söz etmek mümkündür. Nitekim bu dönemde üretimde ciddi daralma meydana gelmiş, ihracat artış hızı %10 olarak gerçekleşmiştir.¹²¹

2008 yılında gerçekleşen kriz tüm dünyada oluşturduğu talep daralması AB ülkelerini daha çok etkilemekle beraber Türkiye'yi de vurdu. Dolayısıyla Türkiye'nin dış ticaret açığını daha da arttı. Bu durum Türkiye'nin 2008 yılı net değişim ticaret haddi ve gayri safi değişim ticaret haddinin önceki yıllara göre azalmasına sebep olmuştur. Özetle 1994, 2000, 2001 ve 2008 küresel krizi ile dış ticaret hadlerinde önemli küçülmeler yaşanmıştır. Türkiye'nin 1980-2008 dönemi incelendiğinde, dış ticaret hadlerine bakılarak, net değişim ticaret hadleri ile gayri safi değişim ticaret hadlerinin 100 düzeyinde seyrettiği, gelir ticaret hadlerinin ise, devamlı ivmeli bir artış içinde olduğu tespit edilmektedir.¹²²

Bilindiği gibi 1980 sonrası Türkiye'de dışa açık bir ekonomi ve ihracata dönük sanayileşme politikası ile kapasite kullanım oranlarında ve üretimde önemli artışlar kaydedilmiştir. Ancak, sorun miktar olarak ihracatta önemli artışlar elde edilmesine karşın, döviz gelirlerinin görece olarak daha az elde edilebilmesi, sağlanan üretim

¹²⁰ Hepaktan ve Karakayalı, a.g.e. 2000,s. 204 - 205

¹²¹ Hepaktan Ve Karakayalı, 1980-2008 Döneminde Türkiye'nin Dış Ticaret Hadlerinin Analizi, 2009,s.200

¹²² Hepaktan ve Karakayalı, a.g.e.2009, s. 206 - 207

artışlarının ülke içinde yeterli düzeyde reel ulusal gelir artışına dönüştürülemediğidir.¹²³

3.4. TEORİK AÇIDAN TÜRKİYE'DE DIŞ TİCARET HADLERİNİN EKONOMİYE ETKİSİ

Daha önce de belirtildiği üzere dış ticaret hadlerinin tek başına değerlendirilmesi çoğu zaman anlamlı sonuçlar vermemektedir. Bu nedenle bu bölümde daha önce yapılmış ampirik çalışmalar çerçevesinde dış ticaret hadlerinin gelir etkisi, kalkınma ilişkisi, cari işlemler dengesine etkisi ve döviz kuru ilişkisi tartışılmaya çalışılacaktır.

3.4.1. Türkiye'de Dış Ticaret Hadlerinin Gelir Etkisi

Ülkelerin toplam üretim değeri dış ticaret hadlerinden etkilenmektedir. Dış ticaret hadlerindeki değişim nedeni ile ek bir gelir elde edilmesi veya maliyete katlanması mümkündür. Dış ticaret hadlerinin ülke lehine seyrettiği durumda, ülke reel gelirin üretimden daha hızlı artması ülkenin iktisadi kalkınması için gerekli olan sermaye teçhizatına harcanacak fonların artmasını sağlar. Tersine, ticaret hadlerinin ülke aleyhine seyretmesi ise, ülkenin aynı ithalat miktarını koruyabilmek için ötekilerden daha fazla mal ihraç etmesini gerektirir. Bu durum ülkenin kaynaklarının ticaret yaptığı ülkelere transfer edilmesine neden olabilmektedir.¹²⁴Aşağıda dış ticaret hadlerinin çeşitli dönemlere ilişkin Türkiye ekonomisi üzerindeki gelir etkisinin ölçülmeye çalışıldığı çalışmalara yer verilmektedir.

Türkiye'de dış ticaret hadlerinin gelir etkisini ölçmek için ciddi çalışmalar yapılmıştır. Ancak, bu çalışmalar arasında kapsanan dönem ve/veya hesaplama yöntemi bakımından bazı farklılıklar bulunmaktadır. 1950-1972 dönemi için Serin, 1950-1979 dönemi için Akat, 1968-1980 dönemi için Boysal, 1970-1985 dönemi için Balıkçioğlu, 1969-1988 dönemi için Çakmak, 1970-1990 yılları için Dülger ve 1970-1995 yılları için Arısoy, 1980-1998 dönemi için Gökalp, 1996-2004 dönemi için Yıldırım, 1994-2010 dönemi için Aytemiz, 1998-2010 dönemi için Aldan ve Üngör Türkiye'de dış ticaret hadlerinin gelir etkisini hesaplamışlardır.

İlk çalışma N. Serin tarafından 1950-1972 dönemi için yapılmıştır. 1950-1972 döneminde ticaret hadlerindeki değişmeden doğan toplam net kaybı (1958 fiyatlarıyla) 271.01 milyon dolar olarak hesaplanmıştır. İhracat fiyat endeksindeki değişimlerden dolayı 622.16 milyon dolar kazanç varken, ithalat fiyat endeksindeki değişimlerden dolayı 893.17 milyon dolarlık kayıp meydana gelmiştir. Özellikle 1962 yılından sonra ithalat fiyat endeksinin Türkiye'nin büyük ölçüde aleyhine geliştiği gözlenmiştir.

¹²³ Kıp a.g.e. 2005: 28

¹²⁴ Aytemiz, *Türkiye'de Dış Ticaret Hadlerinin Gelir Etkisi*", Mali Ufuklar Dergisi, 2010,2, s.17. "

Boysal tarafından yapılan çalışmada, 1968-1980 döneminde Türkiye'nin gelir kaybı ve kazancını ithalat fiyat endeksi, ihracat fiyat endeksi, GSYİH zımni deflatörü, toplam ihracat ve ithalat için karma bir fiyat endeksi gibi çeşitli deflatörleri kullanarak, Nicholson, Geary, Courbis ve Sturel metotlarına göre hesaplanmıştır. Boysal'ın gelir kayıp ve kazanç hesaplamalarında kullandığı çeşitli deflatörlerin farklı sonuçlar verdiği görülmüştür. Dolayısıyla deflatör seçiminin de önemli olduğu saptanmıştır.¹²⁵

Akat, 1950-1979 yıllarını kapsayan çalışmasında, dış ticaret hadlerinin aleyhe dönmesinden dolayı cari fiyatlarla 5.389 milyon dolar, sabit fiyatlarla ise 1.999 milyon dolar kayıp olduğunu hesaplamıştır.¹²⁶

Balıkçioğlu kendisinin hesapladığı ithalat ve ihracat fiyat endekslerini kullanarak, 1970-1985 dönemine ait kazanç ve kayıpları Nicholson yöntemine göre hesaplamıştır. Balıkçioğlu, söz konusu dönem için Türkiye'nin dış ticaret hadlerindeki kötüleşmeden doğan gelir kaybının, 1973 fiyatlarıyla, 11 milyar ABD doları civarında olduğunu hesaplamıştır. Bu kaybın büyük bölümünün, 1980-1985 dönemine ait olduğu belirtilmektedir.¹²⁷

Dülger, 1970-1990 dönemi için kendisinin hesapladığı ihracat ve ithalat fiyat endekslerini kullanarak, dış ticaret hadlerindeki değişimlerden doğan kayıp ve kazançları Nicholson yöntemine göre hesaplamıştır. Dülger, 1984-1986 = 100 ve 1971-1973 = 100 bazlı olmak üzere iki ayrı ihracat ve ithalat fiyat endeksi hesaplamıştır. 1984-1986 = 100 bazlı endeksler kullanıldığında 1970-1990 döneminde 7.820,4 milyon dolarlık kazanç hesaplanmışken, 1971-1973 = 100 bazlı endeksler kullanıldığında aynı dönem için 13.484,5 milyon dolarlık kayıp hesaplanmıştır.¹²⁸

Çakmak, yapmış olduğu çalışmada Nicholson yöntemini kullanmıştır. 1969-1988 yıllarını kapsayan çalışmada, dış ticaret hadlerinde meydana gelen bozulmaların reel milli gelirden 10.613 milyon dolarlık olumsuz bir etki yarattığı hesaplanmıştır. 1980 sonrası dönem dikkate alındığında ise 9.6 milyon dolarlık bir olumsuz etki olduğu belirlenmiştir.¹²⁹

Arısoy, 1980-1995 döneminde DTM'nin yayımladığı ihracat ve ithalat fiyat endekslerinden yararlanarak, Nicholson yöntemi ile dış ticaretin gelir etkisini hesaplamıştır. Ham petrol fiyatlarının hariç olduğu ihracat ve ithalat fiyat endeksleri kullanıldığında, 1980-1995 dönemi için 515.11 milyon dolarlık kazanç varken, ham

¹²⁵ Yrd. Doç. Dr. Cahit Aydemir ve Dr. Mehmet Kaya, " *Küreselleşme Kavramı Ve Ekonomik Yönü*", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, <http://www.e-sosder.com>(Erişim tarihi:27.04.2015)

¹²⁶ Aldan ve Üngör, a.g.e.2012, 179-196,s.11

¹²⁷ Aytemiz ,a.g.e. 2010,2, s.20

¹²⁸ Gökalp ,a.g.e.2000: 62

¹²⁹ Gökalp ,a.g.e.2000: 63

petrol fiyatlarının dahil olduğu endeksler kullanıldığında, aynı dönem için bu kazanç 323.0 milyon dolara düşmüştür.¹³⁰

Gökalp tarafından yapılan çalışmada ise liberalizasyon sürecinde dış ticaret hadlerinin gelir etkisi Nicholson ve Sachs-Dornbusch yöntemleriyle hesaplanmıştır. Nicholson yöntemi ile yapılan hesaplamada, 1980-1998 yıllarını kapsayan süreçte dış ticaret hadlerinin 6.862,5 milyon dolar olumlu gelir etkisine sahip olduğu belirlenmiştir. Dış ticaret hadlerinin dönem boyunca negatif trende sahip olmasına rağmen, gelir etkisinin pozitif çıkması, dönem boyunca dış ticaret hadlerinin aritmetik ortalamasının 100'ün üzerinde olmasından kaynaklanmaktadır. Sachs-Dornbusch yöntemi ile yapılan hesaplamada ise, 1980-1998 döneminde dış ticaret hadlerinin GSYİH'yı yıllık ortalama -% 0.24 oranında olumsuz etkilediği hesaplanmıştır. Sachs-Dornbusch yöntemi, dış ticaret hadlerinin aritmetik ortalaması 100'ün üzerinde seyretse bile, negatif trende uygun gelir etkisi hesaplayabilmektedir.¹³¹

Yıldırım tarafından yapılan çalışmada, ithalat harcamalarını karşılamak için ihracattan elde edilen gelirlerin kullanıldığı ancak ithalat giderleri ihracat gelirlerinden fazla olan ülkeler için kullanılan en uygun yöntem, Nicholson yöntemi kullanılmıştır. 1996 sonrası dönem için yapılan hesaplamalar sonucunda, net dış ticaret hadleri 2003 yılında 93,6'ya kadar gerilerken, ekonomide yaşanan olumlu gelişmelerle birlikte 2004 yılında 94,4 olarak gerçekleşmiştir. Gümrük Birliği sonrası (1996-2004) dönemi kapsayan çalışmada, dış ticaret hadlerinin genel olarak Türkiye'nin aleyhine seyrettiği görülmüştür. Aynı dönem için (1996-2004), Nicholson yöntemi uygulanarak ölçülen dış ticaret hadlerinin -15 592,6 milyon dolar olumsuz gelir etkisine sahip olduğu görülmüştür. Bu süreçte GSMH artmasına rağmen (2004 yılı %9.9) gelir etkisinin negatif çıkması, reel gelirimizi artırmak için eskisine oranla gittikçe daha fazla üretim yapmak zorunda kaldığımızı ifade etmektedir.¹³²

Aytemiz tarafından yapılan çalışmada (2010), TÜİK'in 1994 ve 2003 yıllarını temel alarak oluşturduğu ihracat ve ithalat fiyat endeksleri ve Nicholson yöntemi kullanılarak 1994-2010 döneminde dış ticaret hadlerindeki değişimlerden doğan kazanç ve kayıplar Türkiye toplam, imalat sanayi toplam ve imalat sanayi alt sektörleri düşük, orta ve yüksek teknoloji sektörleri biçiminde gruplanarak hesaplanmıştır. 1994 yılının Türkiye için kriz yılı olması ve bu nedenle de fiyatlar dahil bir çok iktisadi göstergede istikrarsızlığın bulunması nedeniyle sonuçların

¹³⁰ Gökalp a.g.e.2000: 63-64

¹³¹ Gökalp a.g.e. 2000: 63-64

¹³² Aynur Yıldırım " *Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye'de Dış Ticaret Hadlerinin Gelir Etkisi*" Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE) Güz 2005 Sayı 15,s.167

yorumlanmasında 2003 bazlı endekslere göre yapılan hesaplamaların dikkate alınması daha anlamlı olacağı değerlendirilmektedir.

Aytemiz'in çalışmasının sonucunda, 1994-2010 dönemi boyunca, Türkiye toplamı için dış ticaret hadlerinin olumsuz gelir etkisi söz konusu olduğu, bu dönem boyunca fiyat değişmelerinden dolayı Türkiye'nin toplam 2.314 milyon dolar kayba uğradığı ve bu kaybın dönemin toplam ihracatının % 0,2'sine tekabül ettiği tespit edilmiştir. Diğer taraftan, hesaplama imalat sanayi toplamı için yapıldığında dış ticaret hadlerinin gelir etkisi olumlu olduğu ve Türkiye imalat sanayinin dönem boyunca toplam 20.937 milyon dolar kazanç sağladığı görülmüştür. Sonucun bu şekilde pozitif çıkmasını sağlayan en önemli unsur, imalat sanayi toplamı içerisinde ham petrol ve doğalgaz ithalatının bulunmamasıdır. İmalat sanayi alt sektörleri için yapılan hesaplama sonuçlarına bakıldığında ise, beklentilerin aksine düşük teknoloji kullanan sektörlerde dış ticaret hadlerinin gelir etkisi pozitiftir. Üstelik bu sektörlerin imalat sanayi ihracatı içindeki payları da dönem başından sonuna azalma göstermelerine rağmen dış ticaret hadlerindeki değişmelerden toplam 8.472 milyon dolar kazanç sağlamışlardır. Bu da söz konusu sektör grubunun satın alma gücünün yükseldiğini göstermektedir. Aynı gelişme ileri teknoloji kullanan sektörler grubu için de söylenebilir. Söz konusu sektör grubunun imalat sanayi ihracatı içindeki payı 1994-2010 döneminde %13,2'den, %26,0'a; ithalat payı ise %33,8'den, %38,8'e yükselmiş ve dönem boyunca toplam 11.209 milyon dolar kazanç sağlanmıştır. Göreli olarak, fiyat değişmelerinden dolayı en fazla kayıpların gerçekleştiği sektör grubu orta teknoloji kullanan sektörler olmuştur. Dönem boyunca toplam 2.259 milyon dolar kazanç sağlanmasına rağmen, 1994 bazlı seri ile en fazla farklılık bu sektör grubunda ortaya çıkmıştır. 1994 bazlı seriye göre dönem boyunca söz konusu sektör grubunda fiyat değişmelerinden dolayı 18.886 milyon dolar kayıp gerçekleşmiştir ki bu kayıp söz konusu dönemde Türkiye'nin gerçekleştirmiş olduğu toplam ihracatın %1,9'una karşılık gelmektedir. Orta teknoloji kullanan sektör grubunun ağırlıklı ara malları sektörleri olduğu göz önüne alındığında, ara mallarında ekonomide uygulanan kur politikası sonucu üretimin ve ihracatın giderek ithal girdilere bağımlı olması, doğal olarak bu sektörlerin ticaretten kayba uğramasına yol açmaktadır.¹³³

Sonuç olarak, Aytemiz'in çalışmanın bulguları Singer-Prebisch tezinin aleyhinde ve lehinde olmak üzere iki biçimde yorumlanabilir. Birinci yorum, Singer- Prebisch

¹³³ Aldan ve Üngör, a.g.e. 2012, 179-196,s.15

tezinin aksine uzun dönemde Türkiye düşük teknoloji kullanan sektörlerde dış ticaret hadlerinin lehine seyretmesi sonucu kazanç sağlamıştır şeklinde. İkinci yorum ise, üretimin ve ihracatın ileri teknoloji kullanan sektörler doğru kayması sonucunda Türkiye'nin bu sektörlerin ticaretinden sağladığı dış ticaret kazancı düşük teknoloji kullanan sektörler nazaran daha fazladır. Bu da söz konusu teze paralel olarak, ileri teknoloji kullanan mallar üretip ihraç eden ülkelerin uzun dönemde bu malların ticaretinden kazanç elde etmeleri anlamına gelmektedir.¹³⁴

Aldan ve Üngör tarafından yapılan çalışmadan 1998-2010 yılları arasında dış ticaret hadlerinin reel gelir üzerinde önemli bir etkisini tespit etmemiştir. Bu dönemde, Türkiye'nin dış ticaret hacmi azalırken sabit fiyatlarla GSYH da artış meydana gelmiştir. Bu analizde deflatör olarak belirlenen dış ticaret reel GSYG üzerinde ciddiye alınacak etkilere neden olmamıştır. Sonuç olarak Türkiye ekonomisine 2001 yerel kaynaklı mali krizin 2008 global etkili krizden daha fazla negatif etki yaptığı tespit edilmiştir. TÜİK' in gerçekleştirdiği milli gelir güncellemesinin GSYH tahminlerinin daha gerçeğe yakın yapılmasını sağladığı da bu analiz ile fark edilmiştir.¹³⁵

Görüldüğü üzere dış ticaret hadlerinin gelir etkisinin ölçülmesine yönelik çalışmalarda farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Bu durum dış ticaret hadlerinin Türkiye ekonomisi üzerinde milli gelir artışına ya da azalışına yönelik kesin bir yargıya varmayı güçleştirmektedir. Farklı sonuçlara ulaşılmasında farklı dönemlerin değerlendirilmesi, kullanılan endekslerin, yöntemlerin farklılığı etkili olmaktadır. Yapılan çalışmaların birçoğunda Türkiye'de dış ticaret hadlerinin gelir etkisinin olumsuz olduğu tespit edilmiştir. Ancak bazı çalışmalarda ulaşılan enerji ithalatının olumsuz gelir etkisine yol açması ve alt sektörlerde olumlu gelir etkilerinin saptanmış olmasının önemli olduğu değerlendirilmektedir.

Ekonominin dış ticarete açık sektörlerinin ürün yapısı ve niteliği, ticaret hadlerinin olumsuz yönde gerçekleşmesine sebep olarak değerlendirilebilir. Kısa dönemde, uygulanan ekonomi politikaları ile ticaret hadlerinin kötüleşmesi sonucu oluşan gelir etkisi telafi edilebilir. Ancak, uzun dönemde ihraç ürünlerinin çeşitlendirilmesi, ürün niteliklerinin artırılması ve ihraç piyasalarında da farklılaşma ihtiyacı vardır.

¹³⁴ Aytemiz, a.g.e.2010,s. 68-70

¹³⁵ Aldan ve Üngör, a.g.e.2012,s. 192-193

3.4.2. Türkiye’de Dış Ticaret Hadlerinin Kalkınma Etkisi

Dış ticaret hadleri ile iktisadi kalkınma arasında karşılıklı ilişki mevcuttur. Ticaret hadleri, iktisadi kalkınmanın yönünü ve hızını etkilerken, iktisadi kalkınma da ticaret hadleri üzerinde etkilidir. İktisadi gelişme ile birlikte tüketim alışkanlıklarında, teknolojiye, üretim faktörlerinin arz ve fiyatlarında iç ve dış piyasaların genişliğinde, rekabet koşullarında değişimler meydana gelebilir. Bu değişimler mal fiyatlarını, arz ve talep koşullarını ve nihai olarak ticaret hadlerini etkiler. Dış ticaret neredeyse az gelişmiş ülkelerin tamamı için çok önemlidir.

Dış ticaret hadleri gelişmiş ülkelere göre az gelişmiş ülkeler için daha büyük önem taşımaktadır. Nedenleri genel olarak aşağıdaki gibi sıralanabilir:¹³⁶

- a. Az gelişmiş ülkelerde dış ticaretin, milli gelir içindeki payı çok olsa da hacim olarak azdır.
- b. Gelişmeleri için ihtiyaçları olan sermaye ve tertipleri ithal etmek durumundadırlar. İthal kapasitesi ise büyük ölçüde dış ticaret hadlerine bağlıdır. Nurkse'nin de işaret ettiği gibi dış ticaret hadleri otomatik olarak sermaye birikimi sağlamaz.
- c. Bu ülkelerin çoğu sanayi ürünlerini ağırlıklı olarak ithal etmektedir. Bu açıdan ilksel maddelerle sanayi ürünlerinin mübadelesi önem arz etmektedir.

Ticaret hadlerindeki artış sayesinde satın alma gücünde iyileşme olan ülkelerin reel milli geliri, üretim hızından daha fazla artar. Bu gelişme, kişi başına gelir artışı ile de refah seviyesini artırır, aynı miktarda yapacağı ihracatla, daha fazla mal ithali edebilir. Böylece, ihracata veya ithal ikameci yerli üretim kapsamında gerekli olan kıt girdiler çoğalmış olur ve ekonomik kalkınmaya pozitif etki eder. Ayrıca oransal olarak artış gösteren ihraç fiyatları dolayısıyla yükselen dış ticaret hadleri, yabancı sermaye akımını da arttırarak kalkınma için gerekli ek finansman kaynakları yaratır.

Küçükaksoy çalışmasında, deregülasyon, dış ticaret hadleri ve refah ilişkilerinin araştırılması hedeflenmiştir. Çalışma Türkiye ile AB'ye üyelik süreci yeni tamamlanan ülkeler arasında yapılmıştır. Dünya ekonomilerinin geneli için son 10 yıllık sürece bakıldığında gelişmiş ülkelerin ihracat hacimlerinin ithalat hacimlerinden çok olmasa da daha fazla artış gösterdiği ancak gelişmekte olan ülkelere ise tersine ithalat hacimlerinin ihracat hacimlerinden daha fazla arttığı tespit edilmiştir. Ayrıca bu değişiklikler gelişmiş ülkelere göre istikrarsız dalgalanmalar şeklinde olmuştur. Arbitraj kuralının sonucu olarak ekonomik birliğin sağlandığı ülkelere dış ticaret rakamları birbirine yaklaşmaktadır. Bu tür ekonomik birliklere adaylık süreci dahi beklentilerin olumlu yönde etkilenmesini sağlamaktadır. Böyle bir konjonktür, 1

¹³⁶ Aslan Yörük, a.g.e. 2000,s. 49-50

Ocak 1996'da Gümrük Birliği'ni kabul eden ve AB'ye adaylık süreci başlayan ülkemiz için de geçerli olmuştur. Ancak ihracatta meydana gelen artışlar ithalattaki artışları karşılayacak kadar büyük olamamıştır. Ayrıca Türkiye'de yaşanan krizler dış ticaret hadlerine her ne kadar negatif etkide bulunmuş olsa da tek tek incelendiğinde dış ticaret bileşenlerinden ihracata, paranın değer kaybı ve döviz kurunun yükselmesi sebepleriyle olumlu etki yapmıştır.¹³⁷

Özellikle 2007 sonrası dünya ekonomik seyrine bakıldığında AB üye devletleri ile AB dışında kalan devletlerin arasında da yine yapılan analize uygun olarak üye devletler lehine gerçekleşen dış ticaret hadleri ile karşılaşılmaktadır.

Türkiye'de Dış Ticaret Hadlerinin Cari İşlemler ve Dış Ticaret Dengesine Etkisi

Dış ticaret hadlerinin ülkenin ekonomik büyümesi ve dış dengesi üzerindeki net etkileri teoride ve ampirik çalışmalarda farklılaşabilmektedir.

Harberger-Laursen-Metzler Hipotezi'ne göre, dış ticaret hadlerindeki bir iyileşme, reel geliri artıracak, marjinal tüketim eğilimi sabitken, tasarruflar artacak ve bu cari işlemler dengesinde iyileşmeye yol açacaktır veya tersi geçerli olacaktır. Aynı şekilde, dış ticaret hadlerindeki bir bozulma, ihracat harcama değerinin yükselmesine, tasarruflarda düşmeye ve bunun sonucunda cari işlemler dengesinde bir açığa yol açmaktadır. Diğer bir deyişle, dış ticaret hadlerinde değişim, dış dengeye aynı şekilde yansımaktadır. Harberger-Laursen-Metzler Hipotezi, diğer parametreler sabit varsayıldığında ekonomilerin birbirleri üzerinde dış ticaret hadlerindeki değişikliklerden dolayı etkileri olduğunu iddia etmektedir. Harberger-Laursen-Metzler Hipotezi' nin geçerliliğinin test edilmesi üzerine literatürde pek çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların bazıları Harberger-Laursen-Metzler Hipotezi'nin geçerli olmadığını ortaya koyarken bazıları ise geçerli olduğunu saptamıştır. Bu farklılığın nedeni yapılan çalışmaların dönemsel, ülkesel ve tekniksel farklılıklarından kaynaklanıyor olmasıdır.¹³⁸ Tabloda da görüldüğü üzere dış ticaret hadlerindeki şokların cari işlemler dengesi üzerindeki etkilerinin saptanması amacıyla yapılan farklı sonuçlara ulaşmıştır.

¹³⁷ Küçükaksoy, a.g.e.2010, 5/2, s.154-155

¹³⁸ Oktar ve Dalyancı, a.g.e.,2012.32.2,s.1-18

Tablo 8: Teoride Dış Ticaret Hadlerindeki Şokların Cari İşlemler Dengesi Üzerindeki Etkileri

Şok Tipi	Geçici Şok		Kalıcı Şok	
	Yazar	İşaret	Yazar	İşaret
Beklenmeyen Şok	Sachs (1981)	(+)	Laursen and Metzler (1950)	(+)
	Svensson and Razin (1983)	(+)	Harberger (1950)	(+)
	Persson and Svensson (1985)	(-, 0)	Sachs (1981)	(+/-)
	Edwards (1988)	(+/-)	Obstfeld (1982)	(-)
	Matsuyama (1988)	(-, +)	Svensson and Razin (1983)	(+/-)
	Ostry (1988)	(+/-)	Persson and Svensson (1985)	(-, +, -, 0)
	Sen and Turnovsky (1989)	(+/-)	Edwards (1988)	(+/-)
	Gavin (1990)	(+/-)	Ostry (1988)	(+/-)
	Ostry and Reinhart (1992)	(+/-)	Sen and Turnovsky (1989)	(+/-)
	Kent (1997)	(+/-)	Gavin (1990)	(+/-)
	Servén (1999)	(+/-)	Ostry and Reinhart (1992)	(+/-)
	De Holanda (2000)	(+, 0)	Kent (1997)	(-)
			Servén (1999)	(-)
			De Holanda (2000)	(-)
Beklenen Şok	Persson and Svensson (1985)	(+, -, +, -, 0)	Persson and Svensson (1985)	(+, -, +, 0)
	Bean (1986)	(-, +, -, 0)	Bean (1986)	(-, +, 0)
	Matsuyama (1988)	(+/-)	Sen and Turnovsky (1989)	(+/-)
	De Holanda (2000)	(-, +, 0)	De Holanda (2000)	(-)

Kaynak: Oktar, S. ve Dalyancı, L. (2012). Dış Ticaret Hadlerinin Cari İşlemler Dengesi Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği. Marmara Üniversitesi İ.İ.B. Dergisi, 32/2, s. 6.

Türkiye ekonomisi için dış ticaret hadleri ve dış denge arasındaki ilişkinin incelenmesinde literatürdeki çalışmaların bulguları şu şekildedir:

Kıpıcı (1996) çalışmasında, 1988:Q1-1995:Q3 dönemi için Türkiye ekonomisi için Harberger-Laursen-Metzler Hipotezi'ni test etmişlerdir. Kıpıcı (1996) çalışmasında analiz döneminde Türkiye ekonomisi için Harberger-Laursen-Metzler Hipotezi'nin geçerli olmadığı sonucuna ulaşmıştır.¹³⁹

Yamak ve Korkmaz (2006) çalışmalarında, Harberger-Laursen-Metzler Hipotezi'nin 1991:4-2003:3 yılları arasında Türkiye ekonomisi için uyarlandığında Granger Nedensellik Testi sonuçlarına göre; dış ticaret haddinden dış ticaret dengesine doğru, negatif yönlü ve kısa dönemli bir nedensellik ilişkisi olduğu ortaya konmuştur. Bu nedenle, Yamak ve Korkmaz (2006) çalışmalarında, Türkiye ekonomisi için Harberger-Laursen-Metzler Hipotezi'nin söz konusu dönemde geçerli olmadığına tespit etmişlerdir.

¹³⁹ Oktar ve Dalyancı, a.g.e. 2012,s.7

Oktar ve Dalyancı (2012) çalışmalarında, dış ticaret hadlerinden, cari işlemler dengesine doğru uzun dönemde aynı yönde bir kointegrasyon ilişkisi tespit edilmiştir.¹⁴⁰

Kointegrasyon denklemi sonuçlarına göre, uzun dönemde, dış ticaret hadleri, cari işlemler dengesini aynı yönde etkilemektedir. Bu nedenle, dış ticaret hadlerinde sağlanacak iyileşmeler, cari işlemler dengesini de iyileştirecektir. Kısa dönemde ise, Granger nedensellik analizi verilerine göre, değişkenler arasında %1 anlam düzeyinde hiçbir nedensellik bağlantısı bulunamamıştır. Bu sonuçlara göre; dış ticaret hadlerindeki kötüleşme Türkiye ekonomisinin dış ticaretten kazançlarını, cari işlemler dengesi açığını ve ekonomik büyümesini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Dış ticaret hadleri ve cari işlemler dengesi değişkenleri arasında kısa dönemde %1 anlam düzeyinde Granger nedensellik ilişkisi söz konusu değil iken, uzun dönemde, dış ticaret hadleri, cari işlemler dengesini aynı yönde etkilememektedir. Bu nedenle, dış ticaret hadlerinde iyileşme sağlayacak ekonomi politika tasarımları, başta cari işlemler dengesi olmak üzere ekonomik büyüme ve toplumsal refah üzerinde önemli yararlar sağlayacaktır.¹⁴¹

Küçükaksoy ve Çiftçi çalışmalarında, 2003:01 ve 2014:04 tarihleri arasında aylık bazda inceleyerek Türkiye için Harberger-Laursen-Metzler Hipotezinin geçerliliğini test etmeyi amaçlamaktadır. Değişkenler arasındaki ilişkilerin belirlenmesinde Johansen koentegrasyon testi, Granger nedensellik testi ve VAR modeli yöntemlerine başvurulmuştur. Bu yöntemlerle şu verilere ulaşılmıştır: a) Johansen koentegrasyon yöntemine göre değişkenler arasında uzun dönemli bir koentegrasyon ilişkisi söz konusudur; b) Granger nedensellik testi sonuçlarına göre dış ticaret dengesi dış ticaret hadleri arasındaki denkleğin sağlanmasıyla elde edilmektedir ve; c) VAR modeli sonucu, dış ticaret hadlerinde meydana gelen bir şok değişim sonucu dış ticaret dengesi önce kötüleşir, dokuz dönem sonra iyileşmeye başlar. bu durum Türkiye için HLM Hipotezinin ve S Eğrisi Hipotezinin uygunluğunu göstermektedir.¹⁴²

3.4.3. Türkiye’de Dış Ticaret Hadlerinin Döviz Kuru İlişkisi

Döviz kurunda meydana gelen dış ticaret dengesini hangi tetikleyicilerle, ne yönde ve ne kadar etkileyeceği soruları literatür açısından önem arz etmektedir. Aşağıda dış ticaret hadleri ve döviz kuru ilişkisini inceleyen çalışmalara ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

Yamak ve Korkmaz tarafından bu konuda yapılan araştırmada farklı mal grupları tetikleyici olarak incelenmiştir. Yapılan birim kök testlerinin sonucunda, Engle-

¹⁴⁰ Oktar ve Dalyancı, a.g.e. 2012,s.17

¹⁴¹ Aldan ve Üngör, a.g.e. 2012, 179-196,s.17

¹⁴² Küçükaksoy, a.g.e. 2014,5/2,.s.103

Granger tarafından önerilen sürece göre seriler arasında uzun dönemde bağlantı bulunmadığı tespit edilmiştir.2001 yılı 2. yarısında para politikasında yapısal değişikliğin göz önünde bulundurulup bulundurulmamasına göre Grangerin nedensellik testi ve etki-tepki fonksiyonlarıyla elde edilen neticeler farklılık göstermektedir. Gerçekleşen değişiklik dikkate alınmadığında test sonuçları reel döviz kuru ve dış ticaret dengesi arasında geri beslemeye sahip bir nedensellik ilişkisini ortaya çıkarmaktadır. Türkiye için yerli paradaki reel değerlendirme tüketimi tetikleyerek ve girdi fiyatlarını göreceli azaltarak dış ticaret dengesini olumlu yönde bozmaktadır. Aynı zamanda, sermaye malları ithalatı arttığından dış ticaret açığı artacak ve T.L.' de reel değer kaybı gerçekleşecektir. Etki- tepki fonksiyonlarında reel döviz kuru değişikliklerinin karşılığının sermaye mallarının dış ticaret dengesindeki değişiklikler olduğu anlaşılmaktadır.¹⁴³

Para politikasındaki değişiklik göz önünde bulundurulunca; Granger nedensellik testi sonuçları aktarma mekanizması bulunabilen tek yönlü bir nedensellik ilişkisini göstermektedir. Sermaye mallarının dış ticaret dengesindeki hareketliliklere bağlı olarak yönü değişen, reel döviz kuru değişimlerinin etkilediği bir dış ticaret dengesinden söz edilebilir. Girdi ithalatı arttıkça ulusal para değer kaybeder. Sonuç olarak, ekonometrik verilerin analizi, oluşan kısır döngüyü ortaya çıkarır. Ulusal parada meydana gelen değer kaybı girdi ithalatını azaltarak dış ticaret dengesine pozitif etki eder. Ancak, girdi ithalatının azalması kısa dönemde ekonomik büyümenin de azalması demektir. Yani dış ticaret açığını azaltmak ekonomik büyümeyi sekteye uğratacağından cari açığı kapatmaya çalışmak her zaman akılcı olmayacaktır.¹⁴⁴

Karagöz ve Doğan tarafından yapılan analiz, döviz kurunun dış ticaret değişkenleri üzerindeki etkisini ekonometrik zaman serileri yöntemini kullanarak incelemektedir. Ocak 1995-Haziran 2004 dönemine ait veriler kullanılarak yapılan durağanlık incelemesi sonucu döviz kuru ile ihracat ve ithalat arasında ayrı ayrı anlamlı bağlantı bulunamamış, sadece 2001 de gerçekleştirilen devalüasyon etkisinde anlamlı bir ilişki kurulabilmiştir.

Dış ticaret kalemleri olan ihracat ve ithalat verileri devalüasyondan etkilenirken döviz kurunda gerçekleşen aylık değişimlerden etkilenmemektedir. İhracat ve ithalat üzerinde meydana gelen farklılaşmaların tek başlarına büyümenin nedeni olacak

¹⁴³ Prof.Dr. Rahmi Yamak ve Abdurrahman Korkmaz, " *Reel Döviz Kuru Ve Dış Ticaret Dengesi İlişkisi: Kritik Elastikiyetler (Marshall-Lerner) Şartı*,

<http://www.ekonometriderneği.org/bildiriler/o21s3.pdf>,(Erişim tarihi:23.04.2015)

¹⁴⁴ R. Yamak, A. Korkmaz. " *Reel Döviz Kuru Ve Dış Ticaret Dengesi İlişkisi*" Ekonometri ve İstatistik,2005, Sayı:2,s.26-27

kadar önemli etkileri yoktur. Bu analizin en çarpıcı tespiti ise reel döviz kuru ile dış ticaret kalemlerinin arasında uzun dönemli bir etkileşim olmadığıdır. Ancak öte yandan devalüasyonun dış ticaret kalemleri üzerinde kısa dönemli dengeye yönelik ihracatı arttırıcı etkisi tespit edilmiştir. Lakin bu etki sadece kısa vadede geçerlidir.

Ayrıca ithal girdiye bağımlı olan ihracat yapısı dolayısıyla Türkiye için yukarıda bahsettiğimiz açıklayıcı etki bazı dönemlerde dış ticaret analizinde yeterli olamamıştır. Gerçekleştirilen devalüasyon sonucu ithal girdi fiyatlarındaki artış ihracata negatif etki etmekte ve döviz kuru değişikliğinden beklenen sonuç alınamamaktadır. İhracat hacmini yükseltmeyi hedefleyen devalüasyon üretim maliyetlerinde artışa sebep olarak üretimin kısılmasına ve aynı zamanda bir maliyet enflasyonuna yol açar. İhracatın ilerletilmesine ve dış ticaretin dengede tutulmasına yönelik yapılan döviz kuru politikaları tek başına anlamlı olmayacaktır çünkü dış ticaret değişkenleri sadece kurdan etkilenmemektedir. Dolayısıyla kur politikası yanı sıra maliyetleri kapsayan bir fiyat politikası, üretim ile ilgili kapasite ve verimlilik politikaları, dış alem faktörleri ile ilgili öngörülerin de analize dahil edilmeleri gerekmektedir.

Güneş, Gürel ve Cambazoğlu tarafında yapılan çalışmada, Türkiye'de gerçekleşen reel döviz kuru hareketlerinin dış ticaret oranlarına ve dünya petrol fiyatlarına olan duyarlılığı incelenmiştir. Türkiye'nin dünya ticareti bağlamındaki gücü 1995Q1 -2010Q2 dönemleri için yapısal VAR modeli ile analiz edildiğinde; ihraç malları çeşitlerinin ve dünya ticaret hacmi içinde aldığı pay büyüklüklerinin dünya fiyatlarını etkileyecek kapasitede olmadığı anlaşılmıştır. Analizde dünya petrol fiyatlarında ve dış ticaret hadlerinde gerçekleşen şoklar gibi dışsal şokların ülke iç piyasasındaki fiyatları ve döviz kurunu etkileyeceği öngörüsünde bulunulmuştur. Böylelikle, Türkiye' de meydana gelen fiyat ve kur dalgalanmalarının açıklayıcısı dışsal faktörler olmuştur. Sonuç itibarıyla bu analiz, reel döviz kurunun dış ticaret hadleri ile paralel yapıda azalarak etkilendiğini tespit etmiştir. Reel döviz kurunda gerçekleşen %6'lık değişim dış ticaret hadlerindeki değişimin sonucu olarak görülmüştür. Ayrıca bu analizde petrol fiyatları da göz önünde bulundurulmuştur, nitekim enerji kaynaklarına bağımlı ekonomik yapıya sahip Türkiye için bu fiyatlar diğer faktörleri önemli derecede etkilemektedir.¹⁴⁵

Türkiye'nin toplam ithalatında enerji ithalatının payı 2012 yılında %25'ler seviyesindedir. Enerji ithalatının toplam ithalat içindeki payının büyük olmasının yanında petrol fiyatları, ithal edilen birçok hammadde ve ara mallarının, mamul

¹⁴⁵ M. Karagöz ve Ç. Doğan "Döviz Kuru Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Örneği" Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,2005,Cilt: 15, Sayı: 2.,s.226-227

malların fiyatları üzerinde de etki sahibidir. İhraç mallarının üretimi için kullanılan ham petrol girdisindeki hareketler, rekabet gücünün zayıf olmasından dolayı üretici tarafından satış fiyatına tam olarak yansıtılmamaktadır. Bu durumdan petrol ithal eden ülkelerin ödemeler dengesi negatif etkilenmekte, böylece ithal mallar görece olarak pahalalanmakta ve dolayısıyla reel gelir azalmaktadır. Bu durumda tepki olarak piyasalarda, maliye ve para politikaları değişmezken petrol fiyatlarının yükselmesi rezerv ihtiyacını artırarak paranın değerinin düşmesine sebep olabilmektedir. Dünya petrol fiyatlarında ortaya çıkan şok dalgalanma reel döviz kurlarının düşmesine neden olarak ters yönde etki yapmakta ve bu etki daha önceki veri ve hesaplamalara göre yaklaşık 11 dönem sürmektedir. Reel döviz kurunda yaşanan değişimlerin yaklaşık %21'i de dünya petrol fiyatları tarafından açıklanmaktadır. Petrol piyasası oligarşik yapısı nedeniyle spekülasyona açık bir piyasadır. Buradaki hareketler, döviz kurları piyasasında teoride öngörülemeyen döviz kuru hareketlerine yol açabilmektedir.¹⁴⁶

¹⁴⁶ S. Güneş, P. Gürel ve B. Cambazoğlu, "**Dış Ticaret Hadleri, Dünya Petrol Fiyatları Ve Döviz Kuru İlişkisi, Yapısal Var Analizi: Türkiye Örneği**" Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, , Cilt 9, Sayı 2 , s.13, 2013

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. TARİHSEL GELİŞİMİ İLE TÜRKİYE'DE DIŞ TİCARET DENGESİ VE CARİ AÇIĞIN SEYRİ

4.1. OSMANLI İMP. DÖNEMİ DIŞ TİCARET ANLAYIŞI (1830- 1923)

Dışa açık ekonomilerin; farklı devlet yönetimi anlayışlarının olması dolayısıyla devlet işleyişlerinin farklı yürütülmesi, ticaret yapılan ülkelerin para birimlerinin değişik olması ve içinde buldukları konjonktürel ortamın farklı yansımalara sebep olması, ülkelerin kendi bünyelerinde değişik politikalar uygulamalarında temel neden olmuştur.¹⁴⁷ Osmanlı İmp. kuruluşundan bu yana Türkiye Cumhuriyeti Devleti de uluslararası ticaret kararlarında kendi özelliklerine göre farklı kararlar almıştır. Bunun en önemli sebebi, dönemsel olarak ortaya çıkan ekonomik darboğazların dış ticaret politikaları üzerinde manevralar yapmaya sebep olmasıdır.

4.1.1. Osmanlı İmp.'da İlk Ticaret Politikaları (1830–1914)

Bu dönemde Osmanlı dış ticaret politikası ihracatı caydırıcı ithalatı teşvik edici bir dış ticaret politikası benimsemiştir. Buradaki hedef ülke sınırları içindeki mal bolluğunu sağlayarak fiyatlardan sağlanacak kara sahip olmaktır. Bu politika gereği ihraç mallarına yüksek oranlı vergiler konmuş ve hatta bazı malların ihracı yasaklanmış, ithalata ciddi teşvikler yapılmış gümrük vergilerinde önemli indirim uygulamaları olmuştur. Yapılan bu politik uygulamaların yanında 1838'de İngiltere ile imzalanan Balta Limanı Anlaşması ve sonraki yıllarda Fransa gibi diğer Avrupa ülkeleriyle de imzalanan ticaret anlaşmaları bu devletlere Kapitülasyonlar dışında gümrüklerde de birçok ayrıcalık sağlamış, Osmanlı'yı cazip bir ticaret limanı haline getirmiştir. Sanayileşen Avrupa ülkeleri açısından bu durum Osmanlı'nın açık bir pazar olarak algılanmasını sağlamıştır.¹⁴⁸

Avrupalının sanayileşme sürecine devam ederken uyguladığı ekonomi teorisi olan ulusal üretimi destekleyerek ihracatı arttırmaya çalışan bu politikalar Osmanlı'nın korumacı ticaret politikalarına aykırı yapıdaydı ve bu yapı dış ticaretini kötüye doğru götürüyordu. Bu dönemde dünya toplam ihracat hacminde az bir paya sahip olan Osmanlı Avrupa'da toprak kullanımını yönteminde ve ekonomik gelişimde önemli katkıya sahiptir.

Bu dönem Osmanlı dış ticaret politikasının ilk önceliği temel ihtiyaçlar için kullanılan malları engellemek ve vergilerden sağlanan gelirleri yükseltmektir. Avrupalı devletlerin uygulamış olduğu politikalar ise Osmanlı'nın tersine ihracatı

¹⁴⁷ Hüseyin Şahin "Türkiye Ekonomisi, Tarihsel Gelişimi ve Bugünkü Durumu", Ezgi Kitabevi, Bursa, 1997, s.497

¹⁴⁸ Celal T. Güven. "Cumhuriyetin 75. Yıldönümünde Dış Ticaretimizin Geçmişi ve Bugünü", Dış Ticaret Dergisi, 1998, 3 Özel Sayı, s.26-41

arttırıcı, ithalatı daraltıcı politikalar olmuştur. Dış rekabette mukayeseli üstünlüklere sahip olmayı hedeflemişlerdir.¹⁴⁹

Osmanlı Devleti'nde bu politik uygulamalar 19'uncu yüzyılın sonlarına kadar sürdürülmüştür. Sonrasında ise hane halkı üretimini dış rekabete karşı korumak amacıyla ithal ürünler üzerinden vergi alınmaya başlanmıştır. Böylelikle kamu gelirleri de arttırılmaya çalışılmıştır. 1886 yılında %8 olarak belirlenen ithal ürünlerin vergi oranlarına karşılık ihraç malların vergi oranları her yıl %1 azaltılması şeklinde uygulama başlatılmıştır. Ayrıca Dûyun-u Umumiye için kullanılacak ithal malların vergi oranlarında %3 artış yapılması kararlaştırılmıştır.¹⁵⁰

1830'lu yıllarda Osmanlı ihracatında en fazla pay alan ülkeler sırasıyla Avusturya, İngiltere, Fransa, Rusya ve Almanya olmasına karşın, bu sıralama 1900'lü yıllarda İngiltere, Fransa, Almanya, Avusturya ve Rusya olarak değişmiştir. Bu veriler Osmanlı'nın bahsedilen dönem için dış ticaret yapısının nereye doğru hareket ettiğini anlamamıza yardımcı olur.

¹⁴⁹ Bruce MCGOWAN," **Economic Life in Ottoman**" Europ Cabrige University, New York,1981, s.7

¹⁵⁰ Yakup Kepenek ve Nurhan Yentürk" **Türkiye Ekonomisi** ",(17. Baskı). İstanbul, Remzi Kitabevi.2005,s.21

Tablo 9: 1830–1911 Osmanlı İhracatı ve Başlıca Ükelere Göre Dağılımı

İHRACAT	Milyon Sterlin	İngiltere (%)	Fransa (%)	Almanya (%)	Avusturya (%)	Rusya (%)
1830–32	4	13	14	2	31	13
1840–42	5	20	17	2	29	10
1850–52	9	20	16	1	28	8
1860–62	12	24	30	1	17	10
1870–72	19	27	25	0	14	15
1880–82	15	24	28	1	6	14
1890–92	18	26	25	4	6	4
1900–02	20	26	19	7	8	4
1908–11	26	18	14	11	8	4

1830–1911 yılları arasında Osmanlı ithalatı artışa geçmiştir. Osmanlı'nın en yoğun ithalat yaptığı ülkeler 1830 yılından itibaren; Rusya, İngiltere, Avusturya, Fransa ve Almanya olarak sıralanırken 1900'lü yıllardan itibaren İngiltere; Avusturya, Almanya, Fransa ve Rusya olarak değişmiştir. Dış ticaret kalemlerinin birlikte artma eğilimine rağmen Birinci Dünya Savaşı'na kadar ithalatın artış hızı ihracattan daha yüksek olmuştur. Bunun sonucunda da Osmanlı Devleti'nin dış ticaret açıkları giderek artmıştır.

Tablo 10: 1830–1911 Osmanlı İthalatı ve Başlıca Ükelere Göre Dağılımı

İTHALAT	MilyonSter lin	İngiltere (%)	Fransa (%)	Almanya (%)	Avusturya (%)	Rusya (%)
1830-32	4	19	10	3	17	31
1840-42	6	29	9	5	22	17
1850-52	10	26	9	10	26	14
1860-62	13	27	12	10	17	12
1870-72	22	32	12	14	13	9
1880-82	15	45	12	2	12	10
1890-92	19	36	12	10	10	10
1900-02	20	30	10	10	15	10
1909-11	38	24	8	14	14	9

4.1.2. Dünya Savaşı Sonrası Dış Ticaret Politikaları (1914–1923)

Osmanlı İmp.'nün son dönem dış ticaret politikası kendi kararlarından çok diğer devletlerin baskıları altında alınan kararlardan oluşmuştur. I.Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine Osmanlı Devleti kapitülasyonları tek taraflı olarak kaldırdığını açıklamış ve gümrük vergilerini de değer üzerinden %15-16 olarak belirlediğini bildirmiştir.¹⁵¹

Endüstri Devriminin başlaması ve Batılı devletlerin kapitülasyonları Osmanlı'nın aleyhine kullanması dolayısıyla uygulanan politikalar yeterli olmamıştır. Sorunları çözemeyen Osmanlı ciddi dış ticaret açıkları ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Gerçekleşen dış ticaret açıkları dolayısıyla Osmanlı'nın yıkılış süreci hızlanmıştır.¹⁵²

Osmanlı dünyada geri kalmış bir tarım ekonomisi olarak tanınmaktan kurtulamamıştır. Nitekim I. Dünya Savaşı sonrası tarım sektörü dış ticaret gelirlerinin %83 üne tekabül etmekteydi. Cumhuriyetin kuruluş zamanına kadar ülkede tam anlamıyla temel bir sanayi kurulamamıştır. Hammadde ve tarımsal ürünleri işleyemeyen, işlenmiş olan mal ve gıdaları satın alan Avrupa ile rekabet etme gücü düşük bir ülke profili vardı.

Osmanlı devleti yapısı itibariyle dışa açık özellikte olduğundan dış dünyanın konjonktürel hareketliliği karşısında duyarlıdır. Bu dışa açık hassas yapının yanında devletin son döneminin iyi karışıklıklarla geçmesi ve savaşlar yüzünden dış ticaretinin gelişmemesi, gümrüklerde dışarıya tanınan imtiyazlar ekonomik gelişmeyi engellemiş ve üretim artışı sağlanamamıştır. Aslında bütün bunların temel sebebi devletin uyguladığı dış ticaret politikasıdır. Devlet ithalatı ihracata karşı daha fazla desteklemiş ve teşvik etmiştir.

4.2. CUMHURİYET DÖNEMİ DIŞ TİCARET POLİTİKALARI

4.3. 1923- 1938 Yılları Dış Ticaret Politikaları

Dünya Savaşı sonrası toprakların büyük bir kısmı kaybedilmiş ve yeni Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunu için yapılan Kurtuluş Savaşı, Osmanlı İmparatorluğunun zaten iyi durumda olmayan ekonomisini daha da zora sokmuş. Bu bakımdan, Türkiye Cumhuriyeti hükümetlerinin karşılaştıkları en zor ekonomik şartlar kuruluş yılları olarak belirtebileceğimiz 1923-1938 dönemi olmuştur.

Türkiye'yi gelişmiş ülkeler düzeyine taşımak için uygulanacak yeni ekonomik hareket 1923' de İzmir'de yapılan İktisat Kongresi ile başlatılmıştır. Özel sektör, bu hareketin lokomotifi olarak düşünülmüş ve bu yönde yatırımların yapılması özendirilerek iktisadi kalkınma sağlanmaya çalışılmıştır.

¹⁵¹ Kepenek ve Yentürk, a.g.e.2005, s.21

¹⁵² Erdoğan Alkin, " *Turkey's International Economics Relations*", Güryay Yayınları, İstanbul,1983,s.2

Türkiye bu dönemde yabancı sermayeyi ve girişimcileri çekecek cazibe ve güvene sahip olamadığından kalkınmaya yetecek kadar yatırımı temin edememiştir. Yerli yatırımcıların yeterli sermaye gücüne sahip olmaması yabancı yatırımcıya ihtiyaç duyulmasına sebep olmaktadır.¹⁵³

Şubat 1923'de gerçekleştirilen İzmir İktisat Kongresi'nde ağır ekonomik koşullar altında kurulan Cumhuriyetin nasıl bir ekonomi politikası uygulayacağı belirlenmekteydi. Kongrenin iki ana sebepten ötürü toplanmıştı. Bunlardan ilki; tüccar, sanayici, çiftçi ve işçi kesimi gibi tüm ekonomik aktörlerin problemlerine topyekün bakabilmek, ikinci sebep ise yabancı sermayeye sahip dış aktörlere bilgi kaynağı sağlayabilmektir.¹⁵⁴

1927 yılında çıkarılan "Teşvik-i Sanayi Kanunu" ile sanayi üretimi çeşitli imtiyazlar sağlanarak desteklenmiştir. Bir yandan tarımsal araç ve gereçlerin ithalatında gümrük muafiyetleri verilirken, diğer yandan yerli üretim ve sanayi dış rekabetten korumak için iplik ve kumaş, şeker, un ve diğer gıda maddeleri, deri ve ağaç mamulleri ve çimento gibi maddelerin ithalatına caydırıcı olması maksadıyla yüklü gümrük vergileri konmuştur.

Cumhuriyetin ilk yılında ihracat yaklaşık 51 milyon dolar, ithalat ise 87 milyon dolar olup, ihracatın ithalatı karşılama oranı %58,5, ihracatın GSMH 'ya oranı %9,1, ithalatın GSMH 'ya oranı ise %15,5 olarak gerçekleşmiştir.1923 yılında toplam ihracatımız içinde tarımın payı %88, madencilik payı %3, sanayinin payı ise %9 olmuştur.

Aynı yıl toplam ithalatın sektörler itibariyle verileri, tarım için %0,1, sanayi için %94,6 ve madencilik için %5,3'dür.Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye, dış ticaretinin önemli kısmını gelişmiş ülkelerle yapmıştır.¹⁵⁵

Cumhuriyetin kuruluş döneminde dışa bağımlı ekonomik yapımızın olması dolayısıyla dışa açık bir ekonomi izlenimi vermekteydik.

Bu dönemde dışa açık liberal bir ekonomik görünüm söz konusudur, bunun bir sebebi de Lozan Barış Anlaşması'nda beş yıl boyunca gümrük tarifelerinin arttırılamayacağına belirtilmesidir.¹⁵⁶

¹⁵³ İlhan Uludağ, Erişah Arıcan, "Türkiye Ekonomisi Teori, Politika, Uygulama", Der Yayınları, İstanbul, 2003, s.3-4

¹⁵⁴ Kepenek ve Yentürk, a.g.e., 2005, s.32-33

¹⁵⁵ Şahin, a.g.e. 2009, s.43 -44

¹⁵⁶ Uludağ ve Arıcan, a.g.e.,2003, s.5

Tablo 11:Dış Ticaret Göstergeleri, 1923–1929 (bin\$)

YILLAR	İhracat		İthalat		Dış ticaret dengesi	Dış ticaret hacmi	İhracatın ithalatı karşılama oranı %
	Değer	Değişim %	Değer	Değişim %	Değer	Değer	
1923	50 790		86 872		- 36 082	137 662	58,5
1924	82 435	62,3	100 462	15,6	- 18 027	182 897	82,1
1925	102 700	24,6	128 953	28,4	- 26 253	231 653	79,6
1926	96 437	-6,1	121 411	-5,8	- 24 974	217 848	79,4
1927	80 749	-16,3	107 752	-11,3	- 27 003	188 501	74,9
1928	88 278	9,3	113 710	5,5	- 25 432	201 988	77,6
1929	74 827	-15,2	123 558	8,7	- 48 731	198 385	60,6

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046(Erişim tarihi:3.07.2015)

Tablodan da anlaşılacağı üzere 1923 den 1929 a kadar ithalat hacmi ihracat hacmini aşmıştır. Özel kesimin üretimini arttırmayı hedefleyen vergi indirimleri yapılmıştır.¹⁵⁷

Uygulanan liberal politikalar istenilen başarıyı sağlayamayınca farklı uygulamalara yönlenmiştir. Dünya ticaretindeki hareketlilik, yurt içi yatırımcıların sermayelerinin kıtlığı ve yatırım ortamındaki yetersizlikler özel sektörü canlandıramamış dolayısıyla 1930'dan sonra iktisadi kalkınma için devlet kendi harekete geçmiştir.¹⁵⁸

Türkiye de, 1929 da gerçekleşen Dünya Ekonomik Buhranından olumsuz yönde etkilenmiştir. Dünyada meydana gelen bu konjonktürel etkiden korunmak ve ekonomik kalkınma hedeflerinin sapmadan gerçekleşmesini sağlamak için hükümetler bir dizi önlemler almak durumunda kalmışlardır. 1929 yılında yaşanan Büyük Buhranın etkisiyle bütün dünya ekonomileri gibi Türkiye de ithalatta ciddi daralmalar yaşamış, dış ticaret hacminde büyük daralma meydana gelmiştir. 1923-1929 yılları arasında dış ticaret açığı meydana gelirken koruma amaçlı uygulanan politikalar sonucu 1930-1938 döneminde dış ticaret fazlası oluşmuştur. 1930'lu yılların başlarında hükümet, sadece ihracat geliriyle ödeyebileceği kadar ithalat yapılmasına müsaade etmiştir. 1931 yılında ithal mallar üzerine kota konulmuş ve

¹⁵⁷ Lerzan Özkale, M.Özgür Kayalica “*Dış Ticaretin Yapısal Değişimi,Çeşitli Yönleriyle Cumhuriyetin 85’inci Yılında Türkiye Ekonomisi*”, Ed.Gülen Elmas Arslan, Ankara, ss.355-382.

¹⁵⁸ Mehmet E. Palamut, Filiz Giray, “*Cumhuriyetten Günümüze Yaşanan Mali Krizler ve Uygulanan Politikalar*”, Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı, 2001, Sayı 41, s.20-34.

ihracat kontrol altında tutulmaya başlanmıştır. Bu tedbirler Cumhuriyet dönemi ekonomi politikasında korumacılığın başlangıcı sayılmaktadır.

Tablo 12:Dış Ticaret Göstergeleri, 1930-1939 (bin \$)

YILLAR	İhracat		İthalat		Dış ticaret dengesi	Dış ticaret hacmi	İhracatın ithalatı karşılama oranı %
	Değer	Değişim %	Değer	Değişim %	Değer	Değer	
1930	71 380	-4,6	69 540	-43,7	1 840	140 920	102,6
1931	60 226	-15,6	59 935	-13,8	291	120 161	100,5
1932	47 972	-20,3	40 718	-32,1	7 254	88 690	117,8
1933	58 065	21,0	45 091	10,7	12 974	103 156	128,8
1934	73 007	25,7	68 761	52,5	4 246	141 768	106,2
1935	76 232	4,4	70 635	2,7	5 597	146 867	107,9
1936	93 670	22,9	73 619	4,2	20 051	167 289	127,2
1937	109 225	16,6	90 540	23,0	18 685	199 765	120,6
1938	115 019	5,3	118 899	31,3	- 3 880	233 918	96,7
1939	99 647	-13,4	92 498	-22,2	7 149	192 145	107,7

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046(Erişim tarihi:03.07.2015)

1933-1938 yılları arasında I. Beş Yıllık Sanayi Kalkınma Planı uygulanmış, ve devlet iktisadi hayatta fiilen rol almıştır.

Hükümet Temmuz 1931'de kabul edilen yasa ile ithal ürünler üzerine kota koyma yetkisini eline almıştır. Böylece ürünlerin özelliklerine ve kullanım alanlarına göre nasıl kısıtlamalar getirileceği belirlenmiştir. Tarım ve sanayi üretimi için gerekli bazı ara mal ya da girdilere ve sağlık sektöründe kullanılan ürünlere kota konulmaması gerektiği, muadili ülke içinde bulunabilecek malların ithalatının yasaklanması gerektiği ve ülke içinde üretilen ancak üretim malzemelerini dışarıdan temin eden mallar için kota konulması kararlaştırılmıştır. Ayrıca 1930'dan itibaren ithal ikameci dış ticaret politikasını sanayileşme politikasına uygun olarak şekillendirilmiştir.¹⁵⁹

I. Beş Yıllık Sanayi Kalkınma Planı'nı çerçevesinde 1933'de önemli ticari mallar üzerinde ciddi vergi artışları yapılmıştır. Bu değişikliklerle hükümet gerçekleştireceği ticari anlaşmalarda güçlü durma imkânı bulmuştur. Nitekim bu tarihten itibaren

¹⁵⁹ Burcu Kılınc Savrul vd., ''Osmanlı'nın Son Döneminden Günümüze Türkiye'de Dış Ticaretin Gelişimi'' Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi,2013,sayı 8(1) ,s.64)

Türkiye, dış ticaretinde en çok yer alan ülkelerle karşılıklı gümrük tarife indirimlerinin olduğu anlaşmalar imzalamıştır.¹⁶⁰

4.2.2. 1938 – 1960 Yılları Dış Ticaret Politikaları

II. Dünya Savaşı'nın etkisiyle 1939 yılından itibaren dış ticaret hacminde daralma başlamıştır. 1938 yılında 234 milyon dolar olan dış ticaret hacmi, 1940 yılında 131 milyon dolara kadar gerilemiştir. İthalattaki ise %43 oranında azalmıştır. Bu tarihten sonra dış ticaret uluslararası ekonomik şartlardan daha fazla etkilenmiştir. İthalat daraltılarak ihracat artırılmak istenmiş böylece dış ticaret fazlası verilmesi hedeflenmiştir. Ancak savaş ortamından dolayı ihracat, ulusal paranın aşırı değerlendirilmesi ve ihracattan da vergi alınması sebebiyle ciddi oranda düşmüştür.

Ancak ithalattaki daralmanın ihracattaki daralmadan fazla olması sebebiyle dış ticaret dengesi pozitif etkilenmiştir.

Savaş yıllarında, dış ticaret fazlalarının ortaya çıkma sebebi ihracatın artırılmasından çok ithalatın kısılmasıdır. Çünkü savaş ortamında ihracat yeteri kadar artırılamamıştır.

Aşağıdaki tabloya bakıldığında 1940 ihracat hacminde bir önceki yıla göre %18,8 azalma gerçekleşmişken aynı dönemde ithalat hacminde %45,9 daralma gerçekleşmiştir. 1930'da uygulamaya konan dış ticaret politikaları sayesinde 1939-1946 arası yıllarda dış ticaret fazlası gerçekleşmiştir.

Tablo 13:Dış Ticaret Göstergeleri, 1940-1946 (bin \$)

YILLAR	İhracat		İthalat		Dış ticaret dengesi	Dış ticaret hacmi	İhracatın ithalatı karşılama oranı %
	Değer	Değişim %	Değer	Değişim %	Değer	Değer	
1940	80 904	-18,8	50 035	-45,9	30 869	130 939	161,7
1941	91 056	12,5	55 349	10,6	35 707	146 405	164,5
1942	126 115	38,5	112 879	103,9	13 236	238 994	111,7
1943	196 734	56,0	155 340	37,6	41 394	352 074	126,6
1944	177 952	-9,5	126 230	-18,7	51 722	304 182	141,0
1945	168 264	-5,4	96 969	-23,2	71 295	265 233	173,5
1946	214 580	27,5	118 889	22,6	95 691	333 469	180,5

Kaynak: [http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046\(03.07.2015\)](http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046(03.07.2015))

¹⁶⁰ Yahya S TEZEL, "Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi", 3.Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.1994,s.167-174

Cumhuriyet döneminin ilk devalüasyon kararı 1946'da verilmiştir. Yeni döneme uyum sağlanabilmesi için yapılan uygulama, ihracatın artırılmasına ithalatın daraltılmasına yönelik önlemleri kapsamıştır. Savaş zamanı ortaya çıkan enflasyonist baskının elimine edilmesini sağlayarak ihracatı arttırıp eldeki mal stoklarının ihraç edilebilmesine böylelikle ihracat gelirlerinin arttırılarak dış ticaret fazlası sağlanmasına çalışılmıştır. Ancak kambiyo politikası bu amaca ters bir durum oluşturmuştur. TL'nin değeri yükseltilmiş, gelir sağlamak amaçlı ihracat geliri üzerine vergi konulmuş, dolayısıyla ihracat, hem miktar hem de değer olarak düşmüş, devalüasyonun istenilen faydayı sağlayamamasına neden olmuştur.¹⁶¹

II. Dünya Savaşı sonrası IMF'ye üyelik Türkiye'nin dış dünya ile bağlantılarını ilerletmek için iyi bir fırsat olmuştur. Üyelik süreci sonrası Türkiye, dış ekonomik değişikliklere daha hassas tepkiler vermeye başlamıştır.¹⁶²

Tablo 14:Dış Ticaret Göstergeleri, 1947-1960 (bin \$)

YILLAR	İhracat		İthalat		Dış ticaret dengesi	Dış ticaret hacmi	İhracatın ithalatı karşılama oranı %
	Değer	Değişim %	Değer	Değişim %	Değer	Değer	
1947	223 301	4,1	244 644	105,8	- 21 343	467 945	91,3
1948	196 799	-11,9	275 053	12,4	- 78 254	471 852	71,5
1949	247 825	25,9	290 220	5,5	- 42 395	538 045	85,4
1950	263 424	6,3	285 664	-1,6	- 22 240	549 088	92,2
1951	314 082	19,2	402 086	40,8	- 88 004	716 168	78,1
1952	362 914	15,5	555 920	38,3	- 193 006	918 834	65,3
1953	396 061	9,1	532 533	-4,2	- 136 472	928 594	74,4
1954	334 924	-15,4	478 359	-10,2	- 143 435	813 283	70,0
1955	313 346	-6,4	497 637	4,0	- 184 291	810 983	63,0
1956	304 990	-2,7	407 340	-18,1	- 102 350	712 330	74,9
1957	345 217	13,2	397 125	-2,5	- 51 908	742 342	86,9
1958	247 271	-28,4	315 098	-20,7	- 67 827	562 369	78,5
1959	353 799	43,1	469 982	49,2	- 116 183	823 781	75,3
1960	320 731	-9,3	468 186	-0,4	- 147 455	788 917	68,5

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046(Erişim tarihi:03.07.2015)

¹⁶¹ Cihan Bulut, *"Ekonomik Yapı ve Politika Analizi"*, Der Yayınları, İstanbul.2006,s.112

¹⁶² Sumru Altuğ, *"Türkiye'de Büyüme, Yapısal Dönüşüm ve Dış Ekonomik Gelişmeler"*, Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları, 2006, Sayı1, s. 3-11

1946'da ithal mallar üzerine konan fiyat ve miktar kısıtlamalarının kaldırılması ithalatta artış sağlamıştır. İthal mallarına olan talep, 1950'den itibaren yapılan yabancı yatırım ve hibelerin sayesinde oluşan tüketim eğilimi artışı ve ithal girdi bağımlı üretim yapısı nedenleriyle artmıştır. İthalattaki artış 1953'e kadar devam etmiştir. Daha sonra tekrar kısıtlamalar yapılmıştır. İthalatı daraltacak politika uygulamalarından az da olsa sonuç alınmasına rağmen eş zamanlı olarak ihracatta da bir daralma gerçekleşmesinden kaynaklı dış ticaret açığı sorununun devam ettiği gözlenmektedir.¹⁶³

İthalatı kısıtlayacak politika uygulamaları 1953'den 1958'e kadar devam etmiştir. Temel hedef artan ticaret açığın önüne geçebilmek olmuştur. Milli Koruma Yasası yeniden gündeme gelmiş hükümet ekonomiye müdahale gücünü arttırmıştır. Sonuç itibariyle bu uygulamalar işe yaramış ve dış ticaret açığı azalmıştır. İthalatta gerçekleştirilen bu daralma aynı zamanda dışa bağımlı üretim yapısı nedeniyle sanayide de daralmaya sebep olmuştur.¹⁶⁴

1956'dan sonra katlı kur sistemine geçilmiş ödemeler dengesi iyileştirilmeye çalışılmıştır. 1954'ten sonra tarıma dayalı üretim yapısına sahip ülkemizin üretim hacmindeki daralma büyüme hızını yavaşlatmış ve eflasyonist baskı başlamış. ABD'nin yaptığı transferleri kısması döviz darlığına sebep olmuş ve bütün bu ortam Hükümetin, 4 Ağustos 1958 tarihinde İstikrar Kararlarını imzalayarak devalüasyon yapmasına sebep olmuştur. Türkiye'de ilk kez en kapsamlı istikrar kararları, 1958 yılında yürürlüğe konulmuştur. Ekonomik istikrar programı temel olarak TL'nin devalüe edilmesi, ithalat önündeki engellerin yumuşatılması, para arzının ve bütçe harcamalarının kısılması, Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) ürün ve hizmetlerinin fiyatlarının yükseltilmesi konularını kapsamaktadır.¹⁶⁵

4.3.3. 1960-1980 (Planlı Sanayileşme ve Kalkınma) Dış Ticaret Politikaları

1980'lere kadar devam eden bu planlar 1930'larda uygulanan kısmi kalkınma planlarından daha kapsamlı olarak oluşturulmuştur. Sanayileşme sürecinin tamamlanması bu dönemin amacı olmuştur. Bundan dolayı ekonomide sanayi ve hizmetlerin ağırlığının bu dönemde arttığı görülür. 1960-79 yılları arasında hiç küçülme yaşanmamış büyüme hızı ortalama %6 olarak gerçekleşmiştir.¹⁶⁶ Bu büyümenin en önemli tetikleyicisi uygulanan sanayi ve hizmet politikalarıdır.

¹⁶³ Özkale ve Kayalıcı, a.g.e. 2008, s.360

¹⁶⁴ A. Osman Balkanlı "*Küresel Ekonominin Belirleyici Faktörleri Üzerine*", Uludağ Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2002, Cilt XXI, Sayı 1, s. 13-26.

¹⁶⁵ Kepenek ve Yentürk, a.g.e. 2005, s.122

¹⁶⁶ Kılınc Savrul vd, a.g.e.2013, sayı 8(1) ,s.68)

1963 yılı başından itibaren Türkiye’de Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı uygulanmaya başlamıştır.

Tablo 15:Dış Ticaret Göstergeleri, 1963-1980 (bin \$)

YILLAR	İhracat		İthalat		Dış ticaret dengesi	Dış ticaret hacmi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı %
	Değer	Değişim %	Değer	Değişim %	Değer	Değer	
1963	368 087	-3,4	687 616	11,0	- 319 529	1 055 703	53,5
1964	410 771	11,6	537 229	-21,9	- 126 458	948 000	76,5
1965	463 738	12,9	571 953	6,5	- 108 215	1 035 691	81,1
1966	490 508	5,8	718 269	25,6	- 227 761	1 208 777	68,3
1967	522 334	6,5	684 669	-4,7	- 162 335	1 207 003	76,3
1968	496 419	-5,0	763 659	11,5	- 267 240	1 260 078	65,0
1969	536 834	8,1	801 236	4,9	- 264 403	1 338 070	67,0
1970	588 476	9,6	947 604	18,3	- 359 128	1 536 081	62,1
1971	676 602	15,0	1 170 840	23,6	- 494 239	1 847 442	57,8
1972	884 969	30,8	1 562 550	33,5	- 677 581	2 447 519	56,6
1973	1 317 083	48,8	2 086 216	33,5	- 769 133	3 403 299	63,1
1974	1 532 182	16,3	3 777 501	81,1	-2 245 319	5 309 683	40,6
1975	1 401 075	-8,6	4 738 558	25,4	-3 337 483	6 139 633	29,6
1976	1 960 214	39,9	5 128 647	8,2	-3 168 433	7 088 862	38,2
1977	1 753 026	-10,6	5 796 278	13,0	-4 043 252	7 549 304	30,2
1978	2 288 163	30,5	4 599 025	-20,7	-2 310 862	6 887 187	49,8
1979	2 261 195	-1,2	5 069 432	10,2	-2 808 236	7 330 627	44,6
1980	2 910 122	28,7	7 909 364	56,0	-4 999 242	10 819 486	36,8

Kaynak: [http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046\(03.07.205\)](http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046(03.07.205))

İlk başta tüketim malları ithalatının payı oldukça büyükken, dönem içinde ithalat mallarının yapısı hammadde ağırlıklı olmaya başlamıştır. İvme kazanan ithalat nedeniyle dönemin başında ihracatın ithalat karşılama oranı 1960’da yüzde 69 dan, 1980’de yüzde 37’ye düşmüştür.

İthal ikameci sanayileşme süreci, Türkiye için ithal girdi bağımlılığından dolayı olması gerekenin aksine ödemeler dengesine bozucu yönde etki yapmıştır. İhrac edilecek ürünleri üretmeye yönelik ithal girdi artışı yerine iç talebi karşılayacak piyasada dolaşacak ithal mal girişi artmıştır. Dolayısıyla yerli üreticiye gerekli olan

döviz sağlanamamış, ihraç mallarından gelen döviz dış ticaret hadlerini iyileştirmeye yetmemiştir.¹⁶⁷

Planlı dönemin dış ticaret bilançosundaki ana kalemleri incelendiğinde, dışa açıklık derecesindeki gelişimin zaman içinde düştüğü görülür. Bu ülkenin dışa ticari olarak kapandığını gösterir.1963-79 yılları arasında milli gelirdeki artış yıllık bazda hem ihracattaki hem de ithalattaki artıştan daha yüksek seyretmiştir. İthalat doğrudan döviz yeterliliğine bağlıyken, ihracat da ithalata dayalı sanayi ürünleri kanalıyla döviz yeterliliğine bağlıdır. Bu nedenle döviz varlığı ülkeyi dışa bağımlı hale getirmiştir. Başlangıçta amaçlanan kendine yeterlilik bütütün ülkeyi dışa karşı bağımlı hale getirmiştir. İhracatın ithalatı karşılama oranı bu dönemde büyük miktarlarda düşüş göstermiştir.¹⁶⁸

Planlı dönemde gerçekleştirilen bir diğer uygulama da ülke içi üretimin korunması amacıyla ithal mallara koyulan kota ve vergi oranlarıdır. Buna rağmen 1977'den itibaren ekonomide döviz krizi çıkmıştır.

Mart 1978 ve Nisan 1979'da ayrı ayrı ekonomik istikrar programları yürürlüğe konmuştur. Bu programlardaki esas amaç, ödemeler dengesinde gerçekleşen açıklarının finanse edilebilmesi, enflasyonist etkinin egale edilebilmesi, KİT'lerin kendini finanse edebilecek hale gelmesi ve bütçe üzerindeki zorlayıcı etkilerinin azaltılması sayılabilir.¹⁶⁹

4.3.4. 1980 – 1995 Yılları Dış Ticaret Politikaları

Dışa açılmaya yönelik uygulamalar 1980'den itibaren başlamıştır. İthal ikameci politikalar 24 Ocak 1980 kararları ile terk edilmiş, yerine ihracata ağırlık veren sanayileşme politikası ile önemli gelişme sağlanmıştır.

24 Ocak 1980 Kararlarını şu şekilde özetleyebiliriz;¹⁷⁰

- İthalatın serbestleştirilmesi,
- “gerçekçi” esnek kur uygulamasına geçilerek TL'nin aşırı değerlenmesini engelleyebilmek,
- İhracata finansman ve sigorta konularında kurumsal destek sağlanarak ihracatın ve yabancı sermayenin teşviki
- Sübvansiyonların azaltılması ile fiyat kontrollerinin kaldırılması,
- Serbestleştirilen faiz oranları

¹⁶⁷ Fikret Başkaya, “*Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü*”, Maki Basın Yayın, Ankara,2004,s.57

¹⁶⁸ Doç. Dr. Metin Toprak ,”*Cari açık; Türkiye ve Dünya Deneyimi*, ADAM Yayınları, Ankara, 2008,s.23

¹⁶⁹ Şahin, a.g.e. 2009, s.187

¹⁷⁰ Uludağ , a.g.e. 2003, s.47-48

- TL'ye yapılan %48'lik devalüasyon ile dolara göre değerinin 47 TL'den 70 TL'ye indirilmesi.

Türkiye 24 Ocak Kararları ile Türkiye ekonomisi kalkınmasını ihracat politikalarına dayayan büyüme sürecine girmiş ve ayrıca dışa açıklığının artırılması ile serbest piyasa kurallarının tam anlamıyla uygulamaya koymuştur. Bu dönemde, günlük döviz kuru uygulamasına geçilmiş, yabancı ülkelere gelecek yatırımlar teşvik edilmiş, ticaret serbest bırakılmış, ihracat desteklenmiştir. Bu destekler; kredi kolaylıkları, vergi indirimleri, serbest bölgelerin kurulması, ithalat yapan firmalara sağlanan gümrük muafiyetleri şeklinde sayılabilir. Böylece uygulanan bu politikalar Türkiye'nin rekabet gücünü arttırmıştır. Bu dönem para ve maliye politikası uygulamalarının temel amacı ihracat gelirlerini arttırmak olmuştur.

Piyasa sistemi yönünde bir zihniyet değişimi yaşanmıştır. Merkezi kararlar yerine, piyasa sistemi ile uyumlu ve piyasa güçlerini öne çıkaran uygulamalara gidildi. 1930'lu yıllarda başlayan, korumacı politikaların yerini dışa açık ekonomi modeli benimseyen ihracatın desteklendiği ve sanayi ürünlerinin ihracatının arttırılmaya çalışıldığı politika uygulamalarına geçilmiştir.

24 Ocak 1980'de gerçekleştirilen devalüasyonla ihracatın artması, nihai olarak da döviz gelirlerinin yükselmesi hedeflenmişti. Bu tarihten itibaren ihracatın ciddi oranda arttığı görülmektedir. Petrol fiyatlarındaki yükseliş ile orta doğu ülkelerinde satın alma gücünün artması, ihracatı arttırmak için yapılan teşvikler, ücretlerin enflasyonun altında tutulmasıyla iç talebin kısılması sonucu ihracatçı firmaların dış piyasaya açılması ve ülkenin sınır komşularımızla yaptığımız dış ticaretimizi arttırmasını hedefleyen politikalar ihracatın hızlanmasında olumlu etki yapmıştır.¹⁷¹

Bu saydığımız politikalar sonucu ihracat rakamları önemli oranda artış göstermiş, ancak ihracattaki artışla ithalattaki artış paralellik göstermiştir. Dolayısıyla dış ticaret açığı azaltılamamış nihai hedef sonuç olarak gerçekleştirilememiştir.

İhracattaki artışla beraber ithalattaki bu artışın temel sebebi ihracatta büyük paya sahip sektörlerin, üretim için gerekli hammadde ve yarı mamullerini hala dış ülkelere temin etmesi yani dışa bağımlı üretim yapısıdır. Bu yapı, dış ticaret dengesine olumsuz etki etmektedir. Dolayısıyla yapılabilecek en etkin politika uygulaması ihracat sektörüne hammadde ve yarı mamul ihtiyacını yerel kaynaklardan karşılayabilme gücünü sağlamak olacaktır.¹⁷²

¹⁷¹ Leyla Yaşar, "Türkiye'de cari açık sorunu ve etkileri:1980-2011 dönem", Sosyal Bilimler Fakültesi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas, 2013,s.59 (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**)

¹⁷² Günay Öztürk, "2000 Yılı Sonrası Türkiye'nin Cari Açık Sorunu", Sosyal Bilimler Fakültesi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2013,s.67 (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**)

Tablo 16:Dış Ticaret Göstergeleri, 1981–1994 (bin \$)

YILLAR	İhracat		İthalat		Dış ticaret dengesi	Dış ticaret hacmi	İhracatın ithalatı karşılama oranı %
	Değer	Değişim %	Değer	Değişim %	Değer	Değer	
1981	4 702 934	61,6	8 933 374	12,9	-4 230 439	13 636 308	52,6
1982	5 745 973	22,2	8 842 665	-1,0	-3 096 692	14 588 639	65,0
1983	5 727 834	-0,3	9 235 002	4,4	-3 507 168	14 962 836	62,0
1984	7 133 604	24,5	10 757 032	16,5	-3 623 429	17 890 636	66,3
1985	7 958 010	11,6	11 343 376	5,5	-3 385 367	19 301 386	70,2
1986	7 456 726	-6,3	11 104 771	-2,1	-3 648 046	18 561 497	67,1
1987	10 190 049	36,7	14 157 807	27,5	-3 967 757	24 347 856	72,0
1988	11 662 024	14,4	14 335 398	1,3	-2 673 374	25 997 422	81,4
1989	11 624 692	-0,3	15 792 143	10,2	-4 167 451	27 416 835	73,6
1990	12 959 288	11,5	22 302 126	41,2	-9 342 838	35 261 413	58,1
1991	13 593 462	4,9	21 047 014	-5,6	-7 453 552	34 640 476	64,6
1992	14 714 629	8,2	22 871 055	8,7	-8 156 426	37 585 684	64,3
1993	15 345 067	4,3	29 428 370	28,7	-14 083 303	44 773 436	52,1
1994	18 105 872	18,0	23 270 019	-20,9	-5 164 147	41 375 891	77,8

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046(Erişim tarihi:03.07.2015)

1980’li yıllarda başlayan dışa açılma 1990’lı yıllarda devam etmiştir. Özellikle dışa açık sektörlerde büyüme daha hızlı sağlanmıştır. Turizm ve tekstil başta olmak üzere, belli sektörler canlılığını devam etmiştir. Bu dönemde dışa açılabilen iller, “Anadolu Kaplanları” olarak anılmıştır.

1980’li yılların sonunda ihracatın GSMH’deki payı yüzde 12.8’e kadar çıkarken, 1990’lı yılların ilk yansında yüzde 8.5 dolayına kadar düşmüş; ancak ‘94 krizinden sonraki dönemde yeniden yüzde 13-14’lere doğru tırmanmıştır. İthalatın payı, ise yüzde 14 dolayından, yüzde 24 düzeyine çıkmıştır. Bu durum cari işlemler açığının arttırmış, ihracatın ithalatı karşılama oranı yüzde 50-60 bandına gerilemiştir.

5 Nisan 1994’ de yeni istikrar programı açıklanmıştır. 1980 ekonomik dönüşümü ile beraber daha sonraki yıllarda ortaya çıkan ekonomik sorunlar çözülmeye çalışılmıştır. Serbest piyasa ekonomisinin işleyişini iyileştirecek kurum ya da kuruluşların oluşturulmasına yönelik iktisadi düzenlemeler getirilmiştir.

1995’de AB ile imzalanan Gümrük Birliği Anlaşması, Türkiye ekonomisi için dışa açıklık sürecinde serbest ticaret anlamında önemli bir adım olmuştur.¹⁷³

GB anlaşması, tarafların serbest dolaşım hakkı ve diğer ülkelere yönelik ortak gümrük tarifesi uygulanmasını içermektedir.¹⁷⁴

1980 Ekonomik kararlarından sonra ağırlıklı olarak tarımsal ürünlerin ihrac edildiği ülkemizde dış ticaret yapısı sanayi mallarının ihracattaki payının artmaya başlaması şeklinde değişim sürecine girmiştir. Tarım sektörünün 1990’da toplam ihracat hacmi içindeki payı %18,4 iken 2000’de %7,8 ‘e gerilemiş, 1990’da toplam ihracatımızdaki sanayi ürünlerinin payı %79 iken 2000’de %91,2’ye çıkmıştır.¹⁷⁵

4.3.5. 1995 ve Sonrası Dış Ticaret Politikaları

İhracat yapısal olarak 1980 de tarım ürünleri ağırlıklıyken 1980-2002 dönemi içinde sanayi ağırlıklı hale geçmiştir. İthalatta da 1980 de payı %20 lerde olan yatırım malları dönem içinde 1993 den itibaren yükselme eğilimine girmiştir. İhracatın ithalatı karşılama oranı 1980-2002 dönemi için yıllık ortalama %64 dolayında gerçekleşmiştir. Türkiye’nin dünya ile olan dış ticareti, ekonomisindeki yapısal değişmeye paralel olarak sürekli OECD ülkeleri lehine artmıştır. İthalatta da benzer eğilim izlenmektedir ancak buradaki fark ithalatta ki paylarının çok daha büyü hacimli olmasıdır. Bunun sebebi de kuşkusuz ithal girdiye bağımlı bir üretim yapısına sahip olan ülkemiz ekonomik yapısıdır.

Ayrıca Türkiye’deki önemli sektörlerin hem ihracat hem de ithalat hacimlerinin yüksekliği, ihracatın ithalata bağımlılığını gösteren ciddi bir argümandır. Mesela ihracatta ilk sıralarda bulunan motorlu kara taşıtları, traktör, motosiklet gibi araçların ticaretinden 2005’de 9,6 milyar ABD Dolar ihracat geliri elde edilmiştir. Aynı yıl aynı araçların ticaretinden gerçekleşen ithalat ile yaklaşık 10,6 milyar ABD Dolarıdır.¹⁷⁶ Bu durum Türkiye’deki üretim yapısının montaja dayalı olduğunu, hammadde ve yarı mamul yönünden sanayileşmesinin tamamlanamamış olduğuna bir delildir.

İhracatın ithalata bağımlı olmasının esas sebebi ihracat mallarının ara mal ithalatına olan bağımlılığıdır. Türkiye’nin ihracat oranındaki artış 1994 dan 2004 e kadar dünyadaki ihracat oranındaki artıştan fazla olarak yıllık ortalama %12,5 dolaylarında artmıştır. Bu artış sayesinde Türkiye 1994’de %0.42 olan dünya ihracat hacmindeki payını 2004’de %0.70’e yükseltmiştir. Ancak bahsi geçen dönemde

¹⁷³ Özgür Tonus, “*Gümrük Birliği Sonrasında Türkiye’de Dışa Açıklık ve Sanayileşme*”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,2007, Sayı: 17, s.193-214.

¹⁷⁴ DTM, Avrupa Birliği ve Türkiye, DTM Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, Ankara,2007, s.314

¹⁷⁵ Necdet Serin “*Dış Ticaret ve Dış Ticaret Politikası, Türkiye Ekonomisi Sektöre I Analiz*”, İmaj Yayınevi, Ankara , 2001, s.311-312

¹⁷⁶ Ali Eşiyok “*Türkiye Ekonomisinde Üretimin ve İhracatın İthalata Bağımlılığı, Dış Ticaret Yapısı: Girdi-Çıktı Modeline Dayalı Bir Analiz*”, Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları, 2008, Sayı:1-2, s.140

ithalatın%14,3'lük artışı ile dünya ithalatındaki %7,6'lık artıştan daha fazla olduğu da dikkat çekmektedir.¹⁷⁷

1990-2006 döneminde, Türk dış ticareti önemli bir dönüşüm yaşamış geleneksel yapısı büyük oranda tasfiye edilerek üretim faktörleriyle paralel olmayan bir büyüme trendine girilmiştir.

Türkiye ekonomisi 2002'de başlayan hızlı bir büyüme ivmesi yakalamıştır.2002–2007 yılları arasında büyüme yıllık ortalama %6.8olarak gerçekleşmiştir. Ancak 2007'de ABD'de ortaya çıkan ekonomik krizden Türkiye de diğer ülkeler gibi nasibini almış ve olumsuz yönde etkilenmiştir.¹⁷⁸

Kamu ve özel kesimin gelirlerinin tüketilmeyen kısımları ile yaptıkları yatırım harcamaları çoğu zaman tasarruflarını aştığından ekonominin geneli için dış kaynak ihtiyacı doğmakta ve dolayısıyla Türkiye ekonomisi bir bütün olarak açık vermektedir.

2001 krizi öncesi ve sonrasında ülkemiz cari işlemler açığını kapatmak için uluslararası finansal sermaye piyasaları ile gerçekleştirdiği bağlantıları devam ettirmiştir.

Ekonominin dış kaynak gereksiniminin karşılanması nihai olarak yüksek reel faiz getirisinin cezbettiği sıcak para akımlarının ve kaynağı belirsiz döviz girişlerinin yarattığı döviz bolluğunun ithalat talebini uyarmasına dayalıdır. 1990'lar boyunca yerli sermayenin sermaye açığını ve devletin borçların çevrilmesindeki tikanıkları aşmak içi uygulamakta olduğu sıcak para finansmanı 2001 krizi sonrası Türkiye'sinin "değişmeyenleri" arasındadır.¹⁷⁹

2001 yılında yaşanan kriz, mali kesimden çıkmış görünse de asıl olarak kamu kesiminin açıkları ve borçlanmasından kaynaklanmıştır. 2001 krizi sonrasında büyük miktarda IMF desteği alan Türkiye yeni bir döneme girdi ve özel kesim ağırlıklı ekonomi politikası izlemeye başlamıştır. Dönemin politika özellikleri, dalgalı kur rejimi, KİT'lerin özelleştirilmesi ya da üretimdeki ağırlığının kaldırılması, kararların piyasaya terk edilmesi olarak özetlenebilir.¹⁸⁰

Önemli sorun şudur ki, Türkiye'nin cari işlemler açığını kapatmak için ihtiyaç duyduğu finansman spekülâtif ve borç yükleyici özelliktedir. Dolayısıyla gerçekleşecek şoklara ve spekülasyonlara yönelik hassas hareketlere duyarlı olarak

¹⁷⁷ Okan H. Aktan "*Dünya Ekonomisindeki Gelişmeler ve Türk Dış Ticareti*", Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları,2006, Sayı 1, s.80

¹⁷⁸ DTM," *Dış Ticaretin Görünümü* ", T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirmeler Genel Müdürlüğü, Ankara. 2009, s.6

¹⁷⁹ Prof. Dr. Erinç Yeldan, "*Türkiye Ekonomisi'nde Dış Açık Sorunu ve Yapısal Nedenleri*," Çalışma ve Toplum, 2004; sayı 3,s.11-52

¹⁸⁰ Mahfi Eğilmez, "*Türkiye'de Ekonomi Politikası Uygulamaları*", Kendime Yazılar,2012,s.8

meydana gelen ekonomik büyümeler istikrarlı şekilde uzun dönemli olamamaktadır.¹⁸¹

2000'li yıllarda Türkiye ekonomisinde büyüme-cari açık ilişkisinin geçmiş yıllara oranla önemli ölçüde bozulduğu dikkat çekmektedir.

90'lı yıllarda Türkiye'de cari açık bugüne göre daha az gerçekleşmiştir. Türkiye'de dış açıklar hızlı büyüme zamanlarında da devam etmiştir. Sadece 1990 ve 1997 yılında büyüme oranları sırasıyla 9,4 ve 8,3 olarak gerçekleşmekle birlikte aynı yıllarda cari açık/GSMH oranı -1,7 ve -1,4 olarak gerçekleşmiştir.

Bu mukayeseyi 2004 ve 2005 yılları için yaparsak yine yüksek büyüme oranlarının gerçekleştiği bu yıllarda Cari Açık/GSMH oranı bu sefer -5,2 ve -6,3 olarak yüksek düzeyde gerçekleşmiştir. 2001' de kriz dönemi sürekli artış halinde olan ve gayri safi milli hasılaya oranı %9'lara kadar çıkan cari açık oranları gözlemlenmiştir.

Sürekli büyüyen bir ekonominin söz konusu olduğu bu dönemde büyümenin en önemli faktörü ülkeye giren sıcak para akımları olmuştur. Dış ticaret hacmindeki artışlar GSMH ile aynı doğrultuda gerçekleşmiştir. 2000 yılında 9,5 milyar ABD Doları civarındaki yabancı sermaye girişi ekonominin %6,3 dolayında büyümesini sağlarken, gerçekleşen bu büyüme de % 4,9 oranında cari açığın meydana gelmesine sebep olmuştur. Yüksek düzeyde gerçekleşen bu cari açık ülkeden yabancıların çıkmasına neden olmuş ve 2001'de 14,5 milyar ABD Doları civarında yabancı sermaye çıkışı meydana gelmiştir. Bu çıkışlar ekonomik daralmaya neden olmuş ve 2001' de % 9,35'lik küçülme yaşanmıştır.

1994 yılında başlayarak günümüze kadar büyük etkilere sebep olan krizlerin gerçekleştiği ülkemizde,%9,5 olarak gerçekleşen en büyük küçülme 2001' de meydana geldi. Gerçekleşen krizin en önemli nedenleri yüksek düzeyde gerçekleşen sürdürülebilirliği riskli görünen cari açık oranı ve bu açığı görüp ülkeyi terk eden yabancı sermaye akımlarıdır.¹⁸²

Ülkemize giren yabancı sermaye sahipleri belirli bir tatmin seviyesine ulaştıktan sonra karlarını tekrar dışarı çıkaran bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla gelen yabancı kaynaklar ile büyüme trendine giren ekonomi belirli bir olgunluğa gelen kazançlar sonrası tekrar dışarı çıkan yabancı paralarla yeniden küçülmeye başlamıştır. Bu durum istikrarsız ve sürdürülemez büyümelerin temel sebebidir. Ayrıca yukarıda değindiğimiz yabancı sermaye döngüsü dış ticaret hacmini büyütürken açıkları da

¹⁸¹ Yeldan, a.g.e.2005,s.11-52

¹⁸² Doğan Barak,"1980'den sonra Türkiye'de cari açık problemi ve sürdürülebilirliği" ,Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde Üniversitesi, Niğde,2013,s.86(**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**)

büyütmekte ve dolayısıyla cari açığı tetiklemektedir. Böylelikle doğrudan yabancı sermaye ile ya da sıcak para akımlarıyla kapatılmaya çalışılan kronik, hassas ve riskli bir cari açık yapısı oluşmuştur.

Türkiye, maalesef bu kronik dış açıklar, kırılğan ekonomik yapı ve istikrarsız büyüme özellikleriyle meydana gelen ekonomik yapısı ile diğer dünya devletleri ile sağlam ve yoğun bir ticari yapı oluşturamamıştır. 1980'lerdeki büyüme oranlarına göre son dönemlerdeki büyüme oranları daha yüksek dış ticaret hacimlerinin yanında daha yüksek cari açık oranları ile beraber gerçekleşmiştir.

2002 yılına kadar geçen dönemde incelediğimiz bu süreci özetleyecek olursak Osmanlı'nın son dönemine ve Cumhuriyetin kuruluş yıllarına denk gelen ticaret yapısının özellikle rekabet gücünden yoksun bir tarım sektörüne dayalı olduğu görülmektedir. Bu dönemde, dünya savaşının ve bağımsızlık mücadelesinin negatif etkileri, ekonomiyi hem iç hem de dış ticaretin gelişimleri açısından ciddi oranda etkilemiştir.

1923-1929 döneminde dış ticaret açığı verilmeye aralıksız devam edilmiştir. Sebebi ise Lozan Barış Antlaşması'ndaki gümrük tarifeleriyle bağlantılı olarak alınan kararların 1929'a kadar yürürlükte kalmasıdır. 1929'dan sonra ise ithal ikameci politikalarla ithalat sınırlandırılmış ve dolayısıyla 1930-1939 yılları arasında 1938 yılı hariç dış ticaret fazlaları meydana gelmiştir.

Sonraki yıllarda Türkiye'nin dış ticareti ulusal politikalardan çok uluslararası politikalardan etkilenmiş ve diğer ülkelerde olduğu gibi II. Dünya Savaşı dönemi boyunca dış ticarete korumacı uygulamalar tercih edilmiştir. Dolayısıyla Türkiye de dış ticaret fazlası veren ülkelere olmuştur. II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle 1946'da ithalata yönelik kısıtlamalar azaltılmaya başlanmıştır. Dışarıdan gelen sermaye ve kredilerin tüketim harcamalarında artışa sebep olması ve ekonomik büyüme için gerekli üretim yapısının ithal girdiye bağımlılığı 1946'dan sonra ithalatımızın sürekli artmasına sebep olmuştur. İthalatı azaltmak için uygulanan tedbirler hedeflenen sonuçlara ulaşmayı sağlayamamıştır.

İthal girdi bağımlı üretim yapısına sahip Türkiye ekonomisi 1970'li yıllarda gerçekleşen petrol krizi ile ihracatın ithalatı karşılama oranında ciddi azalma yaşamıştır. Bu durum döviz darboğazının yaşanmasına neden olmuştur.

1990 öncesi ve 2001 sonrası dönemlerin her ikisinde de yüksek oranlarda gerçekleşen büyüme hedefli politikalar bağlamında yüksek oranda kaynağa ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyaca karşılık gelecek kaynak akımını sağlayabilecek yapıda olmayan gelir seviyesi ve yetersiz tasarruf oranları alternatif finansman arayışlarına sebep olmuştur. Ancak 1990 öncesi dönem için finansman kaynakları ülke içinden

yeteri kadar bulunamamakla beraber mali yapının da yeterli olmaması nedeniyle ülke dışından da temin edilememekteydi. Bu durum kaynak ihtiyacının fiyatlar genel düzeyinin arttırılması yoluna başvurularak karşılanmasını mecbur kılmıştır. Sonuç itibariyle 1980'lerden itibaren başlayan yüksek büyüme trendi ülkede yüksek enflasyon oranlarına sebep olmuştur.

Tablo 17:Yıllara Göre Dış Ticaret Göstergeleri,1995-2014 (bin \$)

YILLAR	İhracat		İthalat		Dış ticaret dengesi	Dış ticaret hacmi	İhracatın ithalatı karşılama oranı %
	Değer	Değişim %	Değer	Değişim %	Değer	Değer	
1995	21 637 041	19,5	35 709 011	53,5	-14 071 970	57 346 052	60,6
1996	23 224 465	7,3	43 626 642	22,2	-20 402 178	66 851 107	53,2
1997	26 261 072	13,1	48 558 721	11,3	-22 297 649	74 819 792	54,1
1998	26 973 952	2,7	45 921 392	-5,4	-18 947 440	72 895 344	58,7
1999	26 587 225	-1,4	40 671 272	-11,4	-14 084 047	67 258 497	65,4
2000	27 774 906	4,5	54 502 821	34,0	-26 727 914	82 277 727	51,0
2001	31 334 216	12,8	41 399 083	-24,0	-10 064 867	72 733 299	75,7
2002	36 059 089	15,1	51 553 797	24,5	-15 494 708	87 612 886	69,9
2003	47 252 836	31,0	69 339 692	34,5	-22 086 856	116 592 528	68,1
2004	63 167 153	33,7	97 539 766	40,7	-34 372 613	160 706 919	64,8
2005	73 476 408	16,3	116 774 151	19,7	-43 297 743	190 250 559	62,9
2006	85 534 676	16,4	139 576 174	19,5	-54 041 498	225 110 850	61,3
2007	107 271 750	25,4	170 062 715	21,8	-62 790 965	277 334 464	63,1
2008	132 027 196	23,1	201 963 574	18,8	-69 936 378	333 990 770	65,4
2009	102 142 613	-22,6	140 928 421	-30,2	-38 785 809	243 071 034	72,5
2010	113 883 219	11,5	185 544 332	31,7	- 71 661 113	299 427 551	61,4
2011	134 906 869	18,5	240 841 676	29,8	- 105 934 807	375 748 545	56,0
2012	152 461 737	13,0	236 545 141	-1,8	- 84 083 404	389 006 877	64,5
2013	151 802 637	-0,4	251 661 250	6,4	- 99 858 613	403 463 887	60,3
2014*	157 616 885	3,8	242 177 004	-3,8	- 84 560 119	399 793 888	65,1

* 2014 yılı verileri geçicidir

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046(Erişim tarihi:03.07.2015)

2002 yılında kurulan tek parti hükümetiyle beraber uygulamaya konulan ilk politika mevcut yüksek enflasyon düzeyini ayarlamaya yönelik olmuştur. Bu hedef sebebiyle hükümetin cari açığı kapama noktasında enflasyonist bir finansman yoluna başvurma imkânı olmamıştır. Nitekim dünyanın içinde bulunduğu

konjonktürel yapı ülkeler arasında sermaye akımlarının gerçekleşmesine elverişli olmuştur. Türkiye için tam da ihtiyaç olunan bu durum açıkların finansman kaynağına zemin hazırlamıştı. Böylece kapatılması gereken cari açık enflasyonist baskı yaratmadan dışarıdan sağlanan sermaye akımlarıyla karşılanmıştır.

Bu dönemde gerçekleşen yüksek büyüme oranları tüketim hacminde artışa sebep olarak gelir düzeyi değişmeyen hane halkının tasarruf miktarlarını kısmasına neden olmuştur. Tasarruf oranlarındaki bu azalma cari açık oranlarının artmasındaki etkenlerden biridir. Tüketim eğiliminin yükselmesine rağmen harcamalarda gerçekleşen bu artışın enflasyonist baskı oluşturmadan açıkların sürdürülebilirliğinin devam etmesinin en önemli sebebi dünya çapında likidite bolluğunun mevcudiyeti ile sermaye akımlarından yeterli finansman kaynağının sağlanabilmesidir. 1980'lerdeki dünya ve ülke ekonomisinin likidite ve serbest dolaşım açısından kısıtlı olması nedeniyle açıkların finansmanı enflasyonist etki yaratırken 2000 den itibaren bu kısıtlı ekonomik yapının değişmesi ile açıkların enflasyonist baskıya uğramadan dış kaynaklarla finansmanı sağlanabilmiştir.¹⁸³

Bu dış kaynaklarla cari açığın kapatılması durumunun kronikleşmesinin sebebi açıklara neden olan; tasarruf eğilimlerinin azalmasına, harcama eğilimlerinin artmasına karşın gelir düzeylerini arttıracak ekonomik politikaların uygulanmamasıdır. Yani cari açık sorunu 1980 dönemindeki gibi yapısal değişiklikler yapılmadan kalıcı çözümler bulunmayarak kronikleşmekten kurtarılamamış, mevcut dönem şartlarının getirdiği imkânlarla geçici çözümler bulunmuş ancak sürekliliği devam etmiştir.

Sıcak para girişlerinden kaynaklanan ulusal paranın aşırı değerlenmesi, ithal mal fiyatlarını görece ucuz hale getirirken dış ticaret dengesini iyileştirerek ekonomik büyümeye neden olurken; mali piyasalarda da spekülasyon kazanç sağlamayı teşvik etmiştir. Nitekim "spekülasyon" büyüme dalgası kalıcı olmamış ve her bir atak dönemi sırasıyla 1994, 1999 ve 2001 krizleri ile sonlanmıştır.¹⁸⁴

¹⁸³ Prof. Dr. Öner Günçavdı, "Cari Açık - Büyüme İlişkisi", 2013, t24.com.tr, (Erişim tarihi: 04.05.2015)

¹⁸⁴ Gök, a.g.e. 2008, s.83

Tablo 18: Yıllar itibariyle Ödemeler Dengesi Finansmanı hariç Cari Denge Hesabı verileri

YILLAR	CARİ HESAP (Ödemeler Dengesi Finansmanı Hariç)(Milyon \$)
2005	-21449
2006	-31837
2007	-37779
2008	-40192
2009	-12010
2010	-45312
2011	-75008
2012	-48535
2013	-64658
2014	-46377

Kaynak:<http://tuikapp.tuik.gov.tr/SecilmisUluslararasıGostergeler/tabloOlustur.do>(Erişim tarihi:17.06.2015)

2004 yılında 15,6 milyar dolar olan cari açık 2005 yılı sonunda yaklaşık 22 milyar dolar, 2006 yılı sonu itibarıyla 31,8 milyar dolar ve 2007 yılında da 37,7 milyar dolara ulaşmıştır. 2008 yılında 40 milyar doları aşmış. 2009 yılında 2008 yılına göre, krizin dış ticaretteki azaltıcı etkisine bağlı olarak yaklaşık % 67'lik bir azalışla cari açık 12 milyar dolara kadar gerilemiştir.¹⁸⁵ Bu azalıştan sonra 2010 yılında tekrar 45 milyar doların üzerine çıkmış ve 2011 yılının sonu itibarıyla da 75 milyar dolara ulaşmıştır. Cari açığın bu artışındaki ana sebep ise ithalatın ihracattan çok yüksek olmasıdır. 1950'den günümüze bu hep böyle olmuştur. 1988 yılında ihracata verilen teşviklere bağlı olarak ihracatın ithalatı karşılama oranı % 81 gibi bir düzeye çıkmış, sonrasında tekrar gerileyerek günümüz itibarıyla yaklaşık % 63 civarında seyretmektedir. Ekonomideki cari açık oranı GSMH'nin % 4-5'ini geçtiği durumda kriz sinyallerinin çaldığı dikkate alınır, Türkiye cari açık göstergesi bakımından kriz sınırını aşmış durumdadır. Bu durumun düzeltilmesi, yeni pazarlara açılma ve rekabet gücü yüksek ürün ihraç edebilme kabiliyetinin geliştirilmesi ile olanaklı olabilecektir. Aksi takdirde, cari açığın gittikçe artış göstermesi, Türkiye ekonomisinin kriz yaşamasına sebep olabilecek düzeyde tehlikeli bir göstergedir. Türkiye'de cari açığın büyüklüğü kadar, finansman biçimi de çok önemlidir. Cari açıklar yüksek miktarda kısa vadeli spekülasyon niteliğindeki sermaye akımlarıyla finanse edilmektedir.¹⁸⁶

¹⁸⁵ Prof. Dr. Öner Günçavdı, "Cari Açık - Büyüme İlişkisi", 2013, t24.com.tr, (Erişim tarihi:04.05.2015)

¹⁸⁶ <http://usiad.net/index.php?limitstart=240>(Erişim tarihi:23.05.2015)

Kısacası, son yıllarda Türkiye ekonomisinde yaşanan yüksek cari açık durumu, ekonominin en hassas noktası haline gelmiştir ve likiditenin mevcudiyeti ile çözülmeye çalışılan bu sorun, sıcak para girişinin durmasıyla ekonomiyi krize sürüklemeye adaydır. Cari açıktaki bu gelişim, önümüzdeki yıllarda artan borç yükü ve onun faizlerinin ödenmesi sıkıntısını Türkiye'nin gündemine getirecek gibi görünmektedir.¹⁸⁷

2008 krizi öncesi, likidite bolluğunun olması aktörlerin risk alma heveslerinin yüksek olmasından kaynaklanmaktaydı. Ancak, krizden sonraki dönemde faizlerdeki düşüşten de anlaşılacağı gibi piyasalardaki risk eğilimi azalmıştır. Ortalama yüzde 2'ye yakın enflasyon beklentileri de göz önüne alındığında bu dönemin reel faizlerin eksi olarak gerçekleşmiştir. Ancak, riske olan eğilimin azalmasına karşın kriz sonrası süreçte likidite sıkıntısı yaşanmadı. Bu konuda, FED ve gelişmiş ülke merkez bankaları krizin etkilerini elimine etmek için daha önce hiç yapmadıkları kadar uzun sürelere ve miktarlara göz yumarak likidite yaratan işlemlerin gerçekleşmesine imkan vermişlerdir. Dolayısıyla, bu durum Türkiye'ye dış finansman sağlayabilme imkânı vermiştir. 2006 – 2008 yılları arasında dış kaynaklar uzun vadeli özellik taşıırken kriz sonrası dönemde kaynaklar kısa vadeli ve spekülâtif olmaya başlamıştır. Son yıllarda, kısa vadeli kaynakların dış finansmanda yüzde 80'lik paya sahip olması bu durumun ispatıdır.¹⁸⁸

Faizlerin inip çıktığı, TL'nin değerinin artıp azaldığı dönemlere rağmen; cari açığın, üstelik gittikçe artan bir cari açığın devam etmesi, bu problemin artık standart makro politikaları ile (kur ve para politikaları) çözümlenebileceğini aşmış olduğunu ve ancak yapısal değişiklik öngören bir yaklaşımla çözülebileceğini gösteriyor. Hükümet de aynı sonuca varmış olmalı ki ithalat-ikamesini temsil eden ve yapısal bir yaklaşımı yansıtan bir teşvik paketi oluşturdu ve bunu Haziran 2012'de uygulamaya soktu. Bu program sübvansiyon yöntemiyle ülkenin ithal ettiği ürünlerin, bilhassa ara malların Türkiye'de üretilmesini öngörüyor.¹⁸⁹

Eğer ara malı ithalatı Türkiye'nin ithal ülkesine kıyasla işçilik maliyeti dezavantajından kaynaklanıyorsa, yerli imalatı destekleyen bir sübvansiyon programının cari açıktaki olumlu ve kalıcı bir etki yaratması mümkün olamaz çünkü Türkiye Çin ya da Pakistan gibi çok düşük işçilik maliyetlerine sahip ülkelerle rekabet edecek güçte değil. Ve dahası mevcut dünya piyasalarındaki erişilebilirlik ile ucuzun

¹⁸⁷ Prof. Dr. Kerem Karabulut: "**Cari Açık Göstergesinde Kriz Sınırını Aştık!**", USİAD Dergisi, 2012, sayı 48, s.6

¹⁸⁸ Fatih Ekşi, "Türkiye'de cari açık ve finansmanı (1980-2009)", Sosyal Bilimler Fakültesi, Selçuk Üniversitesi, Konya, 2010, s.92 (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**)

¹⁸⁹ <http://t24.com.tr/yazarlar/vefa-tarhan/cari-acik-problemi-ve-dis-finansman-bulma-sorunu,8173> (Erişim tarihi: 12.06.2015)

da ucuzunu bulabilme imkânı olduğundan bu teşvik kalıcı etkiye sebep olamayacaktır.

Eğer, ara malının ithal edilen ülkede daha ucuz olması ithal ülkesinin teknolojik/uzmanlık üstünlüğünden kaynaklanıyorsa, bir sübvansiyon politikası bu kategorideki ithal malın yerli pazarda üretilmesini mümkün kılabilir, bunun kalıcı etki sağlaması için sübvansiyon politikasının çok uzun vadeli olması gerekebilir. Ve ayrıca teşvik yapılan ürünün yabancı ülkedeki üreticisinin bu sürede inovasyon yapmaması gerekir ki bu da günümüz değişken teknolojisi için gerçekçi olmaktan çok uzaktır.¹⁹⁰

Ek olarak, yerli imalatın gerçekleşmesi bazı ürünler için geçerli olsa bile, başarının tüm ithal ürünlerini kapsayacağını düşünmek gerçekçi olamaz. Bu demek oluyor ki, bir teşvik paketinin makul bir başarı elde etmesi için, ülkenin hangi ithal ara mallarında başarı olasılığı olduğunun belirlenip (yani mukayeseli üstünlüklerinin iyi hesaplanması), tüm ithal ürünlerini içeren bir örtülü sübvansiyon politikası yerine, sadece bu ürünleri destekleyen bir sübvansiyon programının oluşturulması gerekir. Ancak bu şekilde cari açık üzerinde uzun süreli azaltıcı bir etki sağlanabilir lakin bu uygulamadan da sonuç alınması uzun bir süreç isteyecektir. Yapısal değişiklikler, kapasite değişiklikleri vb. değişiklikler zaman alır. FED' in politika değişikliği kararları gelişmekte olan ülkeleri aynı yönde etkilerken, bu etkinin derecesi ülkeden ülkeye değişmektedir. Burada kriter dış kaynak yapısı ve oranıdır. Son yıllarda Türkiye'nin dış finansmanın yüzde 80 gibi yüksek payının kısa vadeli kaynaklardan oluşuyor olması Fed'in politikasındaki değişiklikten Türkiye'nin, diğer gelişmekte olan ülkelere göre daha derin etkileneceği anlamına gelmektedir.¹⁹¹

Türkiye ekonomisi; özellikle Mayıs 2013 sonrası, dış finansman bulma konusunda daha hassas bir hale gelmiştir ve kaynak bulmada zorlanmaktadır. Bunun sebeplerini üç alt başlığa ayırabiliriz:

- a. Fed 18 Aralık 2015'de aylık tahvil satın alma işlemini 85 milyar dolardan 75 milyar dolara indirme kararı Türkiye'yi, dış finansman ihtiyacının ekonominin yapısı gereği uzun süreler devam edeceği algısı yaratması sebebiyle diğer ülkelere daha fazla etkileyecektir.
- b. Türkiye dış finansman ihtiyacının yüzde 80 gibi büyük bir kısmı kısa vadeli riske duyarlı kaynaklarla karşılanmaya başlandı. Bu şuna işaret eder ki, Fed' in değişiklik kararı Türkiye'yi finansman sağlama konusunda diğer ülkelere nispeten daha

¹⁹⁰<https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem24/yil01/ss476.pdf>(Erişim tarihi:23.06.2015)

¹⁹¹<http://t24.com.tr/yazarlar/vefa-tarhan/cari-acik-problemi-ve-dis-finansman-bulma-sorunu,8173>(Erişim tarihi:12.06.2015)

fazla yoracaktır. Bununla birlikte Endenezya, Hindistan, ve Brezilya faiz oranlarını ciddi miktarda artırdılar böylece kaynakların bu ülkelere yönelmesi söz konusu olabilecektir.

c. Son zamanlarda ülkede bozulan siyasi istikrar dış finansman bulma olanaklarını kısıtlayıcı etkide bulunmuştur. Bu istikrarsız durum yargı ve yasama erklerine olan güveni sarsmış dolayısıyla ekonomik beklentileri de etkilemiştir.

Dünyanın içinde bulunduğu konjonktürel durum ve Türkiye'nin içerisindeki iyimser ekonomik atmosfer hem kriz öncesi hem de sonrası dönemlerde gerçekleşen likidite bolluğu sayesinde dış finansman sağlamada problem olmadı. Aslında bu cari açığı yapısal bir sorun olmaktan çıkartabilecek büyük bir fırsattı ancak gerçekleşen cari açık verileri ve dış finansman kaynak yapısı bu fırsatın değerlendirilemediğine işaret etmektedir.¹⁹²

2013 Haziran ayında yayınlanan onuncu kalkınma planında gerçekleşen verilerin, Türkiye 'de 2007-2012 döneminde ithalatın artış hızı ihracattan daha hızlı gerçekleşmiş ve dış ticaret açığının GSMH'ye oranı yıllık ortalama yüzde 9,9; cari açığın GSMH'ye oranı ise yıllık ortalama 5,9 olarak gerçekleşmiş ve bu dönemde imalat sanayide üretim artışı, küresel konjonktürün negatif etkisine rağmen yıllık ortalama %3,7 olmuştur.¹⁹³

En son yayınlanan bu plan çerçevesinde yurt içi tasarruflar, yatırımların sağlam ve kalıcı finansmanının sağlanması açısından kritik öneme sahiptir. Tasarrufları arttırmak amacıyla yapılan makro iktisadi politikalar yeniden revize edilerek güçlendirilmiştir.

Ayrıca bu planda cari açığın GSMH oranının yüzde 5,2' ye düşürülmesi planlanarak büyüme üzerinde baskı yapmayacak düzeyde sürdürülmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Programda cari açığın doğrudan yatırımlar ve uzun vadeli sermaye girişleriyle kapatılması hedeflenmiştir. Türkiye'nin dünya ihracatından aldığı payı ve rekabet gücünü arttırmak amacıyla imalat sanayiinde dönüşüm gerçekleştirilerek yüksek katma değerli yapıya geçilmesi ve ileri teknoloji sektörlerinin payının artırılması planlanmıştır. Görüldüğü gibi Türkiye' artık yapısal çözümler peşinde koşmaya başlamıştır.¹⁹⁴

¹⁹² <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem24/yil01/ss476.pdf>(Erişim tarihi:23.06.2017)

¹⁹³ <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem24/yil01/ss476.pdf>(Erişim tarihi:23.06.2017)

¹⁹⁴ <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem24/yil01/ss476.pdf>(Erişim tarihi:23.06.2017)

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye’de cari açık kimi zaman ekonomik büyümenin sebep olduğu doğal sonuçlardan biri kimi zaman da ülkeleri ekonomik krizlere sürükleyen bir etken olarak görülmüştür. Cari açıkların finansmanı iç kaynaklardan sağlanıyorsa enflasyonist baskı yaratacaktır günümüzde dünya konjonktüründe uygun olması ile bu baskının oluşmaması için cari açık finansmanı dış dünyadan karşılanmaktadır. Cari açığı ilgilendiren diğer bir denge unsuru da ülke içi dengedir. İç dengeden kasıt ülke içindeki yatırım – tasarruf dengesidir. İç dengenin önemli olmasının sebebi finansmanını dışarıdan karşılayan cari açığın ne kadar dışa bağımlı olacağına belirleyicisi olmasıdır. Dış kaynak transferi ile ekonomik büyüme gerçekleştirilmekte dolayısıyla yurt içi tasarruflarından fazla yatırım yapılmakta nihayetinde de cari açık meydana gelmektedir.

Çalışmamızda da mevcut olan veriler incelendiğinde de görüldüğü gibi cari açık ile büyüme arasında doğru orantılı ilişki söz konusudur. Bu döngünün sorunsuz devam etmesi açıkların finansmanında zorlanılmadığı sürece devam eder. Doğru orantılı bu ilişkinin devam etmesi açığın sürdürülebilirliğine bağlıdır. Sürekli oluşan cari açıklara dayalı ekonomik büyüme ülkeyi dışa bağımlı hale getirir. Dışa bağımlı bir ekonomide bağımsız iktisat politikalarından bahsedilemez. Bu bağımlılık kırılganlığın artmasına sebep olur. Sermaye akımlarının uzun vadeliyken dış veya iç sebeplerle kısa vadeye dönüşmesi cari açıkların sürdürülemez hale gelmesine sebep olur ve krizlere gebe, kırılgan bir ekonomi oluşur.

Osmanlıdan günümüze geçen süreçte yapmış olduğumuz inceleme sonucunda ulaştığımız sonuç cari açıklar hep var olmuş ve çoğunlukla da sürdürülebilirlik sınırını aşmıştır. Ekonomide hep çözüm arayışına sebep olan bir sorun olmuştur. Finansmanında zorlanılmadığı sürece ileride başımıza dert olur endişesinden uzak, tedbir alınmayarak önemsenmemiş ancak ne zaman kriz sebebi olsa etkisi çabuk görünecek kısa vadeli müdahalelerle baş edilmeye çalışılan bir sorun olmuştur.

Çözüm önerilerini kısa, orta ve uzun vadelere göre ayırarak açıklamaya çalışırsak; cari açıkların kapatılması sürecinde en etkili ve kalıcı olan çözüm; **uzun vadede** sonuçlarını gösterecek olan tasarrufların üretken kaynak yatırımlarına dönüştürülmesidir.

Cari açık doğrudan yabancı yatırım sermayesiyle finanse edilirse sıkıntı yaratmaz. Ancak, Türkiye’de sıcak para ve borçlanma cari açığın temel finansman aracı olduğu için sorun giderek derinleşmektedir. Diğer taraftan, Türkiye’de kurulu işletmeleri özelleştirme yoluyla satın alan yabancı sermaye de finansman açısından çözüm değildir. Çünkü bu sermaye bizim gibi spekülasyon yönlendirmelerin etkili

olduğu bir ÷lkede, özellikle uzun dönemde karını, sermayesini ve diğer kaynaklarını yurt dışına çıkaracaktır. Bu nedenle, ancak kendisi ÷lke içinde yatırım yaparak istihdama ve sermaye birikimine katkı sağlayan bir yabancı sermaye uzun vadede cari açığın kapatılmasına olumlu katkıda bulunabilir. Ayrıca bu açıkların finansman şekli de günümüzde ekonomik ve siyasi belirsizlikler yüzünden uzun vadeden kısa vadeye doğru kaymıştır. Bu durum Türkiye'yi ciddi kırılğan bir yapı haline gelmekten uzak tutamayacaktır.

Krizlerle karşı karşıya kalmadan ivedilikle yapısal çözümler bulunmalı ve hayata geçirilmelidir. Türkiye son dönemde yabancı yatırımcı için cazip bir merkez olmaktan uzaklaşmaya başlamıştır. Doğrudan yapılan yatırımlar hacim olarak azalmakla beraber katma değer yaratma kabiliyeti yönünden de azalmaya başlamıştır.

Cari açığı olan ÷lke mevcut dönem açıklarına finansman bulma zorunluluğunun yanı sıra geçmiş dönem cari açıklarının finansmanında kullanılan vadesi gelmiş borçlar için de finansman bulmak durumundadır. Bu şekilde kronik açık yapısına sahip ÷lkelerde dış finansman ihtiyacı cari açık oranının 5 katına çıkabilmektedir. Dönem içi cari açık rakamları aslında buz dağının görünen kısmıdır. ÷lkeden çıkan her döviz yeni kaynak bulma sorunu getirir ki bu da cari açığın sürdürülebilirliğini zorlaştırır. Sıkıntılı olduğuna ve görünenden daha derin sorunlara sebep olacağına işaretir.

Ülkenin kronik cari açığı olduğu hükümetlerce de artık kabullenilmiş durumdadır. İhracat ithalatı, hatta ara malı ithalatını bile karşılayamamakta. Türkiye' deki cari açığın temel nedenleri ithal girdi ve enerji bağımlılığıdır. Türkiye'nin dış ticaret karakterinde yapısal bir değişime gidilmesi gerekliliği net olarak görünmektedir. Çözüm için sunulan politikaların ne kadar etkin olduğu tartışılmalıdır.

Orta vadede çözüm olarak, ihracatı özendirici ithalatı caydırıcı doğru maliye politikaları uygulamalarının geliştirilmesi de cari açığın giderilmesinde olumlu rol oynayacaktır. İthalat caydırmaya yönelik etkin olmayan vergi müdehaleleri ile mukayeseli avantajı olmayan mallara sübvansiyonlar verilmesi ya da ülkenin kaynaklarını daha yüksek katma değer yaratmayan ürünlere yöneltmesi kronikleşen cari açığı sadece geçici olarak azalmasını sağlayabilir.

Her ekonomi için en önemli konu kaynak dağılımının verimli olarak yapılmasıdır. Pazar ekonomilerinde bunu relatif fiyat mekanizması gerçekleştirir. Esasen sübvansiyonlar bu mekanizmaya müdahale ettiği için, kaynak dağılımını verimsizleştirme de yüksek bir maliyeti de içerir. Teşvik paketlerinin öngördüğü sübvansiyonların niteliği, niceliği yatırım yapılan bölgeye göre değişik olması, mukayeseli üstünlükleri göz ardı etmemiş olması, gibi detaylar "programın geniş

kapsamlı ve hedeflerinin çok hassas ve dikkatli olarak tanımlanmış olması gerekmektedir. Oysa problemi kalıcı olarak çözecek bir yapısal yaklaşım, denklemin ithalat kalemine değil de ihracat boyutuna odaklanmış olsa hem ekonomik açıdan daha az maliyetli hem de daha kalıcı olabilir.

İhracat konusu olacak ürünlerin mukayeseli üstünlükler açısından doğru tespit edilmesi katma değeri yüksek ürünler seçilmesi ihracat artışını hedefleyen politikaların başarılı olması açısından önemlidir. Günümüz teknolojinin hızına erişmenin zor olduğu, her şeyin devamlı yenilediği, inovasyonun ticari açıdan ülkelere ciddi ataklar yapmayı sağladığı bir dönemdir. Dolayısıyla AR-GE yatırımları uzun vadede boşa gitmeyecek en önemli yatırım kalemidir. Teknolojik üstünlüğü olan ülkelerin ihracat yönünden ne kadar avantajlı olduğu malumdur.

Türkiye, Osmanlı İmp. Döneminden bu yana her ne kadar üretim yapısı değişse de tam dönüşüm sağlanamadığından tarımın önemli yer tuttuğu bir üretim yapısına sahiptir. Dolayısıyla bu yapı teknolojik gelişmelerle uyumlu hale getirilerek entansif tarım yöntemleri benimsenmelidir.

Türkiye coğrafi konumu itibariyle de bir çok avantajı olan bir yapıdadır. Kıtalar arası köprü durumundaki ülkemiz üretim yapısını değiştirmek için gerekli olan uzun vadeli süreci tamamlamaya çalışırken bir yandan da dünya için son dönemde ciddi önemli hale gelmiş olan lojistik sektörünü de lokomotif olarak kullanabilir. Bu sektörün gelişimi için gerekli imkânlarla sahip olan Türkiye bunu kendi lehine dönüştürerek hem yabancı kaynak girişlerini arttırabilir hem de cari açık finansmanına kaynak yaratmış olur.

Ayrıca Cumhuriyet döneminden beri savaştan çıkmış bir ekonomi olarak her şeye sıfırdan başlanmış fakat sanayi yapılandırması bir türlü tam olarak gerçekleştirilememiştir. Ülke olarak üretim yapımız hammadde ve ara malı bağımlı montaj sanayiine dayalı durumdadır. Bu demek oluyor ki ihraç etmek için ürettiğimiz her ürün için önce ithalat yapmamız gerekiyor. Yani bu üretim yapısı ihracatı arttırırken ithalatı da arttıran bir yapıya sahiptir. Bu durum ancak üretim yapısının ara mal ve hammadde odaklı hale dönüştürülmesi ile düzeltilebilir. Uzun vadede cari açık üzerinde kalıcı ve kesin azaltıcı etkiyi sağlayabilecek en önemli unsurlardan biri olarak üretim yapısındaki bu dönüştürmeyi söyleyebiliriz.

Cari açık sorununun giderilmesinde mali piyasalar da önemli rol oynamaktadır. Dış kaynaklarla finanse edilmeye çalışılan açıklar uzun vadeli kaynak girişleri devam ettiği müddetçe sorun çıkarmaz ancak kısa vadeli hareketler her zaman riski yüksek unsurlardır. Yabancı sermayeyi çekmek amaçlı uygulanan politikalara çok dikkat etmek gerekir çünkü yapılan her müdahale ve bu müdahalelerin sıklığı ekonomiye

olan güveni zedelemektedir. Ne kadar az müdahale ne kadar serbest bir ekonomi varsa güven de o kadar yüksek olur. Bu da uzun vadeli yatırımların aradığı en önemli unsurdur.

Kısa vadeli çözüm olarak başvuru faizlerin yükseltilmesi ya da indirilmesi ancak geçici sonuçlar yaratır. Sonuçlarının çabuk ortaya çıkacağı düşüncesiyle başvuru para politikası araçları nihai olarak çözüm sağlamayacaktır. Türkiye'nin cari açık sorunu sadece T.C.M.B faiz politikasıyla çözümlenebilecek bir sorun değildir. Hele de istikrarsız ortamlarda yapılan müdahaleler hiç inandırıcı olmayacaktır. Bunun yerine spekülasyon etkisi minimize edilmiş proaktif bir para politikası daha yararlı olacaktır. Piyasa faizlerini düşürmenin yolu, istikrarlı para politikası ve disiplinli bir maliye politikasıdır. Ancak bu şekilde güven ve istikrar sağlanır. Bu yolla enflasyon beklentileri ve enflasyon risk primi düşeceğinden piyasa faizleri kademeli olarak düşebilir, böylece faizlerin düşmesi ekonomik istikrarsızlık nedeniyle yapılan, piyasaları tedirgin edici bir müdahale olmaktan çıkar. Sadece faizlerdeki indirim ile değil gerçekleştirilecek yapısal reformlarla da tasarrufları, geleceğe ilişkin güveni ve istikrarı arttırarak yatırım eğiliminde ilave bir artış sağlanabilir. Bu sayede cari açık bir risk unsuru olmaktan çıkabilir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

ALKİN Erdoğan, "Turkey's International Economics Relations" Güryay Yayınları, İstanbul, 1983

BAŞKAYA Fikret, "Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü", Maki Basın Yayın, Ankara, 2004

BULUT Cihan, "Ekonomik Yapı ve Politika Analizi", Der Yayınları, İstanbul, 2006

BORATAV Korkut, Türkiye İktisat Tarihi 1908-2005, 10.Baskı, İmge Kitapevi, Ankara, 2006

EĞİLMEZ Mahfi ve KUMCU Ercan, "Ekonomi Politikası ,Teori ve Uygulaması", (11.Baskı), Ankara, 2013

ERTÜRK Emin, **Uluslararası İktisat**, 2. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul. 1996

HEPAKTAN E. C., & KARAKAYALI, H., "1980-2008 Döneminde Türkiye'nin Dış Ticaret Hadlerinin Analizi", Sosyal Bilimler, 7(2), 2009

İYİBOZKURT Erol, "Uluslararası İktisat: Teori ve Politika", Gözden Geçirilmiş Üçüncü Baskı, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1995

KARLUK Rıdvan; **Uluslararası Ekonomi, Teori ve Politika**, Beta Yayınevi, 9. Baskı, İstanbul 2009

KEPENEK Yakup ve YENTÜRK Nurhan "Türkiye Ekonomisi", (17. Baskı), Remzi Kitabevi, İstanbul, 2005

KUMBARACIBAŞI Onur; **Dış Ticaret Teorisi ve Uluslararası Ekonomi**, San Matbaası, Ankara, 1973

MACHLUP Fritz, "INTERNATIONAL MONETARY ECONOMICS", George Allan and Unwin Ltd, London Makin, A.J., 2000

MCGOWAN Bruce, "Economic Life in Ottoman" Europe, Cambridge University, New York, 1981

ÖZKALE Lerzan, KAYALICA Özgür M, "Dış Ticaretin Yapısal Değişimi", Çeşitli Yönleriyle Cumhuriyetin 85'inci Yılında Türkiye Ekonomisi", Edt. Gülen Elmas Arslan, Ankara, 2008

SERİN Necdet "Dış Ticaret ve Dış Ticaret Politikası, Türkiye Ekonomisi Sektörel Analiz", İmaj Yayınevi, Ankara, 2001

SEYİDOĞLU Halil, **Uluslararası İktisat: : Teori Politika ve Uygulama**, Güzem Can Yayınları, İstanbul, 2007

ŞAHİN Hüseyin "Türkiye Ekonomisi, Tarihsel Gelişimi ve Bugünkü Durumu", Ezgi Kitabevi, Bursa, 1997

TEZEL Yahya S.” **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi**”, 3.Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul,1994

TOPRAK Metin, ”**Cari açık; Türkiye ve Dünya Deneyimi**”, ADAM Yayınları, Ankara, 2008

ULUDAĞ İlhan, ARICAN Erişah,”**Türkiye Ekonomisi Teori, Politika, Uygulama**”, Der Yayınları, İstanbul,2003

UTKULU U. ve AYDEMİR İ.“**Türkiye’de Dış Ticaret İşlemleri ve Uygulaması (Teoriden Pratiğe)**”, İkinci Baskı, Gazi Kitabevi, Mayıs, 2008

SÜRELİ YAYINLAR

AKÇAĞLAYAN Anıl, “**Tüketim Dalgalanmaları ve Cari İşlemler Dengesi: Türkiye Deneyimi 1987-2003**”, İktisat İşletme ve Finans Dergisi, 2006,sayı 21

AKTAN Okan H. “**Dünya Ekonomisindeki Gelişmeler ve Türk Dış Ticareti**”, Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları, 2006, Sayı1

ALDAN Altan ve ÜNGÖR Murat, “ **Milli Gelir, Yurtiçi Hasıla ve Dış Ticaret Hadleri Üzerine Bir İnceleme**” ODTÜ Gelişme Dergisi, 2012,39,s.179-196

ALTUĞ Sumru, “**Türkiye’de Büyüme, Yapısal Dönüşüm ve Dış Ekonomik Gelişmeler**”, Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları, 2006,Sayı1

ASLAN N, Yörük D, ”**Teoride ve Uygulamada Dış Ticaret Hadleri Ve Kalkınma İlişkisi**” Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, Yıl 2008, Cilt XXV, Sayı 2

AYTEMİZ, “**Türkiye’de Dış Ticaret Hadlerinin Gelir Etkisi**”, Mali Ufuklar, 2010/2

BALKANLI A. Osman, “**Küresel Ekonominin Belirleyici Faktörleri Üzerine**”, Uludağ Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt XXI, Sayı 1

BAYRAKTUTAN Yusuf, DEMİRTAŞ Işıl ; “**Gelişmekte Olan Ülkelerde Cari Açığın Belirleyicileri: Panel Veri Analizi**”, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi(22) 2011/2.

BORATAV Korkut, “ **2004 Büyümesi Mercek Altında**”, Cumhuriyet,06.04.2005

DEMİR Murat,” **Enerji İthalatı Cari Açık İlişkisi, Var Analizi İle Türkiye Üzerine Bir İnceleme**”, Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi,2013,sayı 9

DTM,” **Dış Ticaretin Görünümü** “, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirmeler Genel Müdürlüğü, Ankara. 2009

EĞİLMEZ Mahfi, ”**Türkiye’de Ekonomi Politikası Uygulamaları**”, Kendime Yazılar,2012

EDWARDS S.”**Does the current account matter?**”,NationalBureau of Economic Research Working Paper Series,2001

ERDİL ŞAHİN Begüm, ” **Türkiye’nin Cari Açık Sorunu**”, Ekonomi Bilimleri Dergisi,2011, Cilt 3, Sayı 2

EŞİYOK Ali “**Türkiye Ekonomisinde Üretim ve İhracatın İthalata Bağımlılığı, Dış Ticaret Yapısı: Girdi-Çıktı Modeline Dayalı Bir Analiz**”, Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları, 2008, Sayı 1-2

GÖKALP, M. F.”**Liberalizasyon Sürecinde Türkiye’de Dış Ticaret Hadleri Trendi ve Dış Ticaret Hadlerindeki Değişmelerin Gelir Etkisi**”, D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi,2000, 15/1

GÜNEŞ S. GÜREL P. ve CAMBAZOĞLU B. “**Dış Ticaret Hadleri, Dünya Petrol Fiyatları Ve Döviz Kuru İlişkisi, Yapısal Var Analizi: Türkiye Örneği**” Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, Sayı 2, Cilt 9,2013

GÜVEN T. Celal, “**Cumhuriyetin 75. Yıldönümünde DışTicaretimizin Geçmişi ve Bugünü**”, Dış Ticaret Dergisi,1998, 3. Özel Sayı

KEARNEY Colm ve MONADJEMİ Mehdi, “**Fiscal Policy And Current Account Performance: International Evidence on theTwin Deficits**”, Journal of Macroeconomics, Vol. 12, Issue 2,1990

KARABULUT Kerem,“**Cari Açık Göstergesinde Kriz Sınırını Aştık!**”, USİAD Dergisi, 2012,sayı 48

KARAGÖZ M. ve DOĞAN Ç. ,“**Döviz Kuru Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Örneği**” “**Döviz Kuru Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Örneği**”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 15, Sayı: 2, 2005

KILINÇ SAVRUL Burcu vd., “**Osmanlı’nın Son Döneminden Günümüze Türkiye’de Dış Ticaretin Gelişimi**” ,Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi,2013,sayı 8(1)

KİP E.“ **Türkiye’nin Dış Ticaret Hadlerindeki Değişmelerden Doğan Kayıp ve Kazançları: Gelir Etkisi**”, Çankaya Üniversitesi, Gündem, Nisan 2005, Sayı 21.

KÜÇÜKAKSOY İsmail ve ÇİFÇİ İsmail, ”**Dış Ticaret Hadlerinin Dış Ticaret Dengesine Etkisi: HarbergerLaursen-Metzler Hipotezinin Türkiye Uygulaması**” Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 2014, 1(2)

KÜÇÜKAKSOY İ. “**Deregülasyon, Dış Ticaret Hadleri ve Refah İlişkileri**” e-Journal of New World Sciences Academy, 2010, 5/2

OKTAR S. ve DALYANCI L,”**Dış Ticaret Hadlerinin Cari İşlemler Dengesi Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği**” Marmara Üniversitesi İ.İ.B. Dergisi, 2012, 32/2

PALAMUT Mehmet E., Giray Filiz “**Cumhuriyetten Günümüze Yaşanan Mali Krizler ve Uygulanan Politikalar**”, Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı I, 2001, Sayı 41

Söyler İ. “**Türkiye’nin Dış Borçlarının Ekonomik Açidan Değerlendirilmesi**” Maliye Dergisi, Maliye Bakanlığı Ankara, 2001

TOGAN Sübidey ve BERUMENT Hakan” **Cari İşlemler Dengesi, Sermaye Hareketleri ve Krediler**” Bankacılar Dergisi, Sayı 78, 2011

TONUS Özgür “**Gümrük Birliği Sonrasında Türkiye’de Dışa Açıklık ve Sanayileşme**”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 17, 2007

YAMAK R. , KORKMAZ A. "Reel Döviz Kuru Ve Dış Ticaret Dengesi İlişkisi" Ekonometri ve İstatistik DERGİSİ Sayı:2 2005

YELDAN Erinç, "**Türkiye Ekonomisi' nde Dış Açık Sorunu ve Yapısal Nedenleri**" Çalışma ve Toplum, 2004; sayı 3

YENTÜRK Nurhan, "**2006 Yılı Türkiye Ekonomisinde Cari Açık ve Finansmanı**", İstanbul Bilgi Üniversitesi,2006

YILDIRIM Aynur. " **Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye'de Dış Ticaret Hadlerinin Gelir Etkisi**" Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE) Güz 2005 Sayı 15

YÜCEL Fatih ve ATA Ahmet Yılmaz,"**Eş-Bütünleşme Ve Nedensellik Testleri Altında İkiz Açıklar Hipotezi: Türkiye Uygulaması**" Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler Dergisi,2003, Cilt:12 Sayı:12

TEZLER

BARAK Doğan,"**1980'den sonra Türkiye'de cari açık problemi ve sürdürülebilirliği**", Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde Üniversitesi, Niğde,2013(**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**)

BEKTAŞ Volkan, "**Cari İşlemler Dengesi ve Cari Açıkların Sürdürülebilirliği :Türkiye Uygulaması**" Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çukurova Üniversitesi,Adana,2007(**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**)

BOZOK Sabriye, Türkiye'nin Cari Açıkları Çerçevesinde Sermaye Hareketlerinin Analizi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Afyonkarahisar.2008 (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**)

ÇEKİM Ender, "Türkiye'de cari açık sorunu" Sosyal Bilimler Fakültesi, İst. Ticaret Üniversitesi, İstanbul, 2009 (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**)

DEMİR Yusuf,"Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde Türkiye'de cari açıkların sürdürülebilirliği" Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat, 2012(**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**)

DOĞAN Emrah, "Türkiye'de Cari Açık Sorununun Yapısal Nedenleri Ve Ekonomik Etkileri", Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir,2014(**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**)

EKŞİ Fatih, "Türkiye'de cari açık ve finansmanı (1980-2009)",Sosyal Bilimler Fakültesi, Selçuk Üniversitesi, Konya,2010,(**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**)

ERKİLİÇ Serdar; Türkiye'de Cari Açığın Belirleyicileri, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası İstatistik Genel Müdürlüğü Uzmanlık Yeterlik Tezi, Ankara.2006

GÖK Bedia, "Türkiye'de Cari Açık Ve Kısa Süreli Sermaye Hareketleri" Sosyal Bilimler Enstitüsü Mersin Üniversitesi, Mersin,2008, (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**)

ÖZTÜRK Günay,"2000 Yılı Sonrası Türkiye'nin Cari Açık Sorunu" Sosyal Bilimler Fakültesi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2013(**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**)

POLAT Güner; Cari İşlemler Açığının Sürdürülebilirliği ve Türkiye Üzerine Bir Uygulama, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, İzmir, 2008 (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**)

YAŞAR Leyla," Türkiye'de cari açık sorunu ve etkileri:1980-2011 dönem", Sosyal Bilimler Fakültesi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas, 2013(**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**)

TİMUR Y," Cari İşlemler Ve Bütçe Açığı Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Teori ve Uygulama" Erciyes Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2005,(**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**)

RAPORLAR

TCMB, "**Ödemeler Dengesi Metodolojisi ve Türkiye Uygulaması**"2005

TCMB, **Yıllık Rapor 2005**, Ankara

KONFERANSLARDA SUNULAN TEBLİĞLER

John H Makin; "**The Impact of Fiscal Policy on the Balance of payments: Recent Experience in the United States**", Università in the Bocconi Conference on Fiscal Policy, Economic Adjustment and Financial Markets, 1998

İNTERNET

<http://eyi2013.com/files/ABSTRACTS%20BOOK.pdf> (Erişim tarihi:03.03.2015)

http://www.sobiad.org/eJOURNALS/dergi_HIA/arsiv/2012/sumru_bakan.pdf (Erişim tarihi:15.03.2015)

<http://www.miibf.com/files/TCMB-%C3%96demeler%20Dengesi.pdf>(Erişim tarihi:15.03.2015)

DTÖ"2013 DÜNYA TİCARET RAPORU Genişletilmiş Özet"
http://www.iib.org.tr/files/downloads/PageFiles/%7B93984b9b-53a1-4dd4-a720-fbdf72c110a%7D/Files/EK_DTO_%20Raporu.pdf,(Erişim tarihi:22.03.2015)

<http://www.tcmb.gov.tr/odemedenge/odemet.pdf> (Erişim tarihi:05.04.215)

<http://www.iktisatokulu.com/cari-acik-ve-iktisat-politikasi> (Erişim tarihi 05.04.2015)

<http://halituzan.com/1980-sonrasi-turkiyede-cari-acik-sorunlari-ve-cozum-onerileri/> (Erişim tarihi 10.04.2015)

Arş. Gör. Pelin KARATAY, "Cari Açıklar ve Sürdürülebilirliği",
<http://www.mevzuatdergisi.com>, 2008,sayı24 (Erişim tarihi: 20.04.2015)

Prof. Dr. Öner Günçavdı, "Cari Açık - Büyüme İlişkisi", 2013, t24.com.tr, (Erişim tarihi: 04.05.2015)

<http://yakinsamak.blogspot.com/2012/03/cari-islemler-dengesi-ve-cari-aciklarin.html> (Erişim tarihi: 10.04.2015)

<http://www.iktisadi.org/ikiz-acik-teorisiyle-ilgili-dusunurlerin-yaklasimlari.html> (Erişim tarihi: 15.04.2015)

<http://www.ekonomizm.com> (Erişim tarihi: 15.04.2015)

http://iibf.ogu.edu.tr/dergi/dergi/2007-1/2007_1_3.pdf, (Erişim tarihi: 17.04.2015)

<http://www.1bilgi.com>, (Erişim tarihi: 20.04.2015)

Prof. Dr. Rahmi Yamak ve Abdurrahman Korkmaz, "Reel Döviz Kuru Ve Dış Ticaret Dengesi İlişkisi: Kritik Elastikiyetler (Marshall-Lerner) Şartı", (Erişim tarihi: 23.04.2015)

Yrd. Doç. Dr. Cahit Aydemir ve Öğr. Gör. Dr. Mehmet Kaya, "Küreselleşme Kavramı Ve Ekonomik Yönü", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, <http://www.e-sosder.com>, (Erişim tarihi: 27.04.2015)

<http://www.mevzuatdergisi.com/2008/04a/01.htm> (Erişim tarihi: 05.05.2015)

<http://www.tcmb.gov.tr/kutuphane/TURKCE/tezler/serdarerkilic.pdf> (Erişim tarihi: 10.05.2015)

<http://usiad.net/index.php?limitstart=240> (Erişim tarihi: 23.05.2015)

<http://www.ekodialog.com/Konular/cari-islem-nedir-cari-islem-hesabi.html> (02.06.2015)

<http://asbava.blogspot.com.tr/2011/02/ds-denklemede-parasal-yaklasm.html> (Erişim tarihi: 02.06.2015)

<http://www.journals.istanbul.edu.tr/iuifm/article/viewFile> (Erişim tarihi: 03.06.2015)

www.geocities.ws/emrah2007/parasaL.doc (Erişim tarihi: 06.06.2015)

<http://t24.com.tr/yazarlar/vefa-tarhan/cari-acik-problemi-ve-dis-finansman-bulma-sorunu,8173> (Erişim tarihi: 12.06.2015)

<http://www.mahfiogilmez.com/2012/05/turkiyede-ekonomi-politikas-uygulamalar.html> (Erişim tarihi: 13.06.2015)

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Resmi İnternet Sitesi "Ödemeler Bilançosu"

<http://www.tcmb.gov.tr/odemedenge/odemet.pdf> (23.06.2015)

<https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem24/yil01/ss476.pdf> (Erişim tarihi:23.06.2015)

<http://m.t24.com.tr/haber/turkiye-ekonomisinde-cari-acik-ve-enflasyon-gercekte-neyi-gosterir>,Prof. Dr. Ömer Günçavdı(Erişim tarihi:27.06.2015)

http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046(Erişim tarihi:03.07.2015)

**EK: TÜRKİYE’NİN 2014-2015 YILLIKLANDIRILMIŞ DETAYLI ÖDEMELER
DENGESİ BİLANÇOSU**

ÖDEMELER DENGESİ ALTINCI EL KİTABI - ANALİTİK SUNUM (*)		2014	2015	2015	2015	2015	2015	2015
(Milyon ABD Dolar)		Ocak-Mayıs	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Ocak-Mayıs
A-	CARİ İŞLEMLER HESABI	-20.376	-2.444	-3.625	-5.025	-3.459	-3.994	-18.547
1.	İhracat	71.819	13.013	12.784	13.155	14.232	11.920	65.104
2.	İthalat	94.942	15.911	16.217	18.019	17.587	17.287	85.021
	Mal Dengesi	-23.123	-2.898	-3.433	-4.864	-3.355	-5.367	-19.917
3.	Hizmet Gelirleri	16.297	2.740	2.410	2.938	3.422	4.153	15.663
4.	Hizmet Giderleri	9.964	1.792	1.776	1.900	2.041	2.015	9.524
	Mal ve Hizmet Dengesi	-16.790	-1.950	-2.799	-3.826	-1.974	-3.229	-13.778
5.	Birincil Yatırım Kaynaklı Gelirler	1.876	313	266	493	303	331	1.706
6.	Birincil Yatırım Kaynaklı Giderler	5.844	851	1.155	1.775	1.873	1.145	6.799
	Mal, Hizmet ve Birincil Gelir Dengesi	-20.758	-2.488	-3.688	-5.108	-3.544	-4.043	-18.871
7.	İkincil Yatırım Kaynaklı Gelirler	382	44	63	83	85	49	324
B.	SERMAYE HESABI	-21	-2	0	0	0	0	-2
C.	FINANS HESABI	-12.703	-7.257	2.112	1.888	-2.475	-154	-5.886
8.	Doğrudan Yatırımlar: Net Varlık Edinimi	2.041	191	260	620	336	208	1.615
9.	Doğrudan Yatırımlar: Net Yükümlülük Oluşumu	5.882	1.657	927	905	570	846	4.905
10.	Portföy Yatırımları: Net Varlık Edinimi	1.533	278	-356	811	397	1.174	2.304
11.	Portföy Yatırımları: Net Yükümlülük Oluşumu	4.557	1.824	-437	-2.247	1.146	-1.331	-1.045
11.1.	Hisse Senetleri	1.630	462	-503	-580	652	74	105
11.2.	Borç Senetleri	2.927	1.362	66	-1.667	494	-1.405	-1.150
12.	Diğer Yatırımlar: Net Varlık Edinimi	-1.019	-430	1.255	4.111	1.447	1.250	7.633
12.1.	Merkez Bankası	0	0	0	0	0	0	0
12.2.	Genel Hükümet	197	0	0	0	0	0	0
12.3.	Bankalar	-1.387	442	1.539	3.983	1.098	3.044	10.106
12.4.	Diğer Sektörler	171	-872	-284	128	349	-1.794	-2.473
13.	Diğer Yatırımlar: Net Yükümlülük Oluşumu	4.819	3.815	-1.443	4.996	2.939	3.271	13.578
13.1.	Merkez Bankası	-482	-38	-21	-21	-8	-21	-109
13.2.	Genel Hükümet	-654	-340	-6	-70	-144	-105	-665
13.3.	Bankalar	3.372	4.336	-650	5.122	1.566	1.761	12.135
13.4.	Diğer Sektörler	2.583	-143	-766	-35	1.525	1.636	2.217
	Cari, Sermaye ve Finans Hesapları	-7.694	4.811	-5.737	-6.913	-984	-3.840	-12.663
D.	NET HATA VE NOKSAN	7.465	-794	4.638	362	2.891	1.801	8.898
	GENEL DENGE	229	-4.017	1.099	6.551	-1.907	2.039	3.765
E.	REZERV VARLIKLAR	-229	4.017	-1.099	-6.551	1.907	-2.039	-3.765
14.	Resmi Rezervler	-229	4.017	-1.099	-6.551	1.907	-2.039	-3.765
15.	Uluslararası Para Fonu Kredileri	0	0	0	0	0	0	0

TABLO 2

ÖDEMELER DENGESİ ALTINCI EL KİTABI - AYRINTILI SUNUM (*)
(Milyon ABD Dolar)

		2014	2015	2015	2015	2015	2015	2015
		Ocak-Mayıs	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Ocak-Mayıs
I -	CARI İŞLEMLER HESABI	-20.376	-2.444	-3.625	-5.025	-3.459	-3.994	-18.547
	Mal, Hizmet ve Birincil Gelir Dengesi (A+B+C)	-20.758	-2.488	-3.688	-5.108	-3.544	-4.043	-18.871
	Mal ve Hizmet Dengesi(A+B)	-16.790	-1.950	-2.799	-3.826	-1.974	-3.229	-13.778
A.	DIŞ TİCARET DENGESİ	-23.123	-2.898	-3.433	-4.864	-3.355	-5.367	-19.917
	Toplam Mal İhracatı	71.819	13.013	12.784	13.155	14.232	11.920	65.104
	Toplam Mal İthalatı	94.942	15.911	16.217	18.019	17.587	17.287	85.021
1.	Genel Mal Ticareti (Ödemeler D. Tanımlı)	-23.951	-3.981	-4.946	-5.691	-4.544	-5.265	-24.427
1.1.	İhracat	69.132	11.708	11.088	12.134	12.797	11.824	59.551
1.1.1.	İhracat f.o.b.	67.187	12.306	12.238	12.532	13.369	11.113	61.558
1.1.2.	Bavul Ticareti	3.478	369	339	424	545	643	2.320
1.1.3.	Uyarılama: Diğer Mallar	-1.533	-967	-1.489	-822	-1.117	68	-4.327
1.2.	İthalat	93.083	15.689	16.034	17.825	17.341	17.089	83.978
1.2.1.	İthalat c.i.f.	98.992	16.644	16.937	18.725	18.359	17.866	88.531
1.2.2.	Uyarılama: Navlun ve Sigorta	-5.254	-880	-880	-900	-930	-825	-4.415
1.2.3.	Uyarılama: Diğer Mallar	-655	-75	-23	0	-88	48	-138
2.	Net Transit Ticaret Geliri	109	7	8	6	7	6	34
3.	Parasal Olmayan Altın	719	1.076	1.505	821	1.182	-108	4.476
	İhracat	2.578	1.298	1.688	1.015	1.428	90	5.519
	İthalat	1.859	222	183	194	246	198	1.043
B.	HİZMETLER DENGESİ	6.333	948	634	1.038	1.381	2.138	6.139
	Gelir	16.297	2.740	2.410	2.938	3.422	4.153	15.663
	Gider	9.964	1.792	1.776	1.900	2.041	2.015	9.524
1.	İşlem Gören Mallar	30	7	4	4	6	7	28
	Gelir	58	10	8	10	11	12	51
	Gider	28	3	4	6	5	5	23
2.	Tamir ve Bakım Hizmetleri	-117	-18	-27	-18	-34	-22	-119
	Gelir	16	2	3	2	2	2	11
	Gider	133	20	30	20	36	24	130
3.	Taşımacılık	1.296	212	141	258	339	368	1.318
	Gelir	5.376	884	813	961	1.129	1.112	4.899
	Gider	4.080	672	672	703	790	744	3.581
3.1.	Navlun	-982	-138	-152	-155	-149	-133	-727
	Gelir	1.766	293	305	305	325	263	1.491
	Gider	2.748	431	457	460	474	396	2.218
3.2.	Diğer Taşımacılık	2.278	350	293	413	488	501	2.045
	Gelir	3.610	591	508	656	804	849	3.408
	Gider	1.332	241	215	243	316	348	1.363
4.	Seyahat	6.483	967	783	1.102	1.364	2.110	6.326
	Gelir	8.583	1.351	1.188	1.517	1.850	2.674	8.580
	Gider	2.100	384	405	415	486	564	2.254
5.	İnşaat Hizmetleri	279	29	33	38	19	10	129
	Gelir	279	29	33	38	19	10	129
	Gider	0	0	0	0	0	0	0
6.	Sigorta Hizmetleri	-218	-23	-47	-31	-25	-40	-166
	Gelir	471	123	97	96	95	88	499
	Gider	689	146	144	127	120	128	665
7.	Finansal Hizmetler	-313	-60	-42	-81	-140	-60	-383
	Gelir	381	92	40	55	39	50	276
	Gider	694	152	82	136	179	110	659
8.	Diğer Ticari Hizmetler	-793	-124	-165	-146	-154	-133	-722
	Gelir	193	12	19	28	25	12	96
	Gider	986	136	184	174	179	145	818
9.	Resmi Hizmetler	-465	-111	-104	-190	-86	-100	-591

	Gelir	231	35	32	38	53	79	237
	Gider	696	146	136	228	139	179	828
10.	Diğer Hizmetler	151	69	58	102	92	-2	319
	Gelir	709	202	177	193	199	114	885
	Gider	558	133	119	91	107	116	566
C.	BİRİNCİL GELİR DENGESİ	-3.968	-538	-889	-1.282	-1.570	-814	-5.093
	Gelir	1.876	313	266	493	303	331	1.706
	Gider	5.844	851	1.155	1.775	1.873	1.145	6.799
1.	Ücret Ödemeleri	-355	-78	-80	-86	-86	-87	-417
	Gelir	15	3	3	3	3	3	15
	Gider	370	81	83	89	89	90	432
2.	Yatırım Geliri	-3.613	-460	-809	-1.196	-1.484	-727	-4.676
	Gelir	1.861	310	263	490	300	328	1.691
	Gider	5.474	770	1.072	1.686	1.784	1.055	6.367
2.1.	Doğrudan Yatırım	-1.081	-108	-358	-411	-884	-407	-2.168
	Gelir	153	1	38	104	8	3	154
	Gider	1.234	109	396	515	892	410	2.322
2.2.	Portföy Yatırımları	-1.083	-128	-226	-475	-287	-23	-1.139
	Gelir	1.106	195	123	253	188	203	962
	Gider	2.189	323	349	728	475	226	2.101
2.3.	Diğer Yatırımlar	-1.449	-224	-225	-310	-313	-297	-1.369
2.3.1.	Faiz Geliri	602	114	102	133	104	122	575
2.3.2.	Faiz Gideri	2.051	338	327	443	417	419	1.944
2.3.2.1.	Uzun Vade	1.608	254	231	361	327	346	1.519
2.3.2.1.1.	Merkez Bankası	9	1	1	0	0	1	3
2.3.2.1.2.	Genel Hükümet	243	35	35	79	28	52	229
2.3.2.1.3.	Bankalar	387	63	52	108	106	108	437
2.3.2.1.4.	Diğer Sektörler	969	155	143	174	193	185	850
2.3.2.2.	Kısa Vade	443	84	96	82	90	73	425
D.	İKİNCİL GELİR DENGESİ	382	44	63	83	85	49	324
1.	Genel Hükümet	45	18	7	12	12	3	52
2.	Diğer Sektörler	337	26	56	71	73	46	272
2.1.	Kişisel Transferler	460	61	63	83	74	65	346
2.1.1.	İşçi Gelirleri	358	43	46	66	57	49	261
2.1.2.	Diğer Kişisel Transferler	102	18	17	17	17	16	85
2.2.	Diğer Transferler	-123	-35	-7	-12	-1	-19	-74
III -	FİNANS HESABI	-12.932	-3.240	1.013	-4.663	-568	-2.193	-9.651
1.	Doğrudan Yatırımlar	-3.841	-1.466	-667	-285	-234	-638	-3.290
1.1.	Net Varlık Edinimi	2.041	191	260	620	336	208	1.615
1.1.1.	Sermaye	1.876	172	244	433	329	150	1.328
	Yatırım	1.930	172	245	438	347	219	1.421
	Tasfiye	54	0	1	5	18	69	93
1.1.2.	Diğer Sermaye (Net)	165	19	16	187	7	58	287
1.2.	Net Yükümlülük Oluşumu	5.882	1.657	927	905	570	846	4.905
1.2.1.	Sermaye	4.255	1.419	633	662	206	252	3.172
	Yatırım	4.320	1.508	638	687	257	402	3.492
	Tasfiye	65	89	5	25	51	150	320
1.2.2.	Diğer Sermaye (Net)	-56	-19	75	-46	132	284	426
1.2.3.	Gayrimenkul (Net)	1.683	257	219	289	232	310	1.307
2.	Portföy Yatırımları	-3.024	-1.546	81	3.058	-749	2.505	3.349
2.1.	Net Varlık Edinimi	1.533	278	-356	811	397	1.174	2.304
2.1.1	Genel Hükümet	0	0	0	0	0	0	0
2.1.2	Bankalar	1.681	175	-426	755	328	1.186	2.018
2.1.3	Diğer Sektörler	-148	103	70	56	69	-12	286
2.2.	Net Yükümlülük Oluşumu	4.557	1.824	-437	-2.247	1.146	-1.331	-1.045
2.2.1.	Hisse Senetleri	1.630	462	-503	-580	652	74	105
2.2.1.1.	Bankalar	1.031	375	-263	-437	194	47	-84
2.2.1.2.	Diğer Sektörler	599	87	-240	-143	458	27	189
2.2.2.	Borç Senetleri	2.927	1.362	66	-1.667	494	-1.405	-1.150
2.2.2.1.	Merkez Bankası	0	0	0	0	0	0	0
2.2.2.2.	Bankalar	3.224	95	999	540	-29	23	1.628
2.2.2.2.1.	Yurtiçi	95	-90	-107	-7	-31	6	-229

2.2.2.2.2.	Yurtdışı	3.129	185	1.106	547	2	17	1.857
2.2.2.3.	Genel Hükümet	-787	1.219	-970	-2.306	483	-1.473	-3.047
2.2.2.3.1.	Yurtiçi	-3.071	-281	-970	444	-1.017	-1.473	-3.297
2.2.2.3.2.	Yurtdışı	2.284	1.500	0	-2.750	1.500	0	250
2.2.2.3.2.1.	Borçlanma	5.386	1.500	0	0	1.500	0	3.000
2.2.2.3.2.2.	Geri Ödeme	3.102	0	0	2.750	0	0	2.750
2.2.2.4.	Diğer Sektörler	490	48	37	99	40	45	269
2.2.2.4.1.	Yurtiçi	-10	-10	-5	-8	5	-7	-25
2.2.2.4.2.	Yurtdışı	500	58	42	107	35	52	294
3.	Diğer Yatırımlar	-5.838	-4.245	2.698	-885	-1.492	-2.021	-5.945
3.1.	Efektif ve Mevduatlar	-300	-3.073	320	1.382	-1.242	3.076	463
3.1.1.	Net Varlık Edinimi	-1.553	-204	1.768	4.010	179	3.035	8.788
3.1.1.1.	Bankalar	-1.197	333	1.500	4.047	918	3.039	9.837
3.1.1.1.1.	Yabancı Para	-1.179	-520	723	2.634	1.050	2.794	6.681
3.1.1.1.2.	Türk Lirası	-18	853	777	1.413	-132	245	3.156
3.1.1.2.	Diğer Sektörler	-356	-537	268	-37	-739	-4	-1.049
3.1.2.	Net Yükümlülük Oluşumu	-1.253	2.869	1.448	2.628	1.421	-41	8.325
3.1.2.1.	Merkez Bankası	-686	-42	-30	-44	-46	-68	-230
3.1.2.1.1.	Kısa Vade	-125	-5	-5	-7	-7	-10	-34
3.1.2.1.2.	Uzun Vade	-561	-37	-25	-37	-39	-58	-196
3.1.2.2.	Bankalar	-567	2.911	1.478	2.672	1.467	27	8.555
3.1.2.2.1.	Yurtdışı Bankalar	-1.080	2.976	1.549	1.808	1.597	-228	7.702
3.1.2.2.1.1.	Yabancı Para	-511	2.027	2.602	714	1.470	-91	6.722
3.1.2.2.1.2.	Türk Lirası	-569	949	-1.053	1.094	127	-137	980
3.1.2.2.2.	Yurtdışı Kişiler	513	-65	-71	864	-130	255	853
3.2.	Krediler	-7.521	-1.941	1.944	-2.166	-1.056	-2.7 7	-6.016
3.2.1.1.	Merkez Bankası	0	0	0	0	0	0	0
3.2.1.2.	Bankalar	-190	109	39	-64	180	5	269
3.2.1.3.	Genel Hükümet	212	0	0	0	0	0	0
3.2.2.	Net Yükümlülük Oluşumu	7.543	2.050	-1.905	2.102	1.236	2.802	6.285
3.2.2.1.	Merkez Bankası	0	0	0	0	0	0	0
3.2.2.1.1.	Uluslar. Para Fonu Kredileri	0	0	0	0	0	0	0
3.2.2.1.1.1.	Kullanım	0	0	0	0	0	0	0
3.2.2.1.1.2.	Geri Ödeme	0	0	0	0	0	0	0
3.2.2.1.2.	Kısa Vade	0	0	0	0	0	0	0
3.2.2.1.3.	Uzun Vade	0	0	0	0	0	0	0
3.2.2.1.3.1.	Kullanım	0	0	0	0	0	0	0
3.2.2.1.3.2.	Geri Ödeme	0	0	0	0	0	0	0
3.2.2.2.	Bankalar	3.939	1.425	-2.128	2.450	99	1.734	3.580
3.2.2.2.1.	Kısa Vade	1.534	1.443	-2.526	-753	-2.769	-3.615	-8.220
3.2.2.2.2.	Uzun Vade	2.405	-18	398	3.203	2.868	5.349	11.800
3.2.2.2.2.1.	Kullanım	5.786	922	1.090	4.357	3.373	6.584	16.326
3.2.2.2.2.2.	Geri Ödeme	3.381	940	692	1.154	505	1.235	4.526
3.2.2.3.	Genel Hükümet	-654	-340	-6	-70	-144	-105	-665
3.2.2.3.1.	Uluslar. Para Fonu Kredileri	0	0	0	0	0	0	0
3.2.2.3.1.1.	Kullanım	0	0	0	0	0	0	0
3.2.2.3.1.2.	Geri Ödeme	0	0	0	0	0	0	0
3.2.2.3.2.	Kısa Vade	0	0	0	0	0	0	0
3.2.2.3.3.	Uzun Vade	-654	-340	-6	-70	-144	-105	-665
3.2.2.3.3.1.	Kullanım	488	76	81	109	141	100	507
3.2.2.3.3.2.	Geri Ödeme	1.142	416	87	179	285	205	1.172
3.2.2.4.	Diğer Sektörler	4.258	965	229	-278	1.281	1.173	3.370
3.2.2.4.1.	Kısa Vade	593	718	-17	-372	13	198	540
3.2.2.4.2.	Uzun Vade	3.665	247	246	94	1.268	975	2.830
3.2.2.4.2.1.	Kullanım	11.633	1.396	1.367	1.891	2.581	2.233	9.468
3.2.2.4.2.2.	Geri Ödeme	7.968	1.149	1.121	1.797	1.313	1.258	6.638
3.3.	Ticari Krediler	2.213	775	445	-76	845	-2.252	-263
3.3.1.	Net Varlık Edinimi	527	-335	-552	165	1.088	-1.790	-1.424
3.3.1.1.	Verilen Krediler	45.322	8.132	8.225	8.523	9.252	7.309	41.441
3.3.1.2.	Geri Ödeme	44.795	8.467	8.777	8.358	8.164	9.099	42.865
3.3.2.	Net Yükümlülük Oluşumu	-1.686	-1.110	-997	241	243	462	-1.161

3.3.2.1.	Kısa Vade	-1.686	-1.106	-993	243	239	451	-1.166
3.3.2.1.1.	Kullanım	44.642	7.791	8.024	8.926	8.145	8.738	41.624
3.3.2.1.2.	Geri Ödeme	46.328	8.897	9.017	8.683	7.906	8.287	42.790
3.3.2.2.	Uzun Vade	0	-4	-4	-2	4	11	5
3.3.2.2.1.	Kullanım	69	18	7	16	15	20	76
3.3.2.2.2.	Geri Ödeme	69	22	11	18	11	9	71
3.4.	Diğer Varlıklar ve Yükümlülükler	-230	-6	-11	-25	-39	-48	-129
3.4.1.	Net Varlık Edinimi	-15	0	0	0	0	0	0
3.4.1.1.	Merkez Bankası	0	0	0	0	0	0	0
3.4.1.2.	Genel Hükümet	-15	0	0	0	0	0	0
3.4.1.3.	Diğer Sektörler	0	0	0	0	0	0	0
3.4.2.	Net Yükümlülük Oluşumu	215	6	11	25	39	48	129
3.4.2.1.	Merkez Bankası	204	4	9	23	38	47	121
3.4.2.2.	Diğer Sektörler	11	2	2	2	1	1	8
3.5.	Özel Çekme Hakları, SDR (Net Yük.)	0	0	0	0	0	0	0
4.	Rezerv Varlıklar	-229	4.017	-1.099	-6.551	1.907	-2.039	-3.765
4.1.	Uluslararası Para Fonu Nezd. Varlıklar	0	0	0	0	0	0	0
4.2.	Resmi Rezervler	-229	4.017	-1.099	-6.551	1.907	-2.039	-3.765
4.2.1.	Döviz Varlıkları	-2.110	-1.220	936	-2.431	2.061	-755	-1.409
4.2.2.	Menkul Kıymetler	1.881	5.237	-2.035	-4.120	-154	-1.284	-2.356
IV -	NET HATA NOKSAN	7.465	-794	4.638	362	2.891	1.801	8.898